

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEHMED NURİ EFENDİ'NİN LONDRA (1834-1836) VE PARİS
(1836-1837/ 1839-1841) ELÇİLİKLERİ**

ÖZLEM SONAY

Haziran 2018

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**MEHMED NURİ EFENDİ'NİN LONDRA (1834-1836) VE
PARİS (1836-1837/ 1839-1841) ELÇİLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Özlem SONAY

Danışman

Doç. Dr. Cemal SEZER

Bolu 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Özlem Sonay'a ait "Mehmed Nuri Efendi'nin Londra (1834-1836) ve Paris (1836-1837/ 1839-1841) Elçilikleri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/ Yakınçağ Bilim Dalı'nda **Yüksek lisans tezi** olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

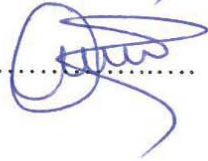
19 Haziran 2018

Unvan, Ad, Soyad

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Cemal SEZER .....

Üye : Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ .....

Üye : Doç. Dr. Levent DÜZCÜ .....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, ‘‘Mehmed Nuri Efendi’nin Londra (1834-1836) ve Paris (1836-1837/ 1839-1841) Elçilikleri’’ başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Özlem SONAY

19.06.2018

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, 1834-1836 yılları arasında Londra ve 1836-1837 ile 1839-1841 yılları arasında Paris elçiliği yapmış olan Mehmed Nuri Efendi konu edilmiştir. Mehmed Nuri Efendi, devletlerin kendi menfaatlerini ön planda tuttuğu ve diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönemde Avrupa'nın iki büyük gücü olan İngiltere ile Fransa'da elçilik görevinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin önemli meselelerinin çözümünde yer almasına rağmen Mehmed Nuri Efendi'nin ismine, dönemiyle ilgili eserlerde yer verilmemiş, bazı kaynaklarda ise yüzeysel bilgiler verilmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin elçilik yaptığı yıllar ve bu yıllarda yaşanan olaylar göz önüne alındığında, kendisinin elçilikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmanın hem Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun hem de Osmanlı-İngiliz ve Osmanlı-Fransız ilişkilerinin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Tüm bu nedenlerden dolayı araştırmada, Mehmed Nuri Efendi'nin bulunduğu görevler ve yaptığı faaliyetler, arşiv belgeleri, kronik eserler ve ikincil kaynaklar referans verilerek anlatılması amaç edinilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmed Nuri Efendi'nin Londra elçiliği ele alınmıştır. İkinci bölüm ise Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçiliği üzerinde durmaktadır. Her iki bölümde de elçilik vazifesi, bu görev sırasında karşılaşılan sorunlar irdelenmiş; Mehmed Nuri Efendi'nin devlet adamı olarak sorunlarla nasıl başa çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez sürecinde yardımlarını, fikirlerini ve desteğini esirgemeyen Danışman Hocam Doç. Dr. Cemal SEZER'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam esnasında değerli fikirleriyle bana destek olan Doç. Dr. Levent DÜZCÜ'ye teşekkür ederim. Tezde kullanılan belgelere ulaşmamda yardımları olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve yararlandığım pek çok kaynağı bulmamda yardımları olan Türk Tarih Kurumu çalışanlarına teşekkür ederim. Son olarak bu süreçte desteklerini esirgemeyen babam ve ablama, arkadaşlarım Hasan AKSU ve M. Ali YURDUNGÜZELİ'ye teşekkür ederim.

Özlem SONAY

19 Haziran 2018

ÖZET

MEHMED NURİ EFENDİ'NİN LONDRA (1834-1836) VE PARİS (1836-1837/ 1839-1841) ELÇİLİKLERİ

Özlem SONAY

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Cemal SEZER

Nisan 2018, 85+XIII

Hayatı ile ilgili yeterince bilgi bulunamayan Mehmed Nuri Efendi, divan kaleminden yetişerek Osmanlı Devleti'nin çeşitli kurumlarında görev almıştır. Bu görevlerin arasında Londra ve Paris elçilikleri de bulunmaktadır. Mehmed Nuri Efendi, Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği ve varlığını devam ettirebilmek için başka bir devletin desteğine ihtiyaç duyduğu bir dönemde, Avrupa'nın iki büyük gücü olan İngiltere ve Fransa'da elçilik yapmıştır.

1834-1836 yılları arasında Londra elçiliği yapan Mehmed Nuri Efendi, yoğun olarak gümrük tarifelerinin yenilenmesi için mesai harcamıştır. Bunun yanı sıra Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali, Trablusgarp'taki İngiliz konsolosunun azledilmesi, İngilizlerin Fırat Nehri üzerinden vapur geçirmek istemesi gibi meselelerle de ilgilenmiştir. Beraberinde getirdiği öğrencilerin İngiltere'deki okullarda öğrenim görmeleri için çaba sarf etmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin Londra elçiliği sırasında karşılaştığı en büyük güçlük, kendisinin Rus ajanı olduğuna dair İngiliz hükümetinde oluşan şüphelerdir. Bu şüpheler, Mehmed Nuri Efendi'nin çalışmalarında başarı sağlayamamasına neden olmuştur.

Mehmed Nuri Efendi, 1836 yılında Londra elçiliği görevinden alınmış ve Paris elçiliğine atanmıştır. 1836-1837 yılları arasında Paris büyük elçiliğinde bulunan Mehmed Nuri Efendi, bu süre içerisinde daha çok Cezayir'deki Fransız işgalinin sona erdirilmesi için uğraşmıştır. 1837 yılında Hariciye Müsteşarlığı görevi verilmesinin ardından elçilikten azledilmiştir. 1839 yılında daha önce de aynı görevde bulunmuş olması nedeniyle tekrar Paris büyük elçiliği görevine getirilmiştir. 1841 yılına kadar süren ikinci Paris elçiliği sırasında, Mısır meselesinin çözümü için çaba harcamıştır. Fakat bu hususta yetersiz görülmesi üzerine görevinden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Nuri Efendi, Londra, Paris, Elçi, Diploması

ABSTRACT**AMBASSADORSHIPS OF MEHMED NURİ EFENDİ IN LONDON (1834-1836)
AND PARIS (1836-1837/1839-1841)****Özlem SONAY****Master Thesis****Department of History****Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Cemal SEZER****April 2018, 85+XIII Pages**

Mehmed Nuri Efendi about whose life there is not enough information, was assigned in various institutions of the Ottoman State after maturing in the Council of State. London and Paris embassies were among those assignments. Mehmed Nuri Efendi performed his duties as ambassador to England and France, two major powers of Europe, at a time when the Ottoman State lost its power and needed the support of other governments to continue its existence.

Mehmed Nuri Efendi, two was the ambassador of London from 1834 to 1836, spent most of his time for the renewal of customs tariffs. Furthermore, he also dealt with such matters as the invasion of Algeria by the French, the dismissal of the British Consul in Tripolitania, the British request to ferry over the Euphrates. Mehmed Nuri Efendi brought some students with him and endeavored to get the students to study in British schools. The greatest challenge he faced during his time as the ambassador of London was the suspicion of the British government that he was a Russian spy. These suspicions caused him to fail in his missions.

Mehmed Nuri Efendi was dismissed from his position as the ambassador of London in 1836 and appointed to the Paris Embassy. Mehmed Nuri Efendi, who was the ambassador of Paris from 1836 to 1837, endeavored to end the French occupation of Algeria during this period. He was dismissed from his position after getting appointed as the Undersecretary of Foreign Affairs. In 1839, he was appointed to the Paris embassy again because he was in the same position before. During his second time as the ambassador of Paris, which lasted until 1841, Mehmed Nuri Efendi made efforts to solve the Egyptian issue. However, he was dismissed from this position on the assumption that he was inadequate.

Key Words: Mehmed Nuri Efendi, London, Paris, Ambassador, Diplomacy.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı	1
2.Kaynaklar	3
3.Mehmed Nuri Efendi'nin Hayatı	5
I. BÖLÜM	
1. MEHMED NURİ EFENDİ'NİN LONDRA ELÇİLİĞİ (1834/1836)	
1.1.1834 Yılına Kadar Osmanlı-İngiliz İlişkileri	7
1.2.Mehmed Nuri Efendi'nin Londra Elçiliğine Atanması	10
1.3.Mehmed Nuri Efendi'nin Londra Elçiliğindeki Faaliyetleri	17
1.3.1.Fransa'nın Cezayir'in İşgali Meselesinde Mehmed Nuri Efendi'nin Çabaları.....	17
1.3.1.1.Osmanlı Devleti'nin İşgali Sonlandırma Girişimleri	18

1.3.2.Mehmed Nuri Efendi'nin Trablusgarp'taki İngiliz Konsolosunun Azli İçin Çalışması.....	22
1.3.3.Gümrük Tarifelerinin Yenilenmesinde Mehmed Nuri Efendi'nin Faaliyetleri.....	24
1.3.3.1.Osmanlı-İngiliz Ticari İlişkilerinin Başlaması ve Gelişmesi	24
1.3.3.2.Osmanlı Devleti İle İngiltere Arasında Gümrük Tarifesi Meselesi	26
1.3.3.3.Gümrük Tarifelerinin Düzenlenmesi İçin Mehmed Nuri Efendi İle İngiltere Arasında Görüşmelerin Başlaması.....	28
1.3.3.4.Mehmed Nuri Efendi Tarafından Görüşmelerin Yürütülmesi	29
1.3.4.İngiltere'nin Fırat Nehri'nden Vapur Geçirmek İstemesi İle İlgili Görüşmelerin Mehmed Nuri Efendi Tarafından Yürütülmesi.....	39
1.3.5.Londra'ya Öğrenci Gönderilmesinde Mehmed Nuri Efendi'nin Rolü	42
1.3.6.Londra'dan Subay Getirilmesi İçin Yapılan Görüşmeler.....	44
1.3.7.Mehmed Nuri Efendi Tarafından Pasaport Örneği Gönderilmesi	47
1.4.Mehmed Nuri Efendi'nin Londra Elçiliğinden Azli	48

II. BÖLÜM

2. MEHMED NURİ EFENDİ'NİN PARİS ELÇİLİKLERİ (1836-1837/ 1839-1841)

2.1. 1836 Yılına Kadar Osmanlı-Fransız İlişkileri	51
2.2.Mehmed Nuri Efendi'nin İlk Paris Elçiliği (1836-1837).....	55
2.2.1.Mehmed Nuri Efendi'nin Elçiliğe Atanması	55

2.2.2.Mehmed Nuri Efendi'nin Fransa'da Yaptığı Faaliyetler.....	56
2.2.2.1.Cezayir Meselesi İle İlgili Girişimler	56
2.2.2.2. Mısır Meselesi İle İlgili Görüşmeleri	61
2.2.2.3.Mehmed Nuri Efendi Tarafından Teşrih Modeli ve Kitap Gönderilmesi.....	62
2.2.3.Mehmed Nuri Efendi'nin Paris Elçiliğinden Azli.....	64
2.3.Mehmed Nuri Efendi'nin İkinci Paris Elçiliği (1839-1841).....	64
2.3.1. Mehmed Nuri Efendi'nin Yeniden Paris Elçiliğine Atanması.....	64
2.3.2. Mehmed Nuri Efendi'nin İkinci Paris Elçiliğinde Yaptığı Faaliyetler.....	66
2.3.2.1. Mısır Meselesi'nin Çözümü İçin Yapılan Çalışmalar.....	66
2.3.2.2. Diğer Faaliyetleri ve Elçilikten Azli.....	69
III. BÖLÜM	
3. SONUÇ.....	71
KAYNAKLAR.....	74
EKLER.....	81
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.HR.	: Cevdet Hariciye Kataloğu
Çev.	: Çeviren
DBY	: Dışışleri Bakanlığı Yıllığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
HAT	: Hatt-ı Hümayun Kataloğu
İ. DUİT	: İrâde Dosya Usûl-i İrâdeler Tasnifi
İ.HR.	: İrâde Hariciyye Kataloğu
İ.MTZ (05)	: İrâde Eyâlet-i Mümtaze Mısır Kataloğu
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
ss.	: Sayfa aralığı
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

vrk. : Varak

Yay. Haz. : Yayına hazırlayan

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi, Kapsamı ve Amacı

Diplomasi¹ tarih boyunca, devletlerarası ilişkileri şekillendiren dış politikayı yürütme aracı olarak kullanılmıştır. Devletlerarası siyasi, ticari ve ekonomik ilişkiler diplomasi yoluyla çözülmeye çalışılmış ve tarih boyunca var olmuş tüm devletler tarafından kullanılmıştır. Devletlerin diplomasiyi uygulama şekilleri, içinde buldukları siyasal, ekonomik, diplomatik ve teknolojik şartlardan ayrı düşünülemez. XIII. yüzyılın sonunda kurulan ve XX. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti de bu süre içerisinde kullandığı diplomasi yöntemini, içinde bulunduğu şartlara göre pek çok kez değiştirmek zorunda kalmıştır. Özellikle XV. yüzyılda İstanbul'un alınmasıyla dünyanın en büyük güçlerinden biri haline gelen Osmanlı Devleti, uyguladığı tek yanlı dış politika ile de bu gücünü göstermiştir.

Osmanlı Devleti, Batı'nın desteğini sağlama ya da Batı'nın görüş ve düşüncelerini bilmek gibi endişeleri olmaması nedeniyle, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar geçici ve tek yanlı diplomasi yöntemini sürdürmeye devam etmiştir. Bunun en büyük nedeni Osmanlı Devleti'nin Avrupa'yı, tanınması gereken farklı bir yerden çok fethedilecek bir yer olarak görmesidir. Ayrıca diplomatik münasebetlerde *"hiçbir devleti eşit hakları hâiz muhatap"* olarak kabul etmeyen bir anlayışa sahip olduğundan kendinden güçsüz olan devletler nezdinde sürekli olarak temsil edilmeyi küçüklük saymıştır (Savaş 2007: 13). Bu nedendir ki Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıla kadar verilen görevleri yerine getirdikten sonra ülkelerine geri dönmeleri suretiyle elçilerini yabancı devletler nezdine tayin etmiştir. Burada hemen belirtilmelidir ki Osmanlı Devleti, diğer devletlerin kendi

---

¹ Diplomasi, etimolojik olarak diploma kelimesinden türetilmiş bir kelimedir ve anlamı ise *"üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt, belge"* demektir. Bu bağlamda diplomasi kelimesi, devleti tarafından kendisine diploma verilen yüksek dereceli memurun dış işlerinde yapmakla mükellef olduğu vazife manasındadır (Bkz. Savaş 2007: 9).

ülkesinde elçilikler kurmasında bir sakınca görmemiştir. Bu da uygulanan diplomasi yönteminin bir gereği olarak kabul edilebilir.² Osmanlı Devleti, sınır valileri, Kırım hanları, Balkanlarda Osmanlı egemenliğindeki beyliklerin bey ve kralları, Avrupa'ya gidip gelen tüccarlar, seyyahlar, denizciler ve Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı devletlerin elçileri aracılığıyla dış ülkelere haberdar olmuştur (Bilim 1999: 205).

Daimi elçiliklerin kurulmasına kadar elçiler, Osmanlı Devleti tarafından yabancı devletler nezdine barış antlaşmaları ya da ticari sözleşmeler imzalamak, herhangi bir antlaşmanın maddelerini görüşmek, iyi dostluk ilişkileri kurmak ve var olan dostluk ilişkilerini sağlamlaştırmak, Osmanlı Devleti'nin alacaklarını toplamak, gönderildiği ülkelerin Osmanlılar hakkında düşüncelerini öğrenmek, Osmanlı padişahının cülusunu bildirmek, padişahın bir mektubunu ve armağanlarını götürmek, Osmanlıların kazandığı bir zaferi bildirmek, Avrupa krallarının taç giyme törenlerinde bulunmak, vergi istemek gibi görevlerle gönderilmişlerdir (Tuncer 1995: 55; Tuncer 2010: 14).

XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, siyasi, ekonomik ve teknolojik şartların değişmesiyle uluslararası politikadaki eski nüfuzunu kaybetmiştir. Bunu gösteren ilk olay 1606 Zivatorok Antlaşması'nın imzalanması olmuştur. Daha önce Avrupalı devletler ile yapılan barış antlaşmaları, Osmanlı sultanı tarafından verilmiş bir lütuf olarak görülüyor ve Osmanlı Devleti'nin uygun bulunduğu süre içinde geçerli oluyordu. Ancak bu durum Zivatorok Antlaşması ile değişmiş ve daha önce kendine eşit görülmeyen devletlere söz hakkı tanınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ikinci diplomatik yenilgisi ise 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Doğu Avrupa ile Balkanlardan çekilmeye başlamış ve ilk defa yabancı bir devletin ara buluculuğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra yapılan diplomatik ilişkilerde dengeler göz önünde tutulmaya çalışılmış ve yabancı hükümdarlar için "*miknetlü ulu dostumuz*" gibi tabirler kullanılmaya başlanmıştır (Savaş 2007: 28-30). Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle devletin varlığı, Avrupalı devletlerin aralarındaki çıkar dengelerine bağımlı hale gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, diplomatik anlayışında ve diplomasi uygulamasında değişiklikler yapma yoluna giderek karşılıklı diplomasiyi uygulamaya

² Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethinden itibaren ilki Venedik (1454) olmak üzere Polonya (1475), Rusya (1497), Fransa (1525), Avusturya (1528), İngiltere (1581), Hollanda (1612) gibi ülkeler Osmanlı başkentinde sürekli elçilikler kurmuşlardır (Bkz. Unat 2008: 14).

koymuştur. Avrupa başkentlerine giden Osmanlı elçileri bundan sonra daha uzun sreler Avrupa’da bulunmuş, Batı uygarlığını daha yakından öğrenmeye çalışmış ve Batı’nın yalnız kültür yaşamına değil aynı zamanda hükümet sisteminin işleyişine de ilgi duymuştur (Tuncer 2010: 55).

Osmanlı Devleti, uluslararası arenadaki siyasi ve askeri gücünü kaybetmeye başlamasıyla diplomasiyi daha etkili bir şekilde kullanmanın gerekliliğini anlamıştır. Böylelikle savaşların yerini karşılıklı ve sürekli diplomasi almıştır. Osmanlı Devleti’nde sürekli diplomasi yönteminin gereksinmesini duyan ilk padişah III. Selim’dir. Bu döneme kadar Avrupa devletleri ile ilişkiler, bu devletlerin İstanbul’daki daimî elçilikleri vasıtasıyla sürdürülmüştür. III. Selim, yabancı devletlerde yaşanan gelişmelere ilişkin doğrudan ve güvenilir bilgi sahibi olmak aynı zamanda da Osmanlı Devleti’ni Batılı devletler topluluğunun dışında bırakmamak gerekçeleriyle Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler kurma kararını almıştır (Lewis 2015: 61). İlk sürekli Osmanlı elçiliği 1793 yılında İngiltere’de olmak üzere 1802 yılına kadar Avrupa’nın belli merkezlerine açılarak devam etmiştir. Böylece mutlak üstünlük anlayışının yerini karşılıklılık ve eşitlik almaya başlamıştır. Sürekli elçilikler 1802 yılında, fayda sağlanamadığı gerekçesiyle Sultan III. Selim tarafından kaldırılmıştır. Ancak 1821’de başlayan Yunan Ayaklanmasında Rum maslahatgzarlarının Osmanlı’ya kasten yanlış bilgi vermesi üzerine elçiliklerin gerekliliği anlaşılmıştır. Sultan II. Mahmud’un emriyle elçilikler 1834’te tekrar kurularak günümüze kadar devam etmiştir (Savaş 2007: 18). Böylece Osmanlı Devleti, tam anlamıyla Avrupa’da geçerli olan diplomasi kurallarını, devletlerarası hukuk ilkelerini ve gler dengesi kavramını kabul etmiştir. Bu araştırmanın önemi ise buradadır. Araştırmada, daimî elçiliklerin kurulduğu dönemde, Osmanlı Devleti’nin devletlerarası denge siyasetinde diplomasiyi kullanarak kendi yerini belirlemeye çalışması, 1834-1836 yılları arasında Londra ve 1836-1837 ile 1839-1841 yılları arasında Paris elçiliği yapmış olan Mehmed Nuri Efendi’nin yazdığı raporlara dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

2. Kaynaklar

Araştırma, arşiv belgelerine dayanılarak ele alınmıştır. Mehmed Nuri Efendi’ye ait bir sefaretname bulunmadığı için yazılmış rapordardan ve mektuplardan yola çıkılarak araştırma tamamlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, bu belgelerin tamamına yakını kullanılmakla birlikte büyük bir eksiklikle de karşılaşmıştır. Kullanılmayan belgeler Mehmed Nuri Efendi tarafından gönderilmiş olan şifreli belgeler olup eksiklik ise bu şifrelerin çözümü için bir yol bulunamamasıdır. Ancak araştırma sırasında kullanılan kimi kaynaklarda bu şifreli belgelerden birkaçına atıfta bulunulduğu görülmüştür. Bunlardan biri Rükneddin Akbulut'un eseri olup kendisi şifreli belgelerin, hocası Ord. Prof. Dr. Cavid BAYSUN tarafından çözüldüğünü ifade etmiştir. Buna rağmen şifrelerin nasıl çözüldüğü konusunda bir sonuca ulaşamadığından araştırmadaki bazı noktalar ele alınırken belgelerden yararlanılamamıştır. Bu şifrelerin çözülebilmesi için yapılacak çalışmaların, daha sonraki araştırmalara büyük katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Araştırmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgeler haricinde resmi yayınlar içerisinde, Takvim-i Vekayi Gazetesi'nden yararlanılmıştır. Bunun yanında Ahmed Lütfi Efendi'nin eserinden büyük ölçüde fayda sağlanmıştır. Ayrıca konuyla alakalı pek çok kaynak, makale ve mevcut araştırmalar da incelenmiş ve kaynakçada belirtilmiştir. Yararlanılan en önemli kaynaklardan biri 1940 yılında, Rükneddin Akbulut tarafından bitirme tezi olarak kaleme alınan "*Beylikçi Nûrî Mehmed Efendi'nin Londra Sefâret-i Mahsûsası (1250-1252) ve Paris Büyük Elçilikleri (1252-1253 ve 1255-1257) Hakkında Mezuniyet Travayı*"dır. Bu eser, hayatı ve bulunduğu görevler hakkında yeterli bilgi bulunamayan Mehmed Nuri Efendi ile ilgili önemli bilgiler içermesi ve daha önce bahsedilen şifreli belgelerin birkaçının çözülmüş olarak yer verilmesi nedeniyle önemli bir kaynak olmuştur. Ancak bu eserin, dönemin şartları nedeniyle kısıtlı kalmış yüzeysel bilgiler içeren bir araştırma olduğu da belirtilmelidir. Ayrıca Ahmet Dönmez'in "*Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi Ve Reform*" adlı eseri, yabancı arşivlerden belgeler kullanması ve Mehmed Nuri Efendi hakkında bilgiler vermesi açısından araştırmada yer verilmiştir. Yine Ahmet Dönmez'in "*Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*" adlı yüksek lisans tezi, Mehmed Nuri Efendi'nin elçiliği ile ilgili bilgiler içermesi nedeniyle kullanılmıştır.

3. Mehmed Nuri Efendi'nin Hayatı

Mehmed Nuri Efendi hakkında verilen bilgiler; doğum tarihi, kökeni ve hayatının bilinmemesi nedeniyle bulunduğu görevlerle kısıtlı kalmıştır. Ailesiyle ilgili ulaşılabilen bilgiler ise çocuklarının isimleridir ki bunlardan biri Hariciye Nâzırlığı yapmış olan Asım Mehmed Paşa diğeri ise Samid Bey'dir. Mehmed Nuri Efendi, Osmanlı devlet adamlarından olup divan kaleminden yetişmiştir. 1820/1821'de Gureba-i Yesar³ Kâtibi, 1822/1823'de ise Sergi Nâzırı⁴ görevlerinde bulunmuştur. 1825 yılında Haremeyn mukaatacısı⁵ olup Kıbrıs'taki askerlerin tumarlarının yoklaması için Kıbrıs'a gönderilmiştir. Daha sonra Beylikçi Kesedarı⁶ ve 1831/1832'de Beylikçi⁷ görevi verilmiştir. 1828'de Rus seferi icra edilirken Ordugâh-ı Osmanî'de Amedi⁸ hulefasından Mustafa Reşit Bey ile birlikte bulunmuştur. Bu tarihte imzalanan Edirne Antlaşması için kitabet göreviyle yine Mustafa Reşit Bey ile birlikte vazife almışlardır. Aralık 1834'te ise Namık Paşa Londra elçiliğinden alınınca yerine Beylikçi Mehmed Nuri Efendi, özel elçilik göreviyle tayin edilmiştir (Lütfi 1999: 819; Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 2003: 164; Süreyya 1996: 1272; Unat 2008: 237; Akbulut 1940: 8). Mehmed Nuri Efendi'nin Londra elçiliği, Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa İsyanı'yla uğraştığı bir döneme denk gelmiştir. Zamanla Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkıp uluslararası hale gelen mesele, büyük ölçüde diplomasi yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu görev, Londra'da bulunan Mehmed Nuri Efendi'ye verilmiştir. 1836 yılında İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan bir meselenin çözümü için Mehmed Nuri Efendi memur edilmişse de bu hususta yetersiz kalması nedeniyle görevinden azledilmiştir. Söz

³ Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlılık gösteren ve yeni Müslümanlardan teşkil olunan iki süvari bölüğünden birinin adıdır (Bkz. Pakalın 1993: 681).

⁴ Hazineden ödenecek paralar hakkında tanzim olunan sergi (makbuz) işleriyle meşgul memurların başına verilen addır (Bkz. Pakalın 1993: 184).

⁵ Harem ağalarının gözetimi altında bulunan Haremeyn vakıflarından vergiye tabi olup vakfa gelir sağlayan ev, dükkan, menkul ve gayri menkullerin kaydını tutarak vergi tahsilini yapan kalemin başındaki memurun unvanıdır (Bkz. Pakalın 1993: 744).

⁶ Beylikçiliğe ait kağıtları hazırlayan ve beylikçiye veren kalem zabitanın unvanıdır (Bkz. Pakalın 1993: 221).

⁷ Divan-ı Hümayun zabitanın unvanıdır. Görevi Divan-ı Hümayun'a gelen iradeleri, fermanları kaydetmektir. Tanzimat'a kadar Reis-ül küttabın muavini derecesindeydi. Hariciye Nezareti kurulunca beylikçilik, sadarete bağlı yarı müstakil bir şekilde idare olunmuştur (Bkz. Pakalın 1993: 221).

⁸ Amedi Odası: Vükela meclisinden ve devlet dairelerinden gelen kâğıtlar üzerine padişahın iradesine muhtaç olanları yazan, hazırlayan ve bunları padişaha arz eden ve padişahın gelecek iradeleri kaydeden ve ait oldukları dairelere tebliğe vasıta olan dairenin adıdır. Amedi Odası kâtiplerine, Amedi Odası hulefası ya da Amedi Kalemî hulefası denilirdi (Bkz. Pakalın 1993: 56).

konusu azil, görev değişikliği şeklinde gerçekleştirilmiş olup Paris elçisi Mustafa Reşid Bey ile yerleri değiştirilerek 13 Eylül 1836'da Paris elçiliği görevine başlamıştır (Lütfi 1999: 884; Akbulut 1940: 9).

1836- 1837 yılları arasında Paris elçiliği yapan Mehmed Nuri Efendi, 11 Haziran 1837'de Hariciye Müsteşarlığı görevi verilmesinin ardından elçilik görevinden azledilmiş, yerine Mustafa Reşit Bey tayin edilmiştir. Ağustos 1838'de Mustafa Reşid Bey'in Londra elçiliğine tayin edilmesi üzerine Hariciye Nâzırlığı'na Mehmed Nuri Efendi vekil bırakılmıştır. Aynı yıl İngiltere ile imzalanacak olan ticaret antlaşması için bir ruhsatname verilerek temsilci tayin edilmiştir (Lütfi 1999: 910; Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 2003: 161; Süreyya 1996: 1272; Kaynar 2010: 121; Kunalalp 1999: 46, 99; Akbulut 1940: 9; DBY 1964- 1965: 13).

24 Eylül 1839 tarihinde Paris elçisi Talat Efendi'nin Londra'ya tayin edilmesi üzerine boş kalan Paris elçiliğine, daha önce bu görevde bulunmuş olması sebebiyle Mehmed Nuri Efendi tekrar getirilmiştir. Aynı yılda Sardunya hükümetiyle gümrük ve ticarete dair yapılacak antlaşma için görevlendirilmiştir. Yine 1839 yılında Mısır Meselesi için Londra'da toplanacak olan mecliste Osmanlı Devleti'ni temsil için Mehmed Nuri Efendi görevlendirilmişse de kısa süre sonra bu vazife Şekip Efendi'ye verilmiştir. 16 Temmuz 1841 tarihinde Mehmed Nuri Efendi ikinci kez getirildiği Paris elçiliği görevinden azledilmiştir. 1842'de Meclis-i Vala azası olup aynı yıl içinde İran ile hudut belirlenmesi göreviyle İran murahhası tayin edilmiş ve Erzurum'a gitmiştir. 1843'de bu vazife ile meşgul iken muzdarip olduğu hastalık sebebiyle Erzurum'da vefat etmiştir (Süreyya 1996: 1272; Kaynar 2010: 141, 388; Kunalalp 1999: 46, 99; Akbulut 1940: 9).

I. BÖLÜM

1. MEHMED NURİ EFENDİ'NİN LONDRA ELÇİLİĞİ (1834-1836)

1.1. 1834 Yılına Kadar Osmanlı- İngiliz İlişkileri

Mehmed Nuri Efendi'nin hangi şartlar altında Londra'da elçilik yaptığını belirlemek için, öncelikle o zamana kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğini kısaca ele almak gerekir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile İngilizler arasındaki ilk temas, 1396 Niğbolu Savaşı'nda olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı en büyük Haçlı seferlerinden biri olan bu savaşa İngilizler bin kişilik bir kuvvetle katılmışlardır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiler, iki devlet arasındaki mesafenin uzak olması nedeniyle kesilmiş, İngiltere'nin XVI. yüzyılda Akdeniz ticaretine büyük ölçüde dahil olmasıyla, Osmanlı Devleti ile temasları da tekrar başlamıştır (Uzunçarşılı 2011: 224; Dönmez 2014: 12).

İngiltere, Fransa'ya verilen kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı Devleti'yle ancak Fransız bayrağı altında ticaret yapabiliyordu. 1578 yılına gelindiğinde İngilizler, Fransız bayrağı altında değil de kendi bayrakları ile serbestçe ticaret yapabilmek için Osmanlı Devleti'ne resmi başvuruda bulunmuştur. Böylece iki devlet arasındaki ilişkiler başlamıştır. Ayrıca o dönemde bazı devlet adamlarının İspanya'ya karşı İngiliz dostluğunun önemini belirtmesi sebebiyle, Fransa'ya verilen kapitülasyonlar esas alınarak 1580'de İngiltere'ye de benzeri kapitülasyonlar verilmiştir (Uzunçarşılı 2011: 225; İnalçık 2016: 236). Bu sözleşmeye göre İngiliz tüccarlar da Venedik ve Fransızların sahip oldukları imtiyazlarla Osmanlı topraklarında ticaret yapabileceklerdi. Sözleşmenin imzalanmasından sonra İngiltere, 4 Mayıs 1583 tarihinde İstanbul'da daimî elçilik açmıştır. Osmanlı Devleti ise ilk elçisini geçici görevle 1607 yılında İngiltere'ye göndermiştir. İlk Osmanlı- İngiliz sözleşmesi İngiltere'nin isteği üzerine 1601 ve 1675 yıllarında genişletilerek son şeklini almıştır. Bu da İngilizleri, Osmanlı Devleti nezdinde

ayrıcalıklar yönünden diğer devletlere göre üstün duruma getirmiştir. Bu sebeptir ki Osmanlı topraklarında İngiliz ticareti kısa zamanda gelişmiş ve birçok yerde İngiliz konsoloslukları kurulmuştur (Uçarol 2006: 54). Başlangıçta Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişki ticaret esasına dayansa da zaman içerisinde askeri ve siyasi nedenler önemli rol oynamaya başlamıştır.

Osmanlı-İngiliz siyasi ilişkileri II. Viyana Kuşatması sonrası yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle ilişkisinin temelini Hindistan'ı güvenlik içinde tutmak oluşturmakta ve bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti ile çatışmaktan kaçınmıştır. Ancak İngiltere'nin Hindistan'a yerleşmeye başlaması taraflar arasında gerginlik yaşanmasına yol açmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde İngiltere, Fransız İhtilali nedeniyle soğuyan Osmanlı- Fransız ilişkilerinden faydalanmak için Sir Robert Listen'ı büyükelçi olarak İstanbul'a göndermiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti de ilk kez bir ikamet elçiliği açmaya karar vererek Yusuf Agah Efendi'yi İngiltere nezdinde elçi olarak tayin etmiştir. Bu kararda İngiltere'nin uluslararası politikadaki ağırlığı ve iki devlet arasında o zamana kadar hiçbir savaş yapılmaması da etkili olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti, İngiltere'nin İstanbul'da daimî elçilik kurmasından 187 yıl sonra Londra'da elçilik açmıştır (Cevdet 1993: 1480; Tuncer 2010: 25; Erdem 2008: 288-289; Işık 2011: 50). XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada nüfuzunu kaybetmesi sebebiyle dengeler değişmiş; Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın rekabeti arasında sıkışıp kalmıştır. Bir yandan Rusya'nın Hindistan yolunun güvenliğini tehdit etmeye başlaması ve Boğazları ele geçirmek istemesi; diğer yandan Fransa'nın Doğu Akdeniz ticaretini ele geçirmeye çalışması, İngiltere'yi Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaya yöneltmiştir (Karal 2011: 31-36; Dönmez 2014: 24).

Fransa, İngiltere'nin Hindistan'la bağlantısını keserek kendine daha yakın bir sömürge bölgesi kazanmak amacıyla Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmeye kalkışmıştır. Bu olay karşısında Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile Fransa'ya karşı ittifak yapmıştır. Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz donanması, 1 Ağustos 1798'de Ebukır'da Fransız donanmasını ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine 30 Ekim 1799'da Sultan III. Selim tarafından çıkarılan bir fermanla İngilizlere Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkı verilmiştir. İngilizler, Fransızları Mısır'dan çıkarmak amacıyla bölgeye gelmelerine rağmen Fransızlar Mısır'ı terk ettikten sonra da askerlerini geri

çekmemişlerdir. İki yıl kadar süren bu sorun, 9 Ocak 1803'de Osmanlı Devleti'yle yapılan antlaşma sonucu İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesiyle son bulmuştur (Jorga 2005: 1661-1663; Karal 2011: 30-48; Danişman 1966: 144-150; Armaoğlu 2013: 74-79).

İngiltere, Yunan İsyanı sırasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçmiş gibi görünse de aslında amacı bunun tam tersidir. Şöyle ki; İngiltere, kurulacak olan Yunan devletini, Rusya yerine kendine minnettar bırakarak Doğu Akdeniz ticaretini koruyacak ve Osmanlı Devleti'nde kendi çıkarlarına ters düşen bir durum olduğunda hemen müdahale etme imkânı bulacaktı. Ancak Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırmak için Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemesi İngiltere'nin tavrında değişiklik göstermesine neden olmuştur. Mora ve Girit valiliği verilen Mehmed Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi veya Rusya'nın güçlenmesi yerine zayıf bir Osmanlı Devleti ve küçük bir Yunanistan, İngilizlerin çıkarlarına daha uygundu. Bu nedenle İngiltere, Mehmed Ali Paşa'ya karşı Rusya ve Fransa'nın ittifak teklifini kabul etmiştir. Bu üç devlet, Mısır birliklerinin Mora'ya girmesini engellemek amacıyla 20 Ekim 1827 tarihinde Navarin Limanı'nda bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını yakmışlardır. Yine bu üç devlet 20 Mart 1829 tarihinde Londra'da imzaladıkları bir protokol ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ettiklerini bildirmişlerdir (Jorga 2005: 1809; Karal 2011: 116-117; Armaoğlu 2013: 185-193; Burçak 1946: 21). Şüphesiz Yunan isyanı beraberinde başka sorunlar da getirmiştir. Bu sorunlardan biri de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiyi yeni bir döneme sokacak olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ayaklanmasıdır.

Yunan İsyanı'nın hemen ardından 1830'da Fransızların Cezayir'i işgal etmesi Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokmuştur. Osmanlı Devleti böyle bir durumun içindeyken Mehmed Ali Paşa da Yunan İsyanı sırasındaki yardımları karşılığında vaat edilen yerlerin kendisine verilmemesini bahane ederek bir isyan başlatmış, 1 Kasım 1831'den itibaren Suriye topraklarını işgal etmiştir. Mısır birliklerinin Bursa'ya kadar ilerleyip Osmanlı Devleti'nin yıkılması söz konusu olunca mesele uluslararası boyuta taşınmıştır. Çünkü Mısır hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın ilgi alanına giriyordu. Osmanlı Devleti ise İngiltere ve Rusya'nın üzerinde mücadele ettikleri bir bölgeydi. Fransa, Cezayir'den sonra Kuzey Afrika'ya girmek istediğinden Mehmed Ali Paşa'dan yararlanmayı düşünüyordu. Hal böyleyken Osmanlı Devleti'nin güvenebileceği yalnızca

İngiltere kalmıştı. Bu sebeple Kasım 1832’de Namık Paşa Londra’ya gönderilmiş ancak İngiltere, kendi iç meseleleri olduğunu öne sürerek Osmanlı Devleti’ne yardım etmeyi reddetmiştir. Aslında İngiltere, Mehmed Ali Paşa’nın ne kadar güçlü olduğunun ve Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü tehdit ettiğinin henüz farkında değildi. Daha sonra 1840 yılına gelindiğinde dönemin Dışişleri Bakanı Lord Palmerston bunu “*İngiliz hükümetinin korkunç hatası*” olarak nitelmiştir (Karal 2011: 128-133; Armaoğlu 2013: 203, 212-214; Sander 2000: 184-188).

Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa’ya karşı İngiltere’den beklediği desteği göremeyince Rusya’dan yardım istemek mecburiyetinde kalmıştır. Rus donanmasının İstanbul açıklarında demirlemesi İngiltere’yi harekete geçiren sebep olmuştur. Çünkü Akdeniz’e sarkan bir Rusya, İngiltere’nin “*imparatorluk yolu*” denen Hindistan’la bağlantısının kesilmesi demektir (Armaoğlu 2013: 205, 214). İngiltere, Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun gittikçe artmasından rahatsız olmuş, Fransa ve Prusya’nın da desteğini alarak Osmanlı hükümeti ile Mehmed Ali Paşa arasında 1833’te Kütahya Antlaşması’nın imzalanmasını sağlamıştır. Böylelikle İngiltere, Rus tehlikesini kısmen de olsa engellenmiş oluyordu. Her ne kadar Kütahya Antlaşması 8 yıl için imzalanmış olsa da tarafların arasındaki anlaşmazlıklar devam edecek ve antlaşma süresi dolmadan bozulacaktır. 1839’da yeniden başlayan Osmanlı-Mısır mücadelesinde İngiltere, Osmanlı Devleti’ne destek verecektir (Danışman 1966: 266-269; Armaoğlu 2013: 212-227; Burçak 1946: 21-24). Mehmed Nuri Efendi de böylesine karışık ve ilişkilerin tamamen devletlerin çıkarları doğrultusunda yön bulduğu bir zamanda, 1834 yılında Londra’ya elçi olarak tayin edilmiştir.

1.2. Mehmed Nuri Efendi’nin Londra Elçiliğine Atanması

Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa İsyanı sırasında kendisine yardım edebilecek tek devletin İngiltere olduğunu düşündüğünden burada bulunan Osmanlı elçisine büyük önem vermiştir. O sırada Londra’da elçi bulunan Namık Paşa’nın, Osmanlı Devleti’nin

dış politikasını iyi bilmediği ve geçici olarak gönderildiği gerekçeleriyle Londra elçiliğinde bir değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Bu görev için liyakatli, devlet işlerinde tecrübeli ve uluslararası politikaya hâkim bir kişi olan Mehmed Nuri Efendi uygun görülmüştür (BOA HAT 828/37489; Dönmez 2006: 65).

Yapılan ani görev değişikliği İngiltere ve Rusya'nın dikkatini çekmiş; İngiltere, Mehmed Nuri Efendi'yi Rusya'nın adamı olarak görürken, Rusya ise kendisine karşı İngiltere ile bir ittifak yapmak için görevlendirildiğini düşünmüştür. İngiltere kralına takdim edilmek üzere yazılan bir nâme-i hümayunda, Namık Paşa'nın başka bir işte görevlendirileceği için azledilmesi hususu, *“Paşa-i mûmâ-ileyhin bu taraftaki hidmet-i me'mûresinde bulunması icâbından dolayı avdetine me'zûn olmuş ise de cânib-i dost-ânelerine... kemâl-i hürmet ve riâyet-i muhibb-âne ve hüsn-i niyyeti hâlisânemizi bir kat dahi te'yîd ve teşyîd zımında dîvân-ı hümayunumuzda beğlikci ... bulunan Mehmed Nûrî Efendi bi'l-intihâb sefâret-i mahsûsa ile me'mûr tâyin kılınmış olmağla...”* ifadeleriyle açıklanmıştır (BOA HAT 1181/46635). Times Gazetesinde ise Mehmed Nuri Efendi'nin, Osmanlı-İngiliz ticaretiyle ilgili sorunları konuşabilecek en uygun kişi olduğu için elçilik görevine seçildiği öne sürülmüştür. Sefaret-i mahsûsa ile atanan ve görevi Mısır Meselesi'nin⁹ çözümüne kadar devam edecek olan¹⁰ Mehmed Nuri Efendi'nin ekibine,

⁹ Osmanlı Devleti, Yunan İsyanı sırasında Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiş ve yardımlarına karşılık olarak Suriye, Trablusşam ve Girit valiliklerini vaat etmişti. Fakat diğer devletlerin isyana müdahale etmeleri ve Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasının yakılması, Mehmed Ali Paşa'nın yardımlarını sonuçsuz bırakmış, Mısır birlikleri, İbrahim Paşa'nın İngiltere, Fransa ve Rusya ittifakıyla anlaşması sonucu padişahın izni olmadan geri dönmüştür. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da Mehmed Ali Paşa'nın yardım etmemesi Osmanlı-Mısır ilişkilerini biraz daha gerginleştirmiştir. Edirne Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Mehmed Ali Paşa kendisine vaadedilen yerleri istediye de Osmanlı Devleti, belirtilen sebeplerden dolayı sadece Girit Valiliği'ni vermiştir. Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa'nın nüfuzunu azaltmak amacıyla Mısır'da bir iç karışıklık çıkarılması düşünülmüştür. İstanbul'daki casusları vasıtasıyla bunu öğrenen Mehmed Ali Paşa, Suriye topraklarını işgale başlamış ve bir yıl içinde Osmanlı ordusunu iki defa ağır yenilgiye uğratarak Konya'ya kadar ilerlemiştir. Osmanlı birliklerinin isyanı durduramaması gittikçe Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin yardım çağrılarına başta sessiz kalan Avrupa devletlerini endişelendirmiş ve harekete geçirmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahalesiyle Mısır birlikleri durdurulmuş, 14 Mayıs 1833'de Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında imzalanan Kütahya Antlaşması ile barış sağlanmıştır. Bu antlaşma ile Mehmed Ali Paşa'ya Mısır, Girit ve Suriye; oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde ve Adana valilikleri verilmiştir. Kütahya Antlaşması ile sağlanan barış, iki tarafı da memnun etmemiş ve Osmanlı-Mısır çatışması 1839'da tekrar başlamıştır. Anlaşmazlığın temelini Osmanlı hükümetinin, fazla toprak verdiğini düşünmesi, Mehmed Ali Paşa'nın da daha fazlasını istemesi oluşturmuştur. 24 Haziran 1839'da gerçekleşen Nizip Savaşı'nda Osmanlı birlikleri bir kez daha Mısır birlikleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Avrupalı devletler bir kez daha müdahale etme gereği duymuştur. 1840 yılında Londra'da toplanan konferansta Mısır meselesi Osmanlı Devleti'nin lehine çözüme kavuşturulmuştur (Bkz. Karal 2011: 128-133,139-142; Armaoğlu 2013: 209-217,221-227).

¹⁰ General Marmon'un Fransa elçisine yazdığı raporda Mehmed Nuri Efendi'nin görev süresi ile ilgili olarak; *“Mûmâ-ileyh Beğlikci Efendi bendelerinin me'mûriyyeti müddet-i medide olmayub şu Mısır*

mühimme katiplerinden¹¹ Talat Efendi ile Tevfik Efendi, Sefaret Tercümanı olarak Sisam Beyi İstefanaki'nin oğlu Yanko verilmiştir. Mehmed Nuri Efendi 30 Aralık 1834 günü maiyetiyle birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. (Lütfi 1999: 819; Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 2003: 164; Dönmez 2006: 65-68; Dönmez 2014: 138; Akbulut 1940: 8,13; Yavaş 2012: 2).

Mehmed Nuri Efendi'nin Londra elçiliğine tayinine, dönemin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekâyi'de şu şekilde verilmiştir:

“...izzetlü Nâmık Paşa sefâret-i mahsûsa ile avdet itmek üzere Londra'ya me'mûr ve tâyin kılınmışdı. Paşa-i mûmâ-ileyh bu taraftaki me'mûriyyetinde bulunması icâbına göre bu defa avdete me'zûn olmuş idüğüne binâen devlet-i müşârün-ileyhâya izhâr-ı riâyet ve beyn-el-devleteyn te'yîd zabıta-i muhâdene¹² zımında ba-irâde-i seniyye Beğlikçi-i dîvân-ı hümâyun Nûrî Efendi hazretleri bi'l-intihâb sefâret-i mahsûsa ile Londra'ya me'mûr buyrulmuş ve hacegân-ı dîvân-ı hümâyundan ve dîvân-ı hümâyun kalemi mühimme nüvîsânından¹³ Talat Efendi ser-kâtibi hidmetiyle efendi-i mûmâ-ileyh maiyyetine tâyin ve kalem-i mezkûr mühimme nüvîsânından Tevfik Efendi dahi terfîk ile tercümânlık hidmetine dahi Sisam Beği İstefanaki Beğin büyük oğlu Yanko nâm beğzâde me'mûr olarak... şehri sabık yani şa'bân'ül muazzamın yirmi sekizinci pazar irtesi günü Der-saâdetden hareket ve azîmet eylemişlerdir.” (Takvim-i Vekayi 1250: nr. 94).

Mehmed Nuri Efendi Londra'ya gitmeden önce Paris'e uğrayarak oradaki Osmanlı elçisi Mustafa Reşid Bey¹⁴ ile kendisine verilen görevler hakkında görüşmüştür. Burada alınan karara göre Mehmed Nuri Efendi, İngiltere hükümetinin tavrına uygun davranarak memur olduğu görevleri yerine getirmeye çalışacaktı. Ayrıca kendisine verilen görevler arasında bulunan Trablusgarp'taki İngiliz konsolosunun azli ve gümrük tarifeleri meselelerine, diğerlerine göre daha kolay ve kısa sürede çözülebileceği

---

maddesinin inşallah-ı teâla bir hüsn-i neticesine değin olmağla... ifadeleri yer almıştır (BOA HAT 360/20084).

¹¹ Mühimme defterlerini tutan kişidir (Bkz. Pakalın 1993: 605).

¹² Sulh yapma, barışma (Bkz. Develioğlu 2013: 1070).

¹³ Mühimme nüvîsân, Dîvân-ı Hümâyun kaleminde tutulan mühimme defterlerini tutanlar için kullanılan bir tabirdir. Türkçesi mühimme katibidir (Bkz. Pakalın 1993: 605).

¹⁴ Mustafa Reşid Bey (Paşa) 1800 yılında doğmuş Osmanlı devlet adamıdır. İki defa Londra, beş defa Paris elçiliği, Hariciye Nazırlığı ve altı defa sadrazamlık görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca 1838 yılında İngiltere ile Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasında ve Mısır meselesinin çözümünde etkili olmuştur. 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır. 1858 yılında vefat etmiştir (Süreyya 1996: 1384-1385; Beydilli 2006: 348-350).

düşünüldüğünden öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Mehmed Nuri Efendi, Mustafa Reşid Bey ile yaptığı görüşmeden sonra Paris'ten ayrılarak görev yeri Londra'ya gitmek üzere yola çıkmıştır (BOA HAT 1174/46429-T; Dönmez 2006: 70).

Mehmed Nuri Efendi 22 Mart'ta Londra'ya ulaşmıştır. Ancak görevine resmen başlaması için itimatnamesini sunması gerekmektedir. O zamana kadar Namık Paşa'nın elçiliği resmen devam edecekti. Bu sırada Mehmed Nuri Efendi, İngiltere devlet erkânıyla tanışma amacıyla Namık Paşa ile birlikte 4 Nisan'da İngiliz Hariciye Nâzırı Welington'u ziyarete gitmiştir. Ardından usul gereğince Rusya, Avusturya ve Fransa büyükelçilerini ziyarete gittilerse de Rusya ve Avusturya elçilerini yerinde bulamamışlardır. Mehmed Nuri Efendi, iki hafta içinde kralın huzuruna çıkarak nâme-i hümayunu sunmayı düşünmüşse de Hariciye Nâzırı Welington ve diğer nazırların istifa etmesi üzerine düşüncesini gerçekleştirememiştir. Böylece Mehmed Nuri Efendi, yeni kabinenin kurulup göreve başlamasını beklemiştir (BOA HAT 712/34063-A). Bu zamana kadar da Namık Paşa ile birlikte Londra'da tersane, fabrika, okul gibi yerleri gezmiş ve nüfuzlu kişilerle tanışmıştır (BOA HAT 675/32990-A; Dönmez 2006: 71).

Mehmed Nuri Efendi bu sıralarda Londra dışında bir çiftlikte katıldığı bir davette krala yakın bir kişi ile tanışmıştır. Sohbet esnasında İngiltere hakkındaki endişelerini dile getirme fırsatı da bulmuştur. Bu endişeler, İngiltere hükümetinin kendinden önceki elçi Namık Paşa'ya Trablus konsolosunun azledilmesi, gümrük meselesinin ertelenmesi ve Osmanlı öğrencilerinin eğitimleri gibi hususlarda yardımcı olunmadığı, kendisine de bu şekilde davranılmasından çekindiği yönündedir. İngiltere hükümeti ise tüm bunların nedeni olarak Namık Paşa'nın sık sık Rus elçisiyle görüşmesini gerekçe göstermiştir. İngiltere hükümetinin açıklaması aynı zamanda Mehmed Nuri Efendi için bir uyarıydı. Mehmed Nuri Efendi'nin Namık Paşa'yla birlikte Rus elçisini ziyarete gitmeleri bazı İngiliz vekillerin dikkatini çekmiş ve kendisi hakkında *“Elçi Efendi eğer Rusya elçisi ile dostluk ve muhabbet için gelmiş ise Petersburg'a gitmek lazım idi buraya nafile gelmişler.”* demişlerdir. Hatta İngiliz hükümeti, Mehmed Nuri Efendi'den Rus elçisiyle görüşmemesini talep etmiştir. Mehmed Nuri Efendi ise diğer elçilerle görüşülürken Rus elçisiyle hiç görüşmemenin uygun olmayacağını, Rus elçisiyle özel bir bağlantısının olmadığını, yapılacak görüşmelerin ancak saygı nedeniyle olacağını belirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin bunu yapmaktaki düşüncesi, İngiltere'yi göz ardı etmeksizin

iki taraf ile de uygun şekilde görüşerek, üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirmektir (BOA HAT 675/32990-A; Dönmez 2006: 72-73). Böylece Mehmed Nuri Efendi daha göreve başlamadan zor bir durum içinde kalmıştı. Rus elçisi ile hiç görüşülmemesi halinde Rusya'nın tepkisi çekilecek, sık sık görüşülmesi halinde ise kendisinin itibarı büyük zarar görecekti. Mehmed Nuri Efendi'nin hem kendisi hakkında oluşan şüpheleri ortadan kaldırması hem de İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında bir denge kurarak memur olduğu işleri halletmesi gerektiği söylenebilir.

İngiltere'deki hükümet değişikliğinin tamamlanmasıyla Mehmed Nuri Efendi, 27 Nisan günü Hariciye Nâzırı Palmerston ile görüşmüştür. İki gün sonra ise sadece kral, hariciye nâzırı ve kendi tercümanlarının olduğu bir törenle nâme-i hümayunu İngiltere Kralına teslim ederek görevine resmen başlamıştır (BOA HAT 675/32990; BOA HAT 675/32990-A). Aynı gün Mehmed Nuri Efendi yanına maiyeti ve Namık Paşa'yı da alarak her çarşamba günü düzenlenen kral divanına katılmıştır. Burada bütün devletlerin elçileriyle birlikte Rus elçisi Borgo da bulunuyordu. Elçi Borgo, Mehmed Nuri Efendi'nin yanına gelerek, kendisiyle görüşmek için elçiliğe geldiğini ancak onu bulamadığını, bundan sonra sık sık görüşmek istediğini söylemişse de Mehmed Nuri Efendi bunun hemen olamayacağını bildirmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin amacı muhtemelen İngiltere'nin şüphesini çekmeden Rus elçisi ile görüşebilmektir (Dönmez 2006: 73).

Rus elçisi Borgo ile yapılan görüşmede Trablus Konsolosu'nun azli ve Cezayir'in işgali meselesi hakkında konuşulmuş; İngiltere tarafından, Rusya'yla Osmanlı Devleti arasındaki ittifakla ilgili kötü haberler verilirse kendisine bildirmesi Mehmed Nuri Efendi'den rica olunmuştur. Mehmed Nuri Efendi, cevaben bugüne kadar kendisiyle İngiltere vekilleri arasında Rusya ile ilgili herhangi bir sohbetin geçmediğini, eğer olursa kendilerine bildireceğini ifade ederek Rus elçisinin huzurundan ayrılmıştır (BOA HAT 1175/4640-A; Dönmez 2006: 73-74). Aslında Rusya bu şekilde Osmanlı elçisini kendine yakın tutmak niyetindedir. Ancak diğer taraftan İngiltere, Mehmed Nuri Efendi'yi Rusya'ya karşı açık bir dille uyarmıştır. Mehmed Nuri Efendi'nin buna rağmen Rus elçisiyle yakın ilişki kurmasının, kendisi için zararlı olacağı açıktır.

Mehmed Nuri Efendi, görevine resmen başladıktan kısa bir süre sonra üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirmek için Lord Palmerston ile görüşmeler yapmaya

başlamıştır. Bu görüşmeler genellikle gümrük tarifelerinin yenilenmesi, Trablus'taki İngiliz konsolosunun görevden alınması ve Fırat Nehri'nden İngiltere'nin vapur geçirmek istemesi hususlarında olmuştur. Aslında Mehmed Nuri Efendi, Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlamak için görevlendirilmiştir. Ancak İngiltere'nin güvenini kazanmadan böyle bir hususta yanlış adım atmak istememiştir. İngiliz hükümetinin tavrına göre hareket etmeyi uygun gören Mehmed Nuri Efendi, bunu takrirlerinde¹⁵ dile getirmiştir. Söz konusu takrirlerde konuyla ilgili; *“Me'mûriyyet-i âbid-ânem Mısır maddesi olarak eğerçe şimdiye değin Mısır hakkında bir güne maslahata başlanılmamış ise de... İngiltere vükelâsının bu babda olan niyyet ve mütâlâa ve politikalarda anlaşılub ona göre harekete teşebbüs kılınmak üzere...”* ve *“Mısır maddesini Palmerston ve gerek sâir İngiltere devleti vükelâsına açmayub fakat sırası düşürüldükde hasb-i hâl sûretinde ifâde kılınmakda idüğü...”* ifadelerine yer vermiştir. Gerçekten de Mehmed Nuri Efendi fırsat buldukça Lord Palmerston ile Mısır Meselesi'yle ilgili görüşmeler yapmış ancak bunlardan bir sonuç elde edememiştir (BOA HAT 677/33015-A; BOA HAT 1221/47762-L; Dönmez 2006: 86).

Mehmed Nuri Efendi Londra'ya geldiğinde kendisine, Mısır Meselesi hakkında Rus elçisiyle İngiltere'nin şüphesini çekmeden *“akıllarını kandırarak”* şekilde yani gizlice görüşmesi söylenmiştir. Bu talimat gereği Mehmed Nuri Efendi, Rus elçisiyle birkaç defa görüşmüşse de diğer taraftan Osmanlı Devleti'ne bunun uygun olmadığını bildirmiştir. Zaten İngiltere'nin dikkati, hakkında ortaya atılan iddialar sebebiyle Mehmed Nuri Efendi'nin üzerindeydi. Hal böyleyken İngiltere hükümetinin şüphelerini artıracak bir girişimde bulunmak Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlar doğurabilirdi. Osmanlı Devleti tüm bunları göz önüne alarak Mısır Meselesi'nin Rus elçisiyle görüşülmesinin sakıncalı olduğuna karar vermiştir. Mehmed Nuri Efendi'ye gönderilen bir talimatta; *“Şimdiki hâlde bu madde için onunla öyle derin derin müzâkere icâb etmediğinden...”* ifadeleri kullanılarak Rus elçisi Borgo ile bu konuda yapılan görüşmelerin kesilmesi gerektiği söylenmiştir. Aynı talimatta Mısır Meselesi'nin konuşulmamış olmasının doğru bir karar olduğu belirtilmiş, Mehmed Nuri Efendi'den bu konuda akıllıca hareket etmesi istenmiştir (BOA HAT 1221/47762; BOA HAT 830/37510; Dönmez 2006: 86).

¹⁵ Takrir: Resmi olarak yazı ile bildirme, siyasi nota (Bkz. Develioğlu 2013: 1517).

Mehmed Nuri Efendi kendisine verilen talimat üzerine Rus elçisi Borgo ile olan görüşmelerini azaltarak ilişkileri soğutmuştur. Öyle ki Rus elçisi Borgo, Mehmed Nuri Efendi'nin düzenlediği ziyafete katılmamıştır. Bu olay Lord Palmerston'un dikkatini çekmiş ve Mehmed Nuri Efendi'ye Borgo'nun davet edilip edilmediğini sormuştur. Mehmed Nuri Efendi kendisinin davet edildiğini ancak hasta olması sebebiyle katılmadığını ifade etmiştir (BOA HAT 677/33020-B; Dönmez 2006: 86). İngiltere en başından beri Mehmed Nuri Efendi'nin Rus elçisiyle görüşmesinden rahatsız olmuş hatta bu konuda kendisini uyarmıştır. Şimdi iki taraf arasındaki ilişkinin soğuması İngiltere hükümetini özellikle de Lord Palmerston'u oldukça memnun etmiştir. Bu sırada II. Mahmud, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki dostluğu artırmak amacıyla Mehmed Nuri Efendi'ye, İngiltere kralına verilmek üzere kendi portresini¹⁶ göndermiştir. Mehmed Nuri Efendi, belirlenen zamanda kralın huzuruna çıkıp, padişahın İngiltere ile olan münasebetten memnun olduğunu belirterek tasvî-i hümayûnu takdim etmiştir. İngiltere kralı, Mehmed Nuri Efendi'den kendisinin de iki devlet arasındaki yakınlıktan memnun olduğunu ve bunun devamını dilediğini padişaha bildirmesini istemiştir. Bu görüşmeden sonra Mehmed Nuri Efendi, parlamentonun açılış törenine katılmıştır (BOA HAT 677/33020-B; Dönmez 2006: 87).

Mehmed Nuri Efendi, Osmanlı Devleti için özellikle Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteğinin alınmasının büyük önem taşıdığı bir zamanda Londra'ya elçi olarak tayin edilmiştir. Ancak hem İngiltere hem de Rusya, Mehmed Nuri Efendi'nin kendilerine karşı faaliyetlerde bulunacak bir casus olduğunu düşünmüşlerdir. Bu da Mehmed Nuri Efendi'nin daha görevine başlamadan itibarının sarsılmasına ve yapacağı işlerde çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelesi arasında sıkışan Mehmed Nuri Efendi, zamanı geldikçe gerektiği gibi hareket ederek İngiltere'nin memnuniyetini büyük ölçüde kazanmayı başarmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Mehmed Nuri Efendi'nin içinde bulunduğu durum ve üstlendiği görevin ne kadar zor olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed Nuri Efendi, karşılaştığı zorluklara

¹⁶ II. Mahmud, padişah portresinin devletin tüm kurumlarına asılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu kural sadece Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmamış yurtdışı temsilcilikleri için de geçerli olmuştur. Bunu Mehmed Nuri Efendi'nin padişaha yazdığı bir mektuptan anlayabiliyoruz. Mektupta Mehmed Nuri Efendi, gönderilen tasvirten dolayı padişaha minnetlerini sunmakta ve bu tasvirin tüm elçilik görevlileri tarafından ziyaret edildiğini bildirmektedir (BOA HAT 677/33015-K; BOA HAT 677/33015-N; BOA HAT 677/33015-O).

rağmen üstlendiği görevlerde Osmanlı Devleti lehine mümkün olan en iyi sonucu almak için yoğun çaba sarf etmiştir. Görevi sırasında karşılaştığı sorunlardan biri de Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesidir ki Mehmed Nuri Efendi ilk olarak bu sorunla meşgul olmuştur.

1.3. Mehmed Nuri Efendi'nin Londra Elçiliğindeki Faaliyetleri

1.3.1. Fransa'nın Cezayir'in İşgali Meselesinde Mehmed Nuri Efendi'nin Çabaları

Cezayir, Barbaros Hayreddin Paşa tarafından 1533 yılında İspanyollardan alınarak Osmanlı Devleti'nin toprağı haline gelmiştir. Daha sonra Tunus ve Trablusgarp'ın da fethedilmesiyle, bu bölge Garp Ocakları adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu bölge, Cebelitarık Boğazı'na yakınlığı nedeniyle Osmanlı Devleti için oldukça önemliydi. Cezayir, Osmanlı Devleti'nin atadığı bir beylerbeyi tarafından yönetilmekteydi. 1799 yılından sonra bölge, dayı denilen yeniçerilerin yönetimi altına girmiştir. Dayılar, iç ve dış politikayı yürütmede tamamen bağımsız olup sadece hukuki yönden Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Bu durum bölgenin, Osmanlı yönetiminden giderek uzaklaşmasına ve dayıların serbestçe hareket etmelerine neden olmuştur (Karal 2011: 122; Danışmend 1972: 116; Armaoğlu 2013: 199-201; Uçarol 2006: 158).

Cezayir, konumu nedeniyle Akdeniz ticaretinin önemli bir noktası olduğundan, bölgede ticaret yapan Avrupa devletlerinin de dikkatini çekmiştir. Bu devletlerden biri de Akdeniz ticaretinde nüfuzunu artırmak isteyen ve Cezayir'e coğrafi olarak oldukça yakın olan Fransa'dır. Cezayir ile Fransa arasındaki ilk münasebet 1543 yılında, Fransızların Osmanlı Devleti'nden yardım istemesiyle gerçekleşmiştir. 1577'de Fransa, Cezayir'de konsolosluk açma hemen ardından da vergi vermek karşılığında Cezayir kıyılarında mercan avlama izni almıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde Fransa, Cezayir'e üç defa saldırıya da başarı elde edememiş ve taraflar arasında 1689'da bir barış antlaşması imzalanmıştır. Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesiyle ilişkiler tekrar bozulsa da işgalin sona ermesiyle barış sağlanmıştır. Bu işgal Fransa'nın, Cezayir'in stratejik önemini daha iyi kavramasına vesile olmuştur. Kurulan barış ortamından sonra taraflar arasındaki ilk anlaşmazlık, 1826'da Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa'nın mercan avından aldığı vergileri artırmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer bir anlaşmazlık ise taraflar arasındaki

buğday ticareti sebebiyle çıkmıştır. Bu da Fransa'nın Cezayir'i işgaline sebep olmuştur (Danışman 1966: 260; Armaoğlu 2013: 201-203; Uçarol 2006: 158-160).

Fransa, buğday ihtiyacının büyük bir kısmını Cezayir'den temin ediyordu. Cezayir, 1797 yılında Fransa'ya bir miktar buğday ve beş milyon Frank borç vermişti. Cezayir Dayısı bu borcun tahsilatını ve yapılacak olan buğday ticaretini iki Yahudi tüccara devretmiştir. Bu tüccarlar Fransa'dan borcunu ödemesini istediye de Fransa, tüccarların kendisinin en büyük rakibi olan İngiltere ile de ticaret yaptıklarını öne sürerek ödemeyi reddetmiştir. Söz konusu tüccarların da Cezayir Dayısı'na borçları bulunmaktaydı. Bu borcu ancak Fransa'dan tahsil edecekleri parayla ödeyebileceklerini bildirmeleri üzerine Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa, Fransa Konsolosu'ndan borcun ödenmesini istedi. Fransa, borcu ödemeyi başta kabul etse de hemen ardından Mısır'ı işgal girişiminde bulunması Osmanlı-Fransız ilişkilerinin soğumasına neden olmuş ve borç meselesi ertelenmiştir. 1824 yılına gelindiğinde Fransa'nın Cezayir'e olan borcu 18 milyon Frank'a ulaşmıştır. Ancak Fransa, gönderilen buğdayın eksik ve bozuk olduğunu ileri sürerek borcu ödemiş hatta tek taraflı olarak 7 milyon Frank'a indirmiştir. Tüm bu sebepler Dayı Hüseyin Paşa ile Fransa Konsolosu arasında giderek artan bir gerginliğe neden olmuştur. Taraflar arasında konuyla ilgili yapılan görüşmelerin birinde yaşanan tartışma sonucu Hüseyin Paşa'nın elindeki yelpaze ile konsolosa vurması Fransa tarafından hakaret sayılmış ve Hüseyin Paşa'nın kendilerinden özür dilemesi istenmiştir. Hüseyin Paşa'nın bunu kabul etmemesi Cezayir'in işgalini başlatan kıvılcım olmuştur. Fransızlar aslında 16 Haziran 1827'de Cezayir'e savaş ilan etse de aynı tarihlerde Mora'ya da asker gönderdiğinden uzun bir süre bölgeyi sadece kuşatma altında tutabilmiştir. 12 Haziran 1830 tarihinde Cezayir'e 16.000 kişilik bir kuvvetle saldırmışlardır. Ancak Cezayir'i tamamen ele geçirmeleri 5 Temmuz 1830 tarihinde olmuştur (Karal 2011: 124; Kuran 1957: 3-13; Danışmend 1972: 116; Armaoğlu 2013: 202-203; Karakaçan 2004: 14-18, 23-27).

1.3.1.1. Osmanlı Devleti'nin İşgali Sonlandırma Girişimleri

Fransa'nın Cezayir'i işgal ettiği sırada, Mora İsyanı patlak vermiş, Osmanlı donanması Navarin'de yakılmış, Rusya'yla savaş henüz bitmiş ve Mehmed Ali Paşa isyanı çıkmak üzere idi. Osmanlı Devleti, peş peşe gelen bu sorunlar nedeniyle Cezayir meselesi ile ilgilenememiştir. Ayrıca Osmanlı yöneticileri Cezayir'in yardım almadan

Fransa'yı yenebileceğini düşünmüş ancak beklendiği şekilde sonuçlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu meseleyle ilgilenmesi 1833'te Ruslarla Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra sağlanan barış ortamıyla gerçekleşmiştir. Meselenin çözümü için 1834'te Mustafa Reşid Bey Paris'e elçi olarak gönderilmiş, Londra elçisi Namık Paşa'ya da İngiltere'nin desteğinin sağlanması talimatı verilmiştir. Ancak Namık Paşa'nın 1834 yılının sonunda görevinden alınması üzerine Londra'daki faaliyetleri, yerine tayin edilen Mehmed Nuri Efendi yapmaya çalışmıştır (Lütfi 1999: 819; Kuran 1957: 42; Danışman 1966: 261).

Mehmed Nuri Efendi görevine başladığı andan itibaren Cezayir Meselesi'yle yakından ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti, Fransa'nın Cezayir'de yayılma ihtimaline karşılık İngiltere'nin desteğini oldukça önemsemiştir. Kendisinden önceki elçi Namık Paşa, Fransa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmışsa da başarılı olamamış, şimdi bu görevi Mehmed Nuri Efendi üstlenmiştir. Aslında İngiltere, Fransa'nın Cezayir'i işgaline, Akdeniz'deki nüfuzunun olumsuz etkilenmesi nedeniyle en çok tepki gösteren devlet olmuştur. Ancak Fransa'nın, yaşadığı iktidar değişikliğinden dolayı işgali kaldıracağını bildirmesi üzerine İngiltere de itirazını sürdürmemiştir. Bu sırada İngiltere, Osmanlı Devleti'nin işgale karşı destek beklentisini, kendi iç işleriyle uğraştığı gerekçesiyle geri çevirmiştir (Kuran 1957: 37-38; Armaoğlu 2013: 204-205).

Emir Abdülkadir'in Fransız işgaline karşı isyan ettiği haberlerini alan Mehmed Nuri Efendi hemen harekete geçmek gerektiğini düşünmüştür. 1 Mayıs 1835 tarihinde Rus elçisi Borgo ile görüşen Mehmed Nuri Efendi, Cezayir'deki işgalin sona erdirilmesi hususunda kendisine tavsiyede bulunulmasını istemiştir. Borgo ise karşılığında; Fransa'ya Cezayir'deki işgalin kaldırılmasında İngiltere'nin bir nota vermesinin faydalı olacağını ve bunun için İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Palmerston'un ikna edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi, Rus elçisiyle görüşmesinden bir hafta sonra Lord Palmerston ile bir araya gelerek Cezayir işgalinin sona erdirilmesi için Osmanlı Devleti'ne yardım edilmesini istemiştir. Ancak Lord Palmerston'dan Osmanlı Devleti'nin sabırlı olması ve beklemesi gerektiği yönünde bir cevap almıştır (BOA HAT 832/37531; BOA HAT 1175/46440-B; BOA HAT 1183/46703; Kuran 1957: 42-43; Akbulut 1940: 13). Bu sırada Mehmed Nuri Efendi Cezayir'den, Fransızların burada neler yaptıklarını anlatan mektuplar almaktaydı. Bu mektuplarda yazılanlara göre;

Fransızlar pek çok askerle Cezayir'den Arabistan'a çıkmışlarsa da daha ileriye gitmeye cesaret edememişler, gezintiye çıktıklarını söyleyerek geri dönmüşlerdir. Fransızları durduran şey ise Kostantine¹⁷ Beyi Hacı Ahmed Bey'in¹⁸ o bölgeye geldiği yönündeki söylentiler olmuştur. Hacı Ahmed Bey, Cezayir halkını örgütleyerek kendine destek sağlamış ve Fransızlara ağır kayıplar verdirmiştir. Bu durum Cezayir tarafından 19 Mayıs 1835 tarihinde gelen bir mektupta; *“Fransızlar Hacı Ahmed yok iken taşraya çıkmaya iktidarlari yok iken geldiğinde çıkmayacakları zaruridir.”* ifadeleriyle belirtilmiştir (BOA HAT 830/37510-E). Aynı mektupta Cezayir halkının, İngiliz arabuluculuğuna rağmen işgali sonlandırılmazsa Fransa'ya karşı koyamayacakları belirtilmiş ve Mehmed Nuri Efendi'den bu konuda yardım istemişlerdir. Söz konusu durum ile alakalı olarak 5 Haziran 1835 tarihinde gönderilen bir mektupta;

“Cezâyir'den bu hafîde tahrîr olunan mektubda ifâde ettikleri şu ki Fransızlar vâfir asker ile Cezâyir'den Arabistan'a çıkmışlar iken ilerü varmaya cür'et idemeyüb bir merhale sonra tekrâr Cezâyir'e avdet itmişler”, “İngiliz devletinin tavassutuyla cebren Fransız çıkmaz ise bu mikdâr Ümmet-i Muhammedî'nin cümlesi Endülüs ahâlisi gibi küffârın pençelerine giriftâr olmaları muhakkaktır... denize düşmüş gibi Allâh Allâh derdimize derman olmanız husûsunu niyâz ettiğinden işbu dua' nâme tenmikine ibtidâr olunmuşdur kusurumuz var ise afv buyurup himmet-i sefirâneniz ile Ümmet-i Muhammediye'nin derdlerine yâr olmak imkânında himmet buyurmanız...” ifadeleri yer almaktadır (BOA HAT 830/37510-D).

Cezayir tarafından 19 Haziran 1835 tarihinde gönderilen bir başka mektupta ise Cezayir halkının içinde bulunduğu durum belirtilmiştir. Mektuba göre; Fransızlar Cezayir'de dükkanları ve evleri yıkmaktadır. Bunu yaparken öne sürdüğü bahane ise yolları genişletmek olmuştur. Yıkıtları evlerin ve dükkanların değerini vereceklerini

¹⁷ Cezayir'in kuzeydoğusunda bulunan eyalettir (Bkz. Sezen 2006: 321).

¹⁸ Hacı Ahmed, Cezayir'in kuzeydoğusunda bulunan Kostantine'nin beyi olup 1837 yılına kadar bu bölgede Osmanlı egemenliğinin devam etmesini sağlamıştır. 1830'da Fransa Cezayir'i işgal edince terk edilen savaş malzemelerini ve göç eden aileleri toplayarak bölgesinde kendi idaresini kurmuş, Osmanlı Devleti'ne tabiiyetini bildirmiştir. Köylerde yaşayan Cezayirli ve kabileleri Fransızlara karşı örgütleyerek Fransa'nın hiçbir isteğini yerine getirmemiştir. Hacı Ahmed'in isteklerini kabul etmemesi üzerine Fransa, 1836'da Kostantine'yi kuşatmışsa da ağır yenilgiye uğratılmıştır. Kostantine'yi ele geçirmek isteyen Fransa, 1837 yılında bölgeye tekrar bir saldırı düzenlemiştir. Hacı Ahmed, Fransızlara önemli kayıplar verdirse de başarılı olamamış ve şehir 13 Ekim 1837'de Fransa'nın eline geçmiştir. Kostantine'den çekilmek zorunda kalan Hacı Ahmed, Fransa'ya karşı direnmekten vazgeçmemiştir. Osmanlı Devleti'nden yardım göremeyen ve asker sayısı giderek azalan Hacı Ahmed, 1848 yılında Fransızlara teslim olmuştur (Bkz. Karakaçan 2004: 48-58).

söyleseler de Cezayir’i işgal ettikleri tarihten 1835 yılına kadar yani beş yılda hiç kimseye ücret ödememişlerdir. Ayrıca halk yolların güvensizliğinden ticaret yapamaz hale gelmiş ve maddi güçlük çekmeye başlamıştır (BOA HAT 830/ 37510-F).

Fransız parlamentosunda, “*Cezâyir’in masrafını verdiklerinden elbette Cezâyir’den çıkmazlar.*” gibi söylemlerle, Cezayir’in Fransa’ya ait olduğu konuşulmaktaydı (BOA HAT 830/37510-D). Bu nedenle Mehmed Nuri Efendi, Fransa Hariciye Nâzırı’na verilmek üzere, Osmanlı Devleti’nin Cezayir üzerindeki haklarını ve Cezayir’in Osmanlı toprağı olduğunu belirten bir nota yazmış; ancak Fransa bu notayı kabul etmemiştir. Mehmed Nuri Efendi bunun üzerine tekrar Rus elçisi Borgo ile görüşerek ne yapması gerektiğiyle ilgili fikir alışverişinde bulunmuştur. Elçi Borgo’nun, aynı notanın Lord Palmerston’a da gösterilmesi yönündeki tavsiyesine uyan Mehmed Nuri Efendi, 14 Temmuz 1835 tarihinde Lord Palmerston ile görüşmüştür. Görüşme sırasında Lord Palmerston, Cezayir’in Osmanlı toprağı olduğunu kabul ettiklerini ancak şimdilik herhangi bir şey yapılmamasının daha iyi olacağını ifade etmiştir (BOA HAT 830/37510-A; BOA HAT 832/37538; Kuran 1957: 43).

Mehmed Nuri Efendi, Lord Palmerston ile yaptığı görüşmelerden ve aldığı cevaplardan İngiltere’nin, Cezayir’in işgali hususunda Osmanlı Devleti’ne yardım etmeyeceğini anlamıştı. Bu durumu Mehmed Nuri Efendi takririnde; “*Cezâyir maddesine dâir İngilterelüden Devlet-i Âliyye’ye muaveneti aslâ hissetmedim.*” ifadeleriyle belirtmiştir. Bu sırada Osmanlı Hariciye Nâzırı, Londra ve Paris elçilerinden Fransa’nın Cezayir’i iadesi hususunda çalışmalar yapmalarını istemiştir. Ancak Paris’te bu konunun konuşulması mümkün olmadığından Paris elçisi Mustafa Reşid Bey ve Mehmed Nuri Efendi meselenin çözümü için bir yol bulabilmek adına bir araya gelmeye karar vermişlerdir. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi, Paris’e hareket etmiştir. İki elçi, yaptığı görüşmeler sonucunda, meseleyi Fransız Büyükelçisi Amiral Roussin ile konuşmayı ve onun tavrına göre yeni adımlar atmayı kararlaştırmışlardır (BOA HAT 678/33032-B; 832/37535-G; 1201/46880-O; Lütfi 1999: 852; Kuran 1957: 48).

Fransa, Cezayir’deki durumun denetlenmesi için bir heyet görevlendirmiştir. Heyetin hazırladığı raporda; Fransa’nın Cezayir’in işgalinden hiçbir kazancının olmadığı

aksine işgalden bu yana her sene otuz milyon Frank yani iki yüz kırk bin kese¹⁹ masraf yapıldığı, 30.000 Fransız askerinin Cezayir’de bulunduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra raporda, işgalin devam etmesi halinde Fransa’nın mali ve siyasi olarak zarara uğrayacağı ifade edilmiştir (BOA İ. DUİT 139/27 vrk.2). Ancak raporda açıkça belirtilenlere rağmen Fransa, Cezayir işgalinden vazgeçmeyecektir.

1.3.2. Mehmed Nuri Efendi’nin Trablusgarp’taki İngiliz Konsolosunun Azli İçin Çalışması

Trablusgarp, 15 Ağustos 1551 tarihinde Kaptan-ı Derya Sinan Paşa’nın şehri ele geçirmesiyle Osmanlı Devleti’nin yönetimine girmiştir. Padişahın belirlediği valiler tarafından yönetilen Trablusgarp, 1711-1835 yılları arasında Karamanlı ailesi tarafından idare edilmiştir. Şehir, özellikle bu dönemde dış baskılarla ve iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu mesele de bu aileden, 1797 yılında vali olan Yusuf Paşa’nın idareciliği sırasında meydana gelmiştir (Kavas 2012: 288; Khalfallah 2009: 2).

Trablusgarp, Karamanlılar döneminde özellikle de Fransa’nın başlattığı Koalisyon Savaşları²⁰ zamanında oldukça fazla korsanlık faaliyeti göstermiştir. Ancak bu savaşların sona ermesiyle Avrupa ülkeleri bu korsanlık faaliyetlerini bitirmek amacıyla bir ittifak kurmuş ve Trablusgarp’a verdikleri vergileri kesmişlerdir. Böylelikle ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlayan Trablusgarp Valisi Yusuf Paşa, Avrupa devletlerinden

¹⁹ Altın ve gümüş paraların saklamak için kullanılan torba olup aynı zamanda belli bir miktar parayı belirten tabirdir. Bu miktar, altın veya gümüşün zaman içindeki değerine göre değişiklik göstermiştir. 1688’den sonraki yıllarda bir kese, 50.000 akçe olarak hesaplanmıştır (Bkz. Pakalın 1993: 247-248). Bu hesaba göre bahsi geçen 7.105 kese, 355.250.000 akçeye karşılık gelmektedir.

²⁰ 1789 yılında başlayan Fransız İhtilali, Fransa’yı zayıflatacağı düşünüldüğünden diğer Avrupa devletlerini başta memnun etmiştir. Ancak ihtilalin kısa zamanda gelişmesiyle kökleşmiş mutlak monarşinin yerini cumhuriyet almaya başlamıştı. Avrupalı devletlerin memnuniyeti ise endişeye dönüşmüştür. Bu nedenle kendi aralarında anlaşmazlık ve savaş halinde olan devletler, sorunlarını bir kenara bırakarak Fransa’ya karşı koalisyon kurmuşlar yani birleşmişlerdir. İşte bu devletlerle Fransa arasında yapılan bu savaşlara “Koalisyon Savaşları”, “İhtilal Savaşları” ya da “Napolyon Savaşları” denmektedir. 1792’den 1815’e kadar devam eden savaşlarda Fransa’nın amacı, krallık baskısı altındaki milletleri kurtarmak iken diğer devletlerin amacı ise Fransa’da krallığın yeniden kurulmasıydı. Söz konusu yıllar arasında Fransa ile Koalisyon devletleri arasında – bu devletlerin önde gelenleri İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve İsveç-yedi savaş yapılmıştır. Bu savaşların ikincisinde, 1798’de Fransa’nın Mısır’ı işgal etmesi nedeniyle Osmanlı Devleti de kurulan koalisyonda yer almıştır. Savaşlar sırasında Koalisyon Devletleri Fransa tarafından kimi zaman ağır yenilgilere uğratılarak toprak kaybetmiştir. Koalisyon Savaşları Avrupa’yı, siyasi, idari, ekonomik ve sosyal yönlerden büyük ölçüde değiştirmiş, daha önce kurulmuş olan güçler dengesi tamamen bozulmuştur (Bkz. Armaoğlu 2013: 61-63; Uçarol 2006: 20; Sander 2012: 172).

yüksek faizli borçlar almaya başlamıştır. Yusuf Paşa'nın borç aldığı devletlerden biri de İngiltere'dir. İngiltere ise Trablusgarp'ta Fransız nüfuzunun artmasından rahatsız olmaktadır. Bu sebeple 1832 yılının temmuz ayı ortalarında İngiliz Başkonsolosu, Yusuf Paşa'dan borcun iki gün içinde ödenmesini istemiştir. Bu borcu ödeyemeyecek durumda olan Yusuf Paşa, Münşiye ve Sahil bölgelerinde yaşayan halka ağır vergiler yüklemiştir. İstenilen vergiyi ödemeye yanaşmayan Münşiye halkı Yusuf Paşa'ya karşı isyan başlatarak Yusuf Paşa'nın torunu Mehmet Bey'i vali ilan etmişlerdir. Yusuf Paşa ise isyanı bastıramayacağını anlayınca 5 Ağustos 1832'de İngilizlerin desteklediği Mehmet Bey yerine Fransızların desteklediği büyük oğlu Ali Bey lehine valilikten çekilmiştir. Bunu kabul etmeyen isyancılar, şehrin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Durumu takip eden Osmanlı Devleti ise ancak 1834 yılında Ali Bey'in valiliğini onaylamıştır. Ali Bey'in vali olduğu 1832 yılından 1834 yılına kadar ki iki yıllık süreç içerisinde ülkede iç karışıklıklar devam etmiştir (Khalfallah 2009: 3-4,7; Mantran 2001: 452).

Konsolos Warrington, isyancıları ve Mehmed Bey'i destekleyerek Karamanlı Ali Paşa'nın valiliğini tehdit etmekteydi. Bu sebeple Osmanlı Devleti Londra'daki elçisi aracılığıyla İngiltere'den konsolosun azledilmesini talep etmiştir. Elçi Namık Paşa zamanında başlayan mesele İngiltere'nin, konsolosun yanlış bir hareketinin olmadığını ve azledilmeyeceğini belirtmesi üzerine sonraki yıllarda da devam etmiştir. Namık Paşa'dan sonra Londra'ya elçi olarak atanan Mehmed Nuri Efendi'nin de bu konuda girişimlerde bulunduğunu takrirlerinden anlamaktayız (Dönmez 2014: 175; Khalfallah 2009: 7; Mantran 2001: 452).

Mehmed Nuri Efendi, meseleyle ilgili Lord Palmerston ile yaptığı görüşmede, daha önce Namık Paşa'ya cevaben söylediklerine karşılık konsolosun azlinin daha uygun olacağını belirtmiş ve gereğinin yapılmasını istemiştir. Bunu takririnde; *“Umûr-ı Ecnebiyye Nâzırı ile sâbık mülakatınızda bu konsolosluk maddesi tecâhülâta suâl olunarak mûmâ-ileyh Nâmık Paşa hazretlerine virdikleri cevâbı iâdeden sonra ba'zı mülzim-âne sözler ile azlinin istihsâli çâresine bakılmak münâsib olacağını ba'de-l irâd taraf-ı âciz-ânemden dahi izhâr-ı muvaffakiyyet ile...”* ifadeleriyle belirtmiştir (BOA HAT 1175/46440-A).

Mehmed Nuri Efendi'nin bir başka takririnde ise konuyla alakalı;

“Konsolos mersûmun azli husûsuna taraf-ı âbid-ânemden dahi ikdâm olunmuş geçenlerde iş’âr buyrulduğuna mebni Umûr-ı Ecnebiyye Nâzırı Palmerston’a gidilerek Trablus’da vuku’ bulan ihtilâl husûsunda cânib-i saltanat-ı seniyyeden lâzım gelen tedâbîrin icrâ’sına himmet buyrulmakta ise de mukaddema me’mûriyyetle ol cânibde bulunub bu defa Der-sââdetde avdet etmiş olan kapudân-ı deryanın ifâdesine göre mersûm ol tarafda oldukça deff-i ihtilâl mümkün olamayacağından mersûmun be her hâl azli saltanat-ı seniyyenin matlub olduğu bu defa cânib-i hazret-i riyâset-penâhîden vârid olan tahrîrâtda dere ve beyân olunmuş...” ifadeleri yer almıştır (BOA HAT 677/33015-A).

Görüldüğü üzere Mehmed Nuri Efendi, İngiliz Konsolosu azledilmeden isyanın bastırılmayacağını ifade etse de İngiltere bunu dikkate almamıştır. Konsolosun azledilmesi için bir sebep olmadığı yönündeki söylemlerini de devam ettirmiştir. Hatta Osmanlı Devleti’nin ısrarlarına karşılık, Osmanlı görevlilerinin Trablusgarp’taki İngiliz halkının haklarını ihlal ettiğini belirterek şikayetlerde bulunmuştur. Böylelikle bu mesele Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında çözülemeyen bir konu haline gelmiştir (Dönmez 2014: 175).

Şubat 1835 tarihinde Trablusgarp’ta çıkan isyanı bastırmak amacıyla Osmanlı hükümeti, Mustafa Necib Paşa’yı görevlendirmiştir. Mustafa Necib Paşa, 27 Mayıs 1835 tarihinde emrindeki birliklerle Trablusgarp’a girmiş ve Ali Bey ile birlikte pek çok kişiyi tutuklamıştır. Daha sonra Mustafa Necib Paşa, kendisinin Trablusgarp Valisi olduğunu belirten padişah fermanını ilan ettirmiştir. Böylelikle isyan bastırılmış ve Trablusgarp’ta Osmanlı nüfuzu yeniden tesis edilmiştir (BOA HAT 830/37510-F; Mantran 2001: 452).

1.3.3. Gümrük Tarifelerinin Yenilenmesinde Mehmed Nuri Efendi’nin Faaliyetleri

1.3.3.1. Osmanlı- İngiliz Ticari İlişkilerinin Başlaması ve Gelişmesi

Mehmed Nuri Efendi’nin elçiliği sırasında mesai harcadığı hususlardan biri de gümrük tarifelerinin yenilenmesi meselesi idi. Bu hususu ele almadan önce kısaca Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerinin tarihine bakmakta fayda vardır. İngilizler, Orta Çağ boyunca Doğu ticaretinde pasif bir rol izlemiştir. Buradan gelen malları genellikle İtalyan

aracılar yoluyla temin etmişlerdir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz ticareti, İngilizlerin dikkatini çekmeye başlamış ve önce mallarını İtalyan gemileriyle göndermekten vazgeçmişlerdir. Bundan sonra ise kendi gemileriyle Akdeniz’de ticaret yapmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti ile İngilizlerin ilk karşılaşması, 1533 yılı sonlarında, Kanuni Sultan Süleyman İran’a sefer yapmak üzere Suriye’de konakladığı sırada gerçekleşmiştir. Bu karşılaşma sırasında İngiliz tüccar Anthony Jenkinson’a ticaret yapma izni verilmiştir. Söz konusu izin sadece Jenkinson için olup diğer İngiliz tüccarları için geçerli değildi. Bu ticaret 1552’de aniden kesilmiş ve 1573’e kadar bu kesinti devam etmiştir. 1573’ten itibaren İngilizler, Akdeniz ticaretinde aktif rol oynamaya başlamışlardır (Kütükoğlu 2013: 9-13). Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri ise Fransızlara verilen kapitülasyonlar nedeniyle Fransız bayrağı altında yapılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngilizler, Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilmek için resmi girişimlerde bulunmuştur.

1578 yılında ticaret için gelen William Harborne, sadece ticari faaliyetlerde bulunmakla kalmamış İstanbul’da sarayın nüfuzlu kişileriyle de temas kurmuştur. Kurulan bu temaslar sonucunda kendisi ve diğer iki tüccar için Osmanlı topraklarında ticaret yapma izni almayı başarmıştır. Buna göre; bu üç tüccara herhangi bir zorluk çıkarılmayacak ve malları Osmanlı Devleti tarafından korunacaktı. Harborne’un almış olduğu izin, İngilizlerin dikkatini Osmanlı Devleti’ne yöneltmesine neden olmuştur. Öyle ki Kraliçe Elizabeth, Harborne aracılığıyla gönderdiği mektubunda, üç tüccara verilen bu iznin diğer İngilizlere de verilmesini istemiş, kendilerinin de Osmanlı tüccarlarına İngiltere’de yaptıkları ticarete kolaylık sağlayacaklarını ifade etmiştir. İngilizlerin bu konu hakkında girişimlerinin devam etmesi ve bazı devlet adamlarının İspanya’ya karşı İngilizlerle dost olunmasının yararlı olacağını belirtmeleri sonucu Mayıs 1580 tarihinde, İngilizlerin Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapmalarına izin veren ilk kapitülasyon verilmiştir. Bu ayrıcalıklar, seçilmiş on iki tüccar için yedi yıl süreyle geçerli olacak, tarafların anlaşamaması durumunda feshedilebilecekti. Osmanlı topraklarında ticaret yaptıkları sürece İngiliz tüccarların can ve mal güvenlikleri Osmanlı Devleti’nin koruması altında olacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti ilk defa İngilizlere bu antlaşma ile %3 gümrük vergisi verme hakkı tanımıştı. Bu kapitülasyonların verilmesinden sonra Kraliçe Elizabeth’in izni ile Türkiye Kumpanyası kurulmuştur. 7 Ocak 1592’de Venedik Kumpanyası ile birleşerek Levant Şirketi’ne dönüşmüş ve bundan sonra Osmanlı- İngiliz

ticari ilişkileri bu şirket üzerinden yürütülmüştür (Arık 2015: 58; İnalçık 2016: 236-237; Kütükoğlu 2013: 15-17).

1580 yılında verilen kapitülasyonlar, uygulama sürecinde yaşanan sıkıntılardan dolayı İngilizlerin talepleri üzerine 1593, 1603, 1622, 1624, 1641, 1662, 1675, 1774 ve 1799 yıllarında mevcut haklar genişletilerek yenilenmiştir. Ancak 1675 yılından sonraki son iki ahitnamede verilen imtiyazlar sadece onaylanmış, yeni maddeler eklenmemiştir (Kütükoğlu 2013: 18-40; Meram 1969: 34). Böylece bu ahitname, 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na kadar yürürlükte kalmıştır.

1.3.3.2. Osmanlı Devleti İle İngiltere Arasında Gümrük Tarifesi Meselesi

Gümrük, devletlerarası ticarete sınır geçişlerinde malların kontrol edildiği yer olup, bu geçiş sırasında alınan vergilere gümrük vergisi denmektedir. Osmanlı Devleti'nde vergi sistemi diğer devletlere göre farklıdır. İthal ve ihraç edilen mallardan sadece ülke sınırlarında değil bölge ve şehir sınırlarında da vergi alınmaktadır. Bu da ticareti yapılan malın, Osmanlı sınırları içinde bir yerden başka bir yere aktarımında da vergi alınması anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde genellikle Müslümanlardan %3, Gayrimüslim Osmanlı vatandaşından % 4, yabancı tüccarlardan ise % 5 vergi alınmaktaydı. Ancak bu oran bölgeden bölgeye değişiklik gösterebiliyordu. Selçuklular devrinden itibaren ayrıcalıklı tüccarların ödediği % 2'lik gümrük vergisi, Fatih Sultan Mehmed döneminde % 5'e çıkarılmıştır. Bu % 5'lik vergi oranı ilk defa İngilizlere verilen kapitülasyonlarla % 3'e düşürülmüştür. Bu sebeple % 5'lik vergi oranına tabi olan devletler de İngiltere bayrağı altında Osmanlı Devleti ile ticaret yapmaya başlamışlardır (Kütükoğlu 1980: 264; Kütükoğlu 1999: 331).

Gümrük vergisi genelde malın gümrüğe girdiği andaki değeri üzerinden tespit edilmekteydi. Bu uygulama, XVIII. yüzyıla gelindiğinde gümrükçülerle tüccar arasında fiyat tespiti konusunda anlaşmazlıklara neden olmuştur. Bu sebeple belli aralıklarla, malların cins ve kalitelerine göre fiyat ve alınacak gümrük vergilerini tespit eden tarife defterleri düzenlenmiş, vergiler bu defterlere uygun olarak alınmıştır. Zamanla malların fiyatlarındaki artışın gümrük vergilerine yansımaması, % 3 olan gümrük oranının giderek düşmesine neden olmuştur (Arık 2015: 177; Kütükoğlu 1999: 332). Bu durumdan yabancı tüccar karlı çıkarken Osmanlı hazinesi büyük zarar görmüştür. Ayrıcalıklı devletlerin

tüccarlarının sadece % 3 vergi ödeyecek olması, diğer vergileri ödemediği ticaret yapmak istemelerine yol açmıştır. Bu da Osmanlı hazinesini zarara sokan diğer bir unsur olmuştur.

Alınacak gümrük vergilerinin oranının belirlenmesi ve bu sebeple yaşanan sorunların ortadan kaldırılması amacıyla 1795'te yapılan tarife 1801'de yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulmuştur. Ancak bu tarife, İngiliz elçisinin hesaplamalarda yanlışlık yaptığı ileri sürülmesi ve bu nedenle gelen şikayetler üzerine 1806 yılında tekrar düzenlenmiştir. Düzenlenen bu sözleşmede, ithal ve ihraç mallarının değeri üzerinden %3 gümrük vergisi alınmasına ve bu tarifenin on dört yılda bir yenilenmesine karar verilmiştir. Bu karara göre yeni tarife 1820 yılında yapılmıştır (Arık 2015: 168; Durhan 2002: 77; Kütükoğlu 2013: 104-106).

Gümrük tarifelerinin gereğince uygulanmaması ve alınan gümrük vergilerinin, ticareti yapılan malların fiyatlarına oranla çok düşük kalması, Osmanlı hazinesine büyük zararlar vermektedir. Öyle ki aynı değerdeki bir ürün, Osmanlı ülkesine geldiğinde % 3 vergi alınırken, İngiltere'ye gittiğinde ise % 60'lık bir gümrük vergisine tabi olunuyordu. Hatta bu % 3'lük vergi, fiyatlardaki artış sebebiyle % 1,5'e kadar düşmüştü. Aslında Avrupa devletlerinin uyguladıkları yüksek gümrük tarifeleriyle karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nde alınan % 3 oranı çok düşük kalmaktaydı (Arık 2015: 177; Kaynar 2010: 123; Kütükoğlu 2013: 107-108). Bu sebeple Osmanlı Devleti, 1834 yılında düzenlenmesi gereken tarifenin daha önce yenilenmesini istediği de İngiltere buna yanaşmamıştır. İngiltere mevcut tarifenin devam etmesini isterken Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu duruma uygun bir tarife düzenlenmesinden yanaydı.

İngiltere'nin, tarifenin eskisi gibi kalmasını istemesinin en büyük sebebi, gelişen sanayisinin hammadde ihtiyacını karşılamak için en uygun yer olarak Osmanlı Devleti'ni görmesiydi. Yeni tarife Osmanlı Devleti'nin şartlarına uygun olarak düzenlenirse İngiltere'nin ödediği % 3'lük gümrük miktarı artmış olacaktı. Bu İngiltere'nin istemediği bir durumdu. İngiltere'yi rahatsız eden sadece Osmanlı Devleti'nin gümrük oranlarını artırmak istemesi değildi. Osmanlı Devleti, hazine gelirlerini arttırmak için, malların bir yerden başka bir yere aktarılmasında izin tezkeresi alınması ve yed-i vahid²¹ usulü gibi

²¹ Osmanlı Devleti'nin 1828-1838 yılları arasında uyguladığı bir ekonomi politikasıdır. Yed-i vahid usulü uygulamaya konulduğu sıralarda ticaret sistemi bozulmaya başlamış, tüccarlar üreticiden ucuza aldığı malı, yabancı tüccara yüksek fiyatla satarak, bazı devlet memurları da üreticiye vergi borcu çıkararak kazanç elde ediyorlardı. Bunların yanı sıra 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, yeni bir ordunun kurulması, uzun

uygulamalar getirmişti. Tezkere şartı ile yabancı tüccarlara, ruhsat alma zorunluluğu getirilmiş, yed-i vahid usulü ile de tahıl ürünleri, tütün, zeytinyağı, afyon ve ipek gibi malların ticareti devlet tekeline verilmişti. Yed-i vahid uygulanan malları ancak devlet tarafından görevlendirilen Osmanlı tüccarı üreticiden toplayabiliyordu. Bu tüccarlar tek alıcı olduklarından, malların fiyatlarını da onlar belirliyorlardı. Malların yabancı tüccara satışı da devlet tarafından yapıldığından Osmanlı hazinesi için en uygun fiyat tespit ediliyordu. Tüm bu uygulamalar karşılıklı çıkarı ve malların en düşük fiyattan alınıp en yüksek fiyattan satılmasını esas alan İngiliz ticaret politikasına ters düşmekteydi (Engin 2010: 38; Kütükoğlu 1999: 333). Bu sebeple İngiltere, yeni yapılacak tarifede, ticaretine zarar verecek tüm unsurların kaldırılması ve bir ticaret sözleşmesi imzalanması için uğraşacaktır.

1.3.3.3. Gümrük Tarifelerinin Düzenlenmesi İçin Mehmed Nuri Efendi İle İngiltere Arasında Görüşmelerin Başlaması

1834 yılına gelindiğinde 1820’de yapılan tarifenin süresi dolmuştur. Gümrük vergisi olarak alınan % 3’lük oranın, pazar fiyatlarının çok altında kalmış olması, Osmanlı Devleti’ni bir an önce tarifenin yenilenmesi için girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir. Osmanlı Devleti, İstanbul’daki İngiliz elçisi Ponsonby’ye bir takrir göndererek tarife müzakerelerine başlamak üzere memur görevlendirilmesini istemiş, aynı zamanda Londra’daki Osmanlı elçisi Namık Paşa’ya da İngiltere’de bu konuda girişimlere başlanması için emir vermiştir. İngiltere ise daha 1828 yılında İngiliz elçilik sekreteri David Urquhart’ı, Osmanlı Devleti’nin ekonomik durumu üzerine araştırmalar yapması için İstanbul’a göndermişti. Urquhart’ın yapmış olduğu araştırmalar sonucunda hazırladığı raporlar, İngiltere’nin tarife yenilenmesi hususunda izleyeceği yolun büyük ölçüde belirleyicisi olmuştur. Urquhart aynı zamanda yed-i vahid usulünün kaldırılması

---

süren savaşlar ve ödenen tazminatlar devletin masraflarını artırmıştır. Osmanlı Devleti hem artan masrafları karşılamak hem de ticarete ortaya çıkan yolsuzlukların önüne geçmek amacıyla yed-i vahid usulünü uygulamaya koymuştur. Yed-i vahid uygulanacak mallar, devlet tarafından gönderilmiş, izin belgesi olan tüccarlar tarafından üreticiden satın alınarak toplanma merkezine getirilirdi. Burada gerekli olan vergiler alındıktan sonra İstanbul’a götürülür ya da ihraç edilmesi yasak değilse yabancı tüccarlara satılırdı. Usul, alış ve satış fiyatları arasındaki fark arttığı sürece başarılı olacağından devlet, ihraç fiyatlarını mümkün olduğunca artırırken üreticiye yapacağı ödemeleri de düşük tutmaktaydı. Bu durum üreticilerin ve ihracatçı tüccarların yoğun tepkisine neden olmuş ve bir süre sonra uygulama kaldırılmıştır (Bkz. Kütükoğlu 2013: 82-84; Genç 2013: 378)

hususunda Osmanlı Devleti'ni ikna etmek için çaba sarf etmiştir (Engin 2010: 41; Kütükoğlu 2013: 106-109).

Osmanlı Devleti'nin Londra'daki elçisi Namık Paşa, aldığı emir doğrultusunda İngiltere hükümeti ile görüşmelere başlamıştı. Kendisine, meseleyle İngiliz Ticaret Nâzırı'nın ilgileneceği belirtilmişse de o sırada Nâzır'ın Londra'da bulunmaması nedeniyle görüşmelerin, İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Palmerston ile yapılması uygun görülmüştür. Bu sırada Osmanlı yetkilileri, Lord Palmerston ile yapılacak görüşmelerin daha sağlıklı yürütülebilmesi için Londra elçiliğinde değişiklik yaparak Namık Paşa yerine Mehmed Nuri Efendi'yi tayin etmiştir. İstanbul'daki İngiliz elçisine göre Mehmed Nuri Efendi, yed-i vahid ve tezkere usulünün kaldırılmaması hususunda İngiltere'yi ikna etmek için görevlendirilmişti (Kütükoğlu 2013: 110, 116). Mehmed Nuri Efendi, Londra'daki görevine başladığı günden itibaren yoğun olarak gümrük tarifesinin yenilenmesi hususunda çalışacaktır.

1.3.3.4. Görüşmelerin Mehmed Nuri Efendi Tarafından Yürütülmesi

Gümrük tarifelerinin yenilenmesi hususuna önem verilerek bu konuda girişimlerde ve görüşmelerde bulunulması Mehmed Nuri Efendi'ye verilen görevler arasındaydı. Londra'ya gelmeden hemen önce Paris'te Mustafa Reşid Bey ile yaptığı görüşmede, söz konusu meseleye diğerlerine göre daha hafif olduğundan öncelik verilmesine karar verilmişti. Mehmed Nuri Efendi de buna dayanarak Londra'ya ulaşmasından hemen sonra konuyla alakalı görüşmelere başlamak istediysen de İngiliz hükümetinin istifa etmesi üzerine görüşmeler ertelenmiştir. Yeni hükümetin kurulmasının ardından Mehmed Nuri Efendi yaptığı görüşmelerde konuyu dile getirecektir (BOA HAT 828/ 37494-A).

Mehmed Nuri Efendi, İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Palmerston ile ilk görüşmesinde; ticareti yapılan malların fiyatlarının iki üç kat arttığını ve buna karşılık alınan vergilerin % 1- 1,5'a kadar düşmüş olduğunu ve tarifelerde geçerli olan % 3'lük vergi oranının Avrupa devletlerinde uygulanan gümrük vergisi oranlarına kıyasen çok düşük olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de İngiliz ithalat gümrükleri, İngiltere hazinesinin Osmanlı gümrük vergilerinin artırılmasından zarar görmeyeceği kadar yüksekti (Kaynar 2010: 123; Kütükoğlu 2013: 106-107).

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yürütülen gümrük tarifelerinin yenilenmesi ile ilgili görüşmeler sırasında çıkan çeşitli anlaşmazlıklar sürecin uzamasına neden olmuştur. 1835 yılı boyunca tarife yenileme görüşmeleri, belirtilen anlaşmazlıklar nedeniyle bir sonuca bağlanamamıştır. Aynı yılın sonlarına gelindiğinde Lord Palmerston, meselenin karışıklığı nedeniyle ticaret memurları ile müzakere edildiğini, bir sonuca varıldığı zaman Mehmed Nuri Efendi'ye bildirileceği belirtmiştir. Aslında bu sadece Osmanlı Devleti'ni oyalamak için öne sürdükleri bir bahanedir. 1836 yılına gelindiğinde ise Mehmed Nuri Efendi'nin takrirlerinden, belirtilen anlaşmazlıkların devam ettiğini görmekteyiz. Lord Palmerston'un asıl amacı yed-i vahid usulünün kaldırılmasını sağlamak olduğundan, gümrük tarifelerinin yenilenmesini, yed-i vahid usulünün kaldırılmasına karar verildiğinde düzenlenmesini teklif etmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti için yed-i vahid usulünü kaldırmaktan başka bir seçenek bırakmamıştır (Kütükoğlu 2013: 112).

Taraflar arasındaki anlaşmazlıklardan biri Osmanlı Devleti'nin daha önceki tarifelerde kararlaştırılmış olan % 3'lük vergi oranını biraz olsun artırmak istemesiydi. Çünkü alınan gümrük oranı, Osmanlı parasıyla hesaplandığında artan pazar fiyatlarına karşılık oldukça düşük kalıyordu. Osmanlı Devleti, hazinesinin bu sebeple zarar görmesinden dolayı İngiltere'den gümrük vergilerinin artırılmasını istemiştir. İngiltere ise gümrük oranlarının artırılmasının İngiltere'ye bir yarar sağlamayacağını aksine bunun kendilerine zararının dokunacağını söylemiştir. İngiltere'nin amacı Osmanlı'da alınan iç gümrük vergilerinin kaldırılmasını sağlamaktır. Ancak Osmanlı Devleti, benzer vergilerin Avrupa devletlerinde de olduğunu ve Osmanlı gümrüklerinin artırılmasının sürekli engellendiğini belirterek buna itiraz etmiş ve tarifinin Avrupa usullerine göre düzenlenmesini talep etmiştir (Kütükoğlu 2013:112). Bunu Mehmed Nuri Efendi'nin takririnde şu ifadelerle görebiliyoruz:

“Memâlik-i Osmâniyye'ye idhâl olunan ve gerek memâlik-i mahrûsede diyar-ı ecnebiyyeye gitmek üzere ihrâc kılınan emtia ve eşya'nın rûsûmât-ı gümrüğü zikr olunan ta'rifenin tanzîminde bir müceb uhûd-ı yüzde üç hesâbına tatbîkan gurus-ı Osmânî hesâbıyla vaz' ve tanzîm olunmuş ise de birkaç seneden berü İngiltere ticâretinin virdikleri resm-i gümrük ancak yüzde bir virmek raddesinde olduğu ve işbu yüzde üç gümrük olundukda hükümetce uhûd-ı mün'akdeye derc olunmuş ise de Avrupa'da icrâ'

olunan mümâseletin hilâfi ve usûl-i mütekâbileye menâfi' idüğü..." (BOA HAT 677/33015-P).

Bir diğer tavrında ise konuyla ilgili olarak;

"Tevârîh-i atıkada Avrupa memâlikinde rüsûmât-ı cezviye tahsîl olunmakda iken memâlik-i mezkûrede rüsûmât-ı gümrük mütevâlîyen kesb-i tezâyüd etmekde olunduğu işbu kuvve-i istihkakîyesini tervic etmek yani rüsûmât-ı gümrüğünü Avrupa usûlüne tatbik eylemek ve takrîren ve tahrîren ifâde ve beyân kılındığı vechle İngiltere ticâretine bir nevi zarar ve hâlel virmek garazında olmayub..." ifadeleri yer almaktadır (BOA HAT 677/33015-E).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, İngiltere ile ticaretlerine zarar vermek istemediğini açıkça dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin tek isteği hazinesini her geçen gün zarara uğratan gümrük tarifesinin kendi lehine iyileştirilmesiydi.

İngiltere, daha 1820 yılında yapılan tarifinin süresi dolmadan Urquhart'ı Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunu incelemek üzere İstanbul'a göndermişti. Urquhart'ın hazırladığı raporda, İngiltere'nin hammadde ve pazar ihtiyacını karşılaması için en uygun yerin Osmanlı toprakları olduğu ve ithalat gümrük oranının % 3 olarak kalması gerektiği belirtilmiştir. İhracat gümrük oranı da bütün dahili vergilerle birlikte tek fiyat olmalıydı. İngiliz Ticaret Nezareti ise ihracat ve ithalat vergilerinde dâhili başka bir vergi ödemeksizin % 10 oranını uygun buluyordu. Lord Palmerston, Urquhart'ın raporunda belirttiği vergi oranlarını uygulamaktan yanaydı. Görüldüğü üzere gümrük vergi oranları hususunda İngiltere'nin iki önemli kurumu arasında fikir ayrılıkları mevcuttu (Kütükoğlu 2013: 109, 116).

Osmanlı yetkilileri tarafından gümrük vergilerine yapılacak zam karşılığında İngiltere'nin yasak olan malları serbestçe ihraç etmesine izin verileceği ve İngiltere ticaretine zarar verecek herhangi bir adımın atılmayacağı söylene de Lord Palmerston, daha önce yapılan ahitnameler sayesinde bunun zaten mümkün olduğunu, İngiltere'nin bundan bir fayda görmeyeceğini belirtmiştir (BOA HAT 677/33015; BOA HAT 1174/46430-D; Kütükoğlu 2013: 111). Osmanlı Devleti'nin bu beyanı,

"Resm-i gümrüğün zammına mukabil saltanat-ı seniyye kendü memâlik-i hâsîlatından diyar-ı ecnebiyyeye nakl ve ihrâcını ahden ve şartın istihkak-ı âlîsi der-kâr olan her

eşya'ya ruhsatla bi'l-istisnâ serbestiyet-i mubayaa ve nakline müsâade buyurarak ticâret-i mezkûreyi bir gün suûbete dıçar etmeyeceği lisânen ve tahrîren beyân kılınmışdı. İngiltere ticâretinin bir kat dahi tervici menâfi'leri zımnında memâlik-i mahrûse-i mahsunun bi'l-istisnâ mubayaa ve nakline virileceği müsâadeye mukabele ve bundan dolayı Hazîne-i Âmire'ye terettüb idebilecek zarara mükâfâten resm-i gümrüğün bir mikdâr terakkisini Devlet-i Âliyye İngiltere devletinden dost-âne ve hâlis-âne iltimâs ıder. İngiltere ticâretinin bu vechle teshîli resm-i gümrüğün bir mikdâr zammına mukabil olmaz mı?" ifadeleriyle ortaya koyulmaktadır (BOA HAT 677/33015).

Bu konuyla alakalı Mehmed Nuri Efendi'nin bir başka tavrında ise;

"Memâlik- i Ecnebiyyeye nakl ve ihrâcının men ve yasağına istihkak-ı âlî der-kâr olan bazı eşya' hakkında müsâade buyrularak memâlik-i mahrûse-i mahsunun bi'l-istisnâ nakl ve ihrâcına ruhsatla İngiltere ticâretini bir kat daha tervîc ve teshîl etmek ve İngiltere ticâretinin bu babda nakl olacakları kavâid ve menâfi'-i mukabele ve işbu teshîl ticâretinden dolayı Hazîne-i Âmire'ye terettüb edebilecek tedennî hasara mükâfâten rûsûmât-ı gümrük üzerine bir tedennî-i münâsib..." ifadeleri yer almaktadır (BOA HAT 677/33015-E).

İki tavrında de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, yapılacak gümrük zammına karşılık ihracını yasakladığı mallar için İngiltere'ye ruhsat verileceğini açıkça belirtmiştir. Bunun yanı sıra gümrük zammını istemekteki niyetin, Osmanlı hazinesinin yasak malların ihracından uğrayacağı zararı karşılamak olduğu, İngiltere ticaretine zarar vermek istenmediği dile getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu iyi niyetli ve uzlaşmacı yaklaşımına rağmen İngiltere kendi menfaatlerine faydalı olacak sonuçlar elde edinceye kadar gümrük tarifelerinin yenilenmesi hususunda harekete geçmeyecek ve Osmanlı Devleti'ni zorlayacaktır.

Lord Palmerston'a göre Osmanlı Devleti'nin bu isteklerinden İngiltere hiçbir menfaat elde edemeyecekti ve İngiltere "mütekabil menfaat" olmadan tarifeyi yenilemeyi kabul etmiyordu (BOA HAT 677/33015; Kütükoğlu 2013: 111). Lord Palmerston'un, Mehmed Nuri Efendi'ye gönderdiği bir tavrında bu konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır;

"İngiltere ticâretinin resm-i gümrükleri bir müceb-i uhûd yüzde üç hesâbıyla tanzîm olunmuş olduğundan taraf-ı Devlet-i Âliyye'den bir menâfi'-i mütekabile

gösterilmeksizin zammı mümkün olmayacağından... İngiltere memâlikinde Memâlik-i Osmâniyye üzerine istimâ' olduğuna mebnî taraf-ı Devlet-i Âliyye'ye verileceği ziyâde-i gümrük bu tarafda tertîb olduğu halde Devlet-i Âliyye'nin meramı hâsıl olub İngiltere ticâretine dahi evvelkinden ziyâde geleceği mukarrerdir denildikde bu sûret dahi mîrîye müeddî zarar olacağından yine menâfi'-i mütekabile olmaksızın mümkün olmamağla bunlara dair taraf-ı saltanat-ı seniyyeden her ne vakit bir menâfi'-i mütekabile gösterilür ise İngiltere devleti izhâr-ı muvafakat ider..." (BOA HAT 677/33015).

İngiltere'nin mütekabil menfaatten kastı, yed-i vahid usulünün ve iç gümrük vergilerinin kaldırılmasını öngören bir ticaret antlaşmasıdır. Bu ticaret antlaşmasının, İngiltere'nin menfaatlerini karşılarken, Osmanlı Devleti'nin zararına olacağı muhakkaktır.

İngiltere'nin mütekabil menfaat olmadan tarifeyi yenilememe konusundaki ısrarı benimsediği ticaret politikasıyla açıklanabilir. Bu politikaya göre; ticarete karşılıklı çıkarlar önemlidir. Ayrıca malların en ucuz fiyattan alınıp en pahalı fiyattan satılması esas alınmıştır. Yine bu politikaya göre devlet, dış ticareti engelleyen tüm unsurları kaldırmalıdır. İngiltere'nin ticaret politikası göz önüne alınacak olursa, Osmanlı Devleti'nin uygulamakta olduğu yed-i vahid usulü, İngiltere'nin dış ticaretini kısıtlayan en önemli engeldi ve kesinlikle kaldırılmalıydı. Hatta Lord Palmerston, bu konuda çalışmalar yapması için İstanbul'daki elçisi Lord Ponsonby'e çoktan talimat vermişti (Engin 2010: 41; Kütükoğlu 2013: 113).

Görüşmelerde çıkan bir diğer anlaşmazlık ise gümrük vergi oranlarının belirlenmesinde temel alınacak malların fiyatlarının ne olacağı idi. Osmanlı Devleti'nde gümrük vergileri, malın o zamanki değeri üzerinden belirlenirdi. Pazar fiyatlarının artması ile ticareti yapılan malların fiyatlarına karşılık alınan vergiler düşük kalmaktaydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, yeniden düzenlenecek olan tarifede, gümrük vergilerinin İstanbul'daki çarşı ve pazar fiyatları göz önüne alınarak belirlenmesini talep etmiştir. İngiltere ise vergi miktarının artırılması yerine Osmanlı pazarlarındaki fiyatlarda biraz indirim yapılmasını istiyordu. (Kütükoğlu 1999: 334). Bu durumu Mehmed Nuri Efendi gönderdiği bir takrirde, *"Ta'rifenin tecdîdi her bir emtia ve eşya'nın Der-saâdet çarşu ve pazarında mütedâvil olan fiatının bilinmesine mevkuף olduğundan be her hâl Der-*

saâdetde tanzîm olunmak lâzım geleceği” ifadeleriyle belirtmektedir (BOA HAT 677/33015).

Mehmed Nuri Efendi'nin bir başka tahririnde ise bahsedilen konuyla alakalı şu ifadeler yer almaktadır:

“Ta’rifenin tecdidi Der-saâdet çarşu ve pazarında el-yevm-i carî olan kıymet-i eşya'nın bilinmesine mevkuף olduğundan zikr olunan ta’rifenin Der-saâdetde bi'l-müzâkere tanzîm kılınması husûsunda elçi-i mûmâ-ileyhe ifâde ve iş'âr olunması saltanat-ı seniyyenin İngiltere devleti fehîmesinden dost-âne iltimâs itmekde olduğu esâsı rûsûmât-ı gümrüğün bu tarafda müzâkere ve tanzîmine mâni' olamayacağı...” (BOA HAT 677/33015-E).

Osmanlı Devleti'nin gümrük tarifelerinin yenilenmesini istemesindeki en önemli sebebi artan pazar fiyatlarına karşılık alınan vergilerin düşük kalmasıydı. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin yeni gümrük oranlarının belirlenmesinde Osmanlı çarşı ve pazar fiyatlarının göz önüne alınmasını istemesi çok doğaldır.

Anlaşmazlıkların en önemli nedeni İngiltere'nin yed-i vahid usulünün kaldırılması konusunda ısrar etmesiydi. İngiltere, 1833 yılında yed-i vahid usulünün kaldırılması hususunda girişimlerde bulunulması için Osmanlı'daki elçisine emir vermişti. Lord Palmerston'a göre yed-i vahid usulü, yapılan ahitnamelere uygun değildi ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticareti engellemekteydi. İngiltere'nin bu konudaki çalışmaları işe yaramaya başlamış ve Osmanlı Devleti yed-i vahid usulünün kaldırılmasını değerlendirmeye almıştı (Engin 2010: 41; Kütükoğlu 2013: 114).

İngiltere, yed-i vahid usulünün kaldırılması hususunda Osmanlı Devleti'ni ikna etmeye çalışmaktaydı. Bu sebeple yed-i vahid usulünün kaldırılmasının İngiltere'nin değil Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağını söylemekteydiler. Lord Palmerston'un bu konudaki ifadesi şöyledir: *“Yed-i vâhid usûlünün feshi Devlet-i Âliyye reâyâsı hakkında müceb-i menfaat ve ma'mûriyyet-i memâlike sebep olacak bir keyfiyet olup İngiltere ticâretine göre reâyâdan ve yed-i vâhid ticâretten mubayaa itmek müsâvîdir.”* (BOA HAT 677/33015-B). İngiltere'nin bunu söylemekteki niyeti Osmanlı Devleti'ne kendi menfaatlerini düşünmediğini göstererek güvenini kazanmak ve yed-i vahid usulünün kaldırılmasını sağlamaktı. Ayrıca İngilizler kendi ticaretlerine zarar verecek

hiçbir adım atmazdı. II. Mahmud ise yed-i vahid usulünün kaldırılıp kaldırılmaması konusunda kararsız kalmıştı. Bu da görüşmelerin uzamasına neden olan başka bir sebepti (Kütükoğlu 2013: 112).

1834 yılında yenilenmesi gereken gümrük tarifeleri belirtilen anlaşmazlıklar nedeniyle yenilenememiş ve bu mesele 1836 yılına kadar uzamıştır. Yeni vergi oranları belirlenemediği için Osmanlı gümrük vergileri olması gerekenin çok altında kalmıştı. Bu da Osmanlı hazinesinin her geçen gün açık vermesi demektir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, tarifinin olabildiğince hızlı şekilde düzenlenmesini sağlamaya çalışmaktaydı. Bu konuda Londra elçisi Mehmed Nuri Efendi'nin yaptığı görüşmeler oldukça önemlidir. Yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere, gümrük tarifelerinin yenilenmesi için Osmanlı'daki İngiliz elçisi Lord Pnsonby'ye talimat vereceğini Mehmed Nuri Efendi'ye bildirmiştir. Ayrıca İngiltere yed-i vahid usulünün kaldırılmasına karşılık gümrük vergilerini % 5'e yükseltmeyi kabul etmiştir. Osmanlı Devleti ise yed-i vahid usulünün kaldırılmasıyla uğrayacağı zarara karşılık gümrük vergilerinin biraz daha artırılmasını talep etme niyetindeydi. Bu konuyla ilgili Mehmed Nuri Efendi'nin takririnde;

“... ta'rife maddesi bu defa tarafından Der-saâdetde mukîm olan İngiltere elçisi Lord Ponsonby tarafına yazılarak gümrük maddesi dahi yine beynimizde söyleşilüb iktizâ'sına bakılmak üzere bu defa kavî söz alınmış ... yalnız emvâl-i resm-i gümrüğünü yüzde beş iblâğ eylemeleri anlaşılmaqda ise de yüzde beş resm-i gümrük saltanat-ı seniyyenin yed-i vâhid usûlünün feshinden ve kâfen eşya'nın bi'l-istisnâ ihrâcından dolayı cânib-i mîrîye terettüb edecek kesr ve tedennîye mükâfat ve edebleriyle sözler irâdiyle hiç olmaz ise bazı memnûniyyet tahtında bulunan şeylerden birâz daha ziyâdece resm alınmasına çalışılıb...” ifadelerine yer vermektedir (BOA HAT 714/34086).

Osmanlı Devleti, İngiltere'yi tarifinin yenilenmesi hususunda ikna etmek için İngiliz hükümetiyle pek çok kez görüşme yapmak zorunda kalmıştır. Bunu Mehmed Nuri Efendi'nin takririndeki;

“Resm-i gümrük ve ta'rife maslahatları Umûr-ı Ecnebiyye Nâzırına ifâde olunarak istihsâl-i hüsn-i sûretlerine çalışılacağı musammem olduğuna... ta'rife ve gümrük maddeleri der-miyân olunarak İngiltere ticâri rüsûmât-ı gümrüklerinin muktezâ-yı hakkaniyyet üzere hadd-i nisâba iblâğı keyfiyyeti şimdiye kadar birkaç meclis taraf-ı

dost-ânelerine ifâde ve inbâ' ve çend kıta takrîr dahi takdîm ve i'tâ' kılınmış..." ifadelerinden anlayabiliyoruz (BOA HAT 714/34086-B).

Mehmed Nuri Efendi, yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere'den meselenin sonlandırılacağına dair söz almayı başarmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin girişimlerine henüz İngiliz elçisi Lord Ponsonby tarafından karşılık verilmemiştir. Bunun üzerine Mehmed Nuri Efendi, Lord Palmerston ile görüşüp meselenin çözülmesi için Lord Ponsonby'e talimat verilmesini rica etmiştir. Ayrıca Mehmed Nuri Efendi gümrük vergilerine ne kadar zam yapılacağı hususunda İngiltere Ticaret Nâzırı ile görüşmek istediye de nâzırın yaşlı ve hasta olması sebebiyle görüşme gerçekleşmemiştir. Nâzırın iyileşmesini beklemek vakit kaybı olacağından meselenin çözümü için yine Lord Palmerston'a başvurulmuştur. Lord Palmerston ise meselenin Mehmed Nuri Efendi'yle görüştüğünde bir karara bağlanmasının uygun olacağını söylemiştir (BOA HAT 714/34086-B; BOA HAT 1174/46429-U; Kütükoğlu 2013: 112).

Osmanlı Devleti, tarife meselesini bir an önce çözüme kavuşturmak niyetinde olduğundan Mehmed Nuri Efendi aracılığıyla Lord Palmerston'la görüşmelerini devam ettirmeye çalışıyordu. Ancak İngiltere kendi iç işleriyle uğraştığını ve bunları hallettikten sonra hemen tarife meselesine döneceğini belirterek bu görüşmeleri sürekli ertelemekteydi. Bu hususu Mehmed Nuri Efendi takririnde;

"Gümrük maddesinin esâsı bu tarafa söylenilmek üzere ta'rifinin tecdidi maddesi Der-saâdete havâle idülmüşdü. Zamm-ı gümrük maddesi için birkaç defadır söz virmişler ise de umûr-ı dâhiliyyeleriyle meşgul olduklarından nâzır-ı mûmâ-ileyhden aralık aralık suâl olundukça sizin dahi ma'lûmunuzdur ki şu günlerde İrlanda maslahatından başka bir şey mütâlâasına vaktimiz olmayub şu gailemiz ber-taraf olduğu gibi bi'l-müzâkere hüsn-i sûretine bakılır yollu cevablar virmekte..." ifadeleriyle belirtmiştir (BOA HAT 675/32988-B).

Aslında tüm bunlar İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni oyalamak için öne sürdüğü bahanelerdi. Hâlbuki Mehmed Nuri Efendi, tarife meselesinin uzamasının Osmanlı hazinesine ne kadar zarar verdiğini İngiliz hükümetine anlatmaya çalışmıştır. Hatta meselenin çözümü için ısrarcı olmuş ve eğer konunun Lord Ponsonby'e söylenmediyse bir an önce bildirilmesini rica etmiştir. Nihayet Lord Palmerston Ekim 1836 tarihinde, Lord Ponsonby'e Başkonsolos Cartwright'ı tarife müzakerelerini görüşmek üzere

görevlendirdiğini bildirmiştir. Ancak tarifenin yenilenmesi ve tamamlanması 1838 yılına kadar sürecektir (BOA HAT 714/34086; BOA HAT 1174/46429-C; BOA HAT 1174/46429-U; Kütükoğlu 2013: 112).

Eski tarifenin bitiş tarihi 1 Mart 1834'ten İngiltere'nin görüşmeler için talimat verdiği 29 Ekim 1836 tarihine kadar geçen sürede Osmanlı hazinesi büyük zarara uğramıştır. Bu zarar öyle büyük bir boyuttadır ki sadece İstanbul, Galata ve İzmir Taze Meyve ve Efrenc²² gümrüklerinde 7.105 kese iki yüz kuruş alınması gereken vergi birikmiştir. Bu açık alınması gereken % 3'lük verginin % 1'e kadar düşmüş olmasından kaynaklanmaktadır. İşte Osmanlı Devleti bu nedenle tarife düzenlenmesinin bir an önce yapılmasından yanaydı. İngiltere ise bu görüşmeleri kasıtlı olarak uzatmış ve Osmanlı Devleti'nin içinde olduğu zor durumundan yararlanmaya çalışmıştır (Kütükoğlu 2013: 112).

13 Eylül 1836 tarihinde Mehmed Nuri Efendi'nin Londra elçiliği görevinden alınması üzerine tarife görüşmelerine yerine tayin edilen Mustafa Reşid Bey devam etmiştir. Ancak görüşmeler, iki tarafın da taviz vermek istememesi sonucu iki yıl daha devam etmiştir. Salgın hastalıkların ortaya çıkması ve İngilizlerin kasıtlı olarak müzakereleri yavaşlatması, görüşmelere birkaç defa ara verilmesine neden olmuştur. İngiltere'nin görüşmeleri uzatmasının nedeni ise yed-i vahid usulünün kaldırılması konusunda Osmanlı Devleti'ni ikna edememiş olmasıdır. İngiltere, Osmanlı Devleti'ni bu konuda ikna edebilmek için her yolu deneyecektir (Engin 2010: 43; Kütükoğlu 1999: 334; Kütükoğlu 2013: 117).

Mustafa Reşid Paşa'nın Hariciye Nâzırı olmasıyla İngiltere'nin ticaret anlaşması imzalama isteği görüşülmeye başlanmıştır. Bu görüşmelerde Osmanlı Devleti, 1 Mart 1834-29 Ekim 1836 tarihleri arasındaki birikmiş ithalat gümrüğü borçlarının %3 üzerinden ödenmesini istemişse de Lord Ponsonby, eski tarifenin bir geçerliliğinin kalmadığını belirtmiş ve istenen vergi miktarını ödemeyi reddetmiştir. Bu sırada Mustafa Reşid Paşa, Padişahı antlaşma imzalanması hususunda ikna ettiğini ve şartların görüşülmeye başlanabileceğini İngiltere'ye bildirmiştir. Ancak İngiltere ile ticaret antlaşması imzalanmasına Mustafa Reşid Paşa hariç tüm bürokratlar karşı çıkmıştır.

²² Meyve gümrüğü Anadolu'dan gelip ihraç edilen malların, efrenc gümrüğü ise Avrupa'dan gelip ithalât vergisi alınacak olan malların geçtiği gümrüklerdir (Bkz. Kütükoğlu 2001: 521).

Üstelik yed-i vahid usulü hala İngiltere'nin önünde bir engel olarak durmaktadır. Bu konuda İngiltere'ye istediği fırsatı Mehmed Ali Paşa vermiştir. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yürütülen ticaret antlaşması görüşmelerinin kendine zarar vereceğini düşünen Mehmed Ali Paşa bağımsızlığını ilan edeceğini açıklamıştır. 31 Mayıs 1838'de Mısır donanmasının Girit Adası'na geldiği haberi duyulunca Osmanlı Devleti için dış destek almak önemli hale gelmiştir. İngiltere bu durumu, Osmanlı Devleti'ne yed-i vahid usulünün kaldırılması hususunda baskı yapmak için kullanacaktır. İngiltere'nin iddiasına göre Mehmed Ali Paşa ordu ve donanmasını yed-i vahidden elde ettiği gelirler sayesinde güçlendirebilmişti. Eğer yed-i vahid usulü kaldırılırsa, bu kural Osmanlı ülkesinin her bir noktasında uygulanacağından Mısır için de geçerli olacaktı. Böylece Mehmed Ali Paşa en önemli gelir kaynaklarından birinden mahrum kalacak ve Osmanlı Devleti için tehlike olmaktan çıkacaktı. İngiltere'nin bu söylemleri, Osmanlı Devleti'nin yed-i vahid usulünün kaldırılmasındaki tutumunda yumuşamasını sağlamıştır (Kütükoğlu 2013: 130; Kütükoğlu 1999: 334; Engin 2010: 46-47).

İngilizlerin baskı ve ısrarlarından sonra Osmanlı Devleti, yed-i vahid usulünün kaldırıldığı ticaret antlaşmasının imzalanmasını kabul etmiştir. Antlaşma, 16 Ağustos 1838'de Mustafa Reşid Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısında imzalanmıştır. Antlaşma heyetinde, Osmanlı Devleti adına Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa, Hariciye Müsteşarı Mehmed Nuri Efendi²³ ve Sadrazam vekili Kani Bey yer alırken, İngiltere'den de Büyükelçi Ponsonby ve Sefaret Kâtibi Sir Henry Lytton Bulwer katılmıştır. II. Mahmud ve Kraliçe Elizabeth'in de onaylamasıyla antlaşma, 1 Mart 1839 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak gümrük tarifesi konusu İngilizlerin, ihraç mallarının fiyatlarının tam olarak belirlenebilmesi için biraz zaman geçmesi gerektiğini öne sürmeleri üzerine uzamıştır. Aslında İngiltere'nin amacı vergi oranlarını mümkün olduğunca düşürmektir. Bu sebeple gümrük vergilerinin belirlenmesi ancak 23 Nisan 1839'da tamamlanabilmiştir (Kütükoğlu 2013: 137; Engin 2010: 49).

İmzalanan ticaret antlaşmasına göre; İngiltere'nin ticaretinin önünde büyük bir engel olarak gördüğü yed-i vahid usulü, tezkere şartı ve ihraç malları üzerindeki ek vergiler kaldırılmıştır. Ayrıca vergi oranları, ihracat mallarına; iskele mahallerine

²³ Antlaşmanın imzalandığı tarihte Mehmed Nuri Efendi elçilik görevinde değildir. Antlaşmayı imzalayan heyette, belirtildiği gibi Hariciye Müsteşarlığı dışında herhangi bir görevi olmadan bulunmuştur (Bkz. Süreyya 1996: 1272).

girişlerde % 9, gemiye yüklenişte % 3 olmak üzere toplam % 12, ithalat mallarına; karaya çıkarıldığında % 3, satışlarında % 2 olmak üzere toplam % 5, transit mallardan ise % 3 olarak belirlenmiştir. Böylece yabancı tüccar bütün iç vergilerden muaf olup serbestçe ticaret yapma hakkına sahip olmuştur. Yerli tüccar ise hala bütün iç vergileri ödemekle yükümlüdür. Bu da yerli tüccarın yerini yabancı tüccarın almasına ve Osmanlı ekonomisinin her geçen gün zarara uğramasına neden olmuştur (Engin 2010: 49-50; Kütükoğlu 2013: 134). Ayrıca yed-i vahid ve tezkere usulünün kaldırılmasıyla yabancı tüccar, Osmanlı Devleti'nin ticaretini yasakladığı temel tüketim maddelerine rahatça ulaşır hale gelerek ticaretini yapmaya başlamıştır. Bu da Osmanlı hazinesine zarar veren bir başka unsur olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin talebiyle 1834 yılında başlayan gümrük tarifelerinin düzenlenmesiyle ilgili görüşmeler, ancak dört yıl sonra sonuçlanabilmiştir. Osmanlı Devleti bu görüşmeleri tüm çabalarına rağmen kendi lehine çevirememiş, İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanarak karşısına çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendirmeyi bilmiştir.

1.3.4. İngiltere'nin Fırat Nehri'nden Vapur Geçirmek İstemesi İle İlgili Görüşmelerin Mehmed Nuri Efendi Tarafından Yürütülmesi

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ortaya çıkan bir başka mesele de İngiltere'nin Fırat Nehri üzerinden vapur geçirmek istemesidir. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ticari nüfuzunun artmasıyla Akdeniz'den geçen Hindistan yolu da önem kazanmıştır. Çünkü İngiltere, gelişen sanayisi için ihtiyaç duyulan hammaddeyi Doğu Akdeniz ve Hindistan'dan bol miktarda ve ucuza temin edebiliyordu. Ancak Hindistan'a giden yolun uzun olması ve yolculuk sırasında ortaya çıkan sorunlar İngiltere için oldukça masraflı olmaktadır. Bu sebeple İngiltere, Hindistan'a Ümit Burnu'nu dolaşmayı gerektirmeyen kısa bir yol arayışına girmişti. 1784 yılında gündeme gelen Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'in birleştirilmesi projesi 1830'da tekrar gündeme geldiyse de Lord Palmerston tarafından yeni bir krize yol açacağı düşünülerek reddedilmiştir (Kütükoğlu 2013: 101-102; Orhonlu ve Işıksal 1963: 77-78; Tızlak 1991: 293-294).

İngiltere, Hindistan'a giden yeni bir yolun belirlenmesi için bir komisyon kurmuş, bu komisyon iki ayrı proje öne sürmüştür. Bunlardan ilki Süveyş'ten Kızıldeniz'e giden

bir demiryolu hattı, ikincisi ise Dicle ve Fırat nehirleri aracılığıyla nakliyat yapılması idi. İngiltere ikinci yolu tercih etmiş ve bu projeyi gerçekleştirebilmek için Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1833 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşması İngiltere’yi bu konuda hızlanmaya sevk etmiştir. Çünkü bu antlaşma ile İngiltere’nin Doğu Akdeniz ticaretinde üstünlüğü ve buradan geçen Hindistan yolu Rusya tarafından tehdit edilmeye başlanmıştır. İngiltere’nin bu bölgedeki nüfuzunu kaybetmesi halinde sanayisi ve ekonomisi büyük zarar görecektir. Bu nedenle İngiltere, 1835 yılına gelindiğinde Fırat Nehri’nde vapur işletmek için İstanbul’daki İngiliz elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne resmen başvuruda bulunmuştur. Aynı zamanda bölgede inceleme yapması için İngiltere tarafından bir mühendis görevlendirilmiştir (BOA HAT 1174/46429-G; Kütükoğlu 2013: 101-103; Orhonlu ve Işıksal 1963: 77-78; Tızlak 1991: 294-295).

Osmanlı Devleti, İngiltere’nin Fırat Nehri üzerinde vapur işletme talebine sıcak bakmakla birlikte kesin cevabını hemen bildirmemiştir. Bunun nedeni muhtemelen Osmanlı hükümeti içinde konuyla alakalı ortaya çıkan görüş ayrılıklarıdır. İngiltere ise Osmanlı Devleti’ni ikna etmek için her yolu denemektedir. Bu sebeple 1835 yılının ocak ayında tekrar Osmanlı Devleti’ne başvurmuştur. İkinci başvurusunda İngiltere, Osmanlı Devleti’nin vapur işletilmesine izin vermemesi halinde Mısır’dan Hindistan’a bir yol yapılacağını ve bu duruma Mehmed Ali Paşa’nın olumlu yanıt verdiğini bildirmiştir (Tızlak 1991: 295). Mehmed Nuri Efendi’nin takririnde bu konuyla alakalı;

“Fırat maddesi Mısır Vâlisi tarafından ruhsât verilmiş olduğundan İngilterelüyü bu amelden vazgeçirmeğe çabaladığı takdirde bu husûsa müsâade buyrulacak imiş ... nehr-i Fırat’a vapur imrârı ve cihât-ı sâire misillü mahzurlu şeylere ibtidâr eylediklerinden bu babda Mısır vâlisine dahi müracaat ile müşârün-ileyh dahi bu maddeyi i’zâm iderek neticesi mechul olan böyle bir emrin icrâ’sına ne vechle irâde buyrulur...” ifadeleri yer almıştır (BOA HAT 831/37522).

Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında devam eden bir husumet vardır ve Mehmed Ali Paşa’nın sergilediği her davranış Osmanlı Devleti’ne zarar vermektedir. Konuyla alakalı olarak Mehmed Nuri Efendi’nin bir başka takririnde ise; *“Mısır Vâlisinin İngiltere ticâretine ve husûsiyle vapur maddesine küllî mazarrat olacağından oralardan deff’i bizim dahi matlubumuzdur. Bu maslahat acele ile olmayub*

teennî ile hâsıl olacak mevâddan olduğuna...” ifadeleri bulunmaktadır (BOA HAT 677/33021-A). İngiltere, iki taraf arasındaki husumeti kullanarak Osmanlı Devleti’nin kararını bir oldubittiye getirmeye çalışmıştır (BOA HAT 1174/46430; Tızlak 1991: 295).

İngiltere hükümeti Fırat Nehri’nden vapur geçirilmesine büyük önem vermekte ve yakından takip etmektedir. 1835 yılının Haziran ayında İngiltere Kralı ile Hariciye Nâzırı arasında meseleyle alakalı görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeden sonra İngiltere hükümeti, meselenin halledilmesi hususunda Mehmed Nuri Efendi’yle konuşmaya karar vermiştir. Mehmed Nuri Efendi’ye göre İngilizler, Osmanlı Devleti’nin menfaatlerinin korunması yönünde tavır sergilese de bunu aslında kendi çıkarları için göstermelik olarak yapmaktadır. Eğer vapur işletmesine izin verilirse İngiltere’nin kendi çıkarlarına yönelik istekleri devam edecektir. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi, Osmanlı Devleti’nin İngiltere’ye vapur işletmesinin iznini vermesinden yana değildir. Diğer taraftan eski Londra elçisi Namık Paşa, izinin verilmesi halinde gümrük gelirlerinin artacağını ve bunun Osmanlı’nın yararına olacağını düşünmektedir. Ayrıca Osmanlı-İngiliz siyasi ilişkileri de gelişecektir. Söz konusu bölgenin idarecisi olan Bağdat Valisi de nehrin ticari faaliyetlerde kullanılmasının Osmanlı Devleti için yararlı olacağını düşünmektedir. (BOA HAT 1186/46759; Kütükoğlu 2013: 102; Tızlak 1991: 296-298).

Tüm görüş ayrılıkları ve tartışmalardan sonra Osmanlı Devleti, Kasım 1835 tarihinde İngiltere’nin istediği Fırat Nehri’nde vapur işletme iznini şartlı olarak onaylamıştır. Bu şarta göre, Osmanlı Devleti bu işten fayda sağlarsa verilmiş olan izin devam edecektir. Osmanlı Devleti’nin zarara uğraması halinde ise iptal edilecektir. İngiltere, Osmanlı Devleti’nin izni vereceğinden o kadar emindir ki daha Osmanlı Devleti kendi içinde konuyu tartışırken Fırat Nehri’nin temizlenmesi için harekete geçmiştir. Ayrıca vapur malzemelerini nehre yakın uygun bir yere taşıyarak birleştirilmeye başlanmıştır. Tamamlanan iki vapur 1835 yılı bitmeden Fırat Nehri sularına indirilmiştir. Ancak bölgede yaşayan bazı aşiretlerin olumsuz davranışları ve nehrin su seviyesinin mevsimsel olarak alçalıp yükselmesi nedenleriyle girişim başarılı olamamıştır. Böylece İngiltere’nin uzun uğraşlar sonucu aldığı izin, başarısızlıkla sonuçlanmıştır (BOA HAT 1172/46413; Kütükoğlu 2013: 102; Orhonlu ve Işıksal 1963: 79-80; Tızlak 1991: 299-301). Mehmed Nuri Efendi’nin Londra elçiliği sırasında uğraştığı bir başka mesele de

İngiltere'ye gönderilen ilk öğrenci kafilesinin uygun okullara yerleştirilmesini sağlamak olmuştur.

1.3.5. Londra'ya Öğrenci Gönderilmesinde Mehmed Nuri Efendi'nin Rolü

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıldan itibaren devletin refahının korunabilmesi için bir dizi reform hareketlerine girişmiştir. Yapılan reformlarda askeri ve eğitim alanlarına daha çok önem verilmiştir. Çünkü devletin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması güçlü ve yeni bir askeri güçle sağlanabilirdi. Yenilikler aynı zamanda kalıcı da olmalıydı. Bu da modern eğitim almış Avrupa usullerini tanıyan kişilerin yetiştirilmesiyle mümkündü. Osmanlı Devleti, modern eğitim verecek çok az subaya sahipti ve bunlar yeterli olmayacaktı. Sultan II. Mahmud döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp yeni bir ordunun kurulması ve ardından orduya asker yetiştirmek için harp okulunun açılması, modern savaş tekniklerini bilen tecrübeli subay ihtiyacının artmasına neden olmuştur. İhtiyaç duyulan subayların Avrupa'dan getirilmesine karar verildiyse de Osmanlı Devleti'nin buna imkânı yoktu. Bu sebeple askeri konularda eğitilmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine karar verilmiştir (Hayta ve Ünal 2015: 109; Dönmez 2014: 129-130). Öğrenciler, Avrupa'da gördükleri eğitimle tecrübe kazanacak, geri döndüklerinde de bunları Osmanlı askerlerini eğiteceklerdi. Böylece Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu subaylar karşılanmış olacaktı. Ancak Avrupa'ya gönderilen bu öğrencilerin eğitimleri uzun süreceğinden, Osmanlı yöneticileri yeni çözüm yolları aramaya başlamıştır.

İlk olarak 1830 yılında dört öğrenci, askeri tüm konularda yetkin olan Fransa'ya gönderilmiştir. Ancak bu dört öğrencinin eğitilmesi uzun sürecek ve Osmanlı ordusu için yeterli olmayacaktır. Bu sırada İstanbul'da bulunan David Urquhart, II. Mahmud'u, Osmanlı askerlerinin eğitilmesi için İngiliz subayların getirilmesi konusunda ikna etmeye çalışmış ve böyle bir girişimde bulunulduğunda kendisinin yardımcı olacağını belirtmiştir. Hatta Osmanlı Devleti'nin memnuniyetini kazanmak için iki öğrenciyi ücretsiz olarak Londra'ya götürmeyi teklif etmiştir (Lewis 2015: 114; Dönmez 2014: 171-172).

Bir süre sonra Urquhart'ın Avrupa'ya öğrenci gönderme konusunda padişahı ikna etme çabaları sonuç vermiş, on dört kişilik bir öğrenci grubunun, bu sıralarda Namık Paşa'nın yerine Londra elçiliğine tayin edilen Mehmed Nuri Efendi'yle birlikte İngiltere'ye gönderilmesine karar verilmiştir. Bu karar, Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanması açısından önemli bir adım olmuştur.²⁴ Mehmed Nuri Efendi 30 Aralık 1834'te bu öğrencilerle birlikte İstanbul'dan ayrılarak Londra'ya doğru yola çıkmıştır. Kendisi Paris'te Mustafa Reşid Bey ile görüşeceğinden öğrencileri Londra'ya göndermiştir. 13 Mart 1835'te Londra'ya ulaşan öğrencileri Namık Paşa karşılamış ve Carlton adlı bir otele yerleştirmiştir (Takvim-i Vekayi 1835: nr.94; Dönmez 2014: 174).

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den talebi bu öğrencilerin donanma, piyade, topçuluk ve mühendislik okullarına yerleştirilmesidir. Ancak İngiliz donanması, öğrencileri, yaşlı olduklarını öne sürerek kabul etmek istememiş, İngiliz gemilerinde eğitim görmelerinin uygun olacağını belirtmiştir. Woolwich Kraliyet Harp Akademisi'nde ise ancak gayri resmi olarak ders görebileceklerdir. Bunun üzerine Lord Palmerston, Mehmed Nuri Efendi'ye durumu açıklayan bir mektup göndererek öğrencilerin ilk olarak İngilizcelerini geliştirmelerinin daha faydalı olacağını söylemiştir. Aynı zamanda okul yöneticilerine bu meselenin politik açıdan İngiltere için önemli olduğunu belirtmiş ve ne olursa olsun Osmanlı öğrencilerinin okullara alınmasını istemiştir. Lord Palmerston aslında bu öğrencileri kabul ederek padişahın güvenini kazanıp Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu artırmak düşüncesindedir (Dönmez 2014:176).

1836 yılına gelindiğinde, öğrencilerin İngiliz dilini öğrenmeleri üzerine Mehmed Nuri Efendi, bunların bir an önce ilgili okullara yerleştirilmelerini Lord Palmerston'dan talep etmiştir. Ayrıca eğitimlerini tamamladıktan sonra bu öğrencilere eğitimini aldıkları

²⁴ II. Mahmud'un Avrupa'ya öğrenci göndermeye karar vermesinde Namık Paşa'nın 1832'de Londra elçiliği sırasında hazırladığı raporun büyük etkisi olmuştur. Namık Paşa raporunda elçi olarak atandığı Londra'ya giderken Viyana ve Paris'e uğramış, buralarda Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği öğrencilerle karşılaşmıştır. Paris'te Mareşal Maisson'un kendisine, Mehmed Ali Paşa'nın Avrupa'ya sürekli öğrenci gönderdiğini ve Avrupalı subayları ordusunda kullandığını bu sayede Osmanlı ordusunu mağlup ettiğini belirtmiştir. Mehmed Ali Paşa daha 1809'da İtalya'ya öğrenci göndermiştir. 1818'de ise Avrupa'da 23, 1826'da Paris'te 44 Mısır öğrencisi bulunmaktadır. Mareşal Maisson'a göre Osmanlı Devleti'nin askeri açıdan zayıf olmasının sebebi; askeri bir okulun olmaması ve yabancı subayların kullanılmamasıydı. Namık Paşa Londra'ya ulaştığında Mehmed Ali Paşa'nın buraya da öğrenci gönderdiğini görmüştür. Ayrıca Namık Paşa burada İngiltere'nin kullanmış olduğu savaş teknolojisini görmüş, askeri eğitimleri izlemiş ve tüm bunları raporunda ifade etmiştir. (Bkz. Dönmez 2014: 179-180; Şişman 1999: 245)

alanlarda uzmanlık diploması verilmesi de istenmiştir. Bu talepler üzerine Lord Palmerston, öğrencilerle ilgilenmesi ve durumlarının belirlenmesi için Binbaşı Dundas'ı Mehmed Nuri Efendi'ye göndermiştir. Binbaşı Dundas bu öğrencileri çeşitli sınavlara tabi tutmuş, bilgi düzeylerini belirlemiş ve aralarından birkaçının kimya, maden bilimi ve matematik gibi alanlarda ders görmesinin yararlı olacağını belirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi ayrıca iki öğrencinin de denizcilik eğitimi almaları için kraliyet donanmasının gemilerinin birinde görevlendirilmesini talep etmiştir. Böylece Londra'ya gönderilen ilk Osmanlı öğrencileri Woolwich Kraliyet Harp Akademisi'nde ve Porstmouth Tersanesi'nde eğitimlerine başlamışlardır. Öğrencilerin eğitimleri, vapur makinelerinin yapımı ve kullanımı, madenlerin bulunması, çıkarılması ve dökümü, top ve gülle üretimi, top yapımı ve malzemelerin uygun şekilde depolanması gibi harp sanatları üzerine olmuştur. Bu öğrenciler arasında Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'dan mezun olan İbrahim Efendi, Halil Efendi, Selim Efendi ve Tahir Efendi bulunmaktadır ki bunlar; ferik ressam İbrahim Paşa, Tophane-i Âmire müşiri Halil Paşa, Mekteb-i Harbiye'nin On Birinci Nâzırı Ferit Selim Paşa ve Mekteb-i Harbiye'nin hocası mirliva Küçük Tahir Paşa'dır (Dönmez 2014:178-180; Şişman 1999: 247). Böylelikle Osmanlı Devleti tarafından Londra'ya gönderilen ilk öğrenci kafilesi, eğitimlerini tamamlayarak yurda dönmüş ve önemli görevlerde bulunmuşlardır. Mehmed Nuri Efendi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den talep ettiği subaylarla ilgili görüşmeleri de yürütmektedir.

1.3.6. Londra'dan Subay Getirilmesi İçin Yapılan Görüşmeler

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine yeni bir ordunun kurulmasıyla başlayan Osmanlı askeri gücünün yenilenme süreci henüz bitmemişti. Bu süreç tamamlanmadan Osmanlı Devleti'nin savaş alanlarında başarılı olması mümkün değildi. Modern savaş tekniklerini öğrenmeleri için Avrupa'ya öğrenci gönderilmişti. Ancak bunların eğitimini tamamlayıp geri dönmeleri uzun zaman alacaktı. Osmanlı Devleti'nin bu süreci olabildiğince çabuk ve en iyi şekilde tamamlaması gerekiyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti subay getirtmeye karar vermiştir. Avrupa'dan yardım almak istemeyen II. Mahmud, ilk olarak 1826 yılında çağın teknolojisine ve şartlarına uygun gelişmiş bir askeri güce sahip olan Mehmed Ali Paşa'ya başvurmuştur. Ancak Mehmed Ali Paşa,

subaylarının henüz eğitim verecek düzeyde olmadıklarını ileri sürerek padişahın isteğini reddetmiştir. Mehmed Ali Paşa'dan yardım göremeyen Osmanlı Devleti, Avrupa'ya yönelmiştir.

İngiltere için Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanmasının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktaydı. Çünkü İngiliz ticareti ve sömürgeleri Rusya'nın tehdidi altındaydı. Bunların korunması Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devam etmesine bağlıydı. Ancak iki ülkenin birbirine olan uzaklığı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni korumasını güçleştiriyordu. Bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti'nin kendini savunabilecek duruma gelebilmesi için askeri alanda yaptığı reformları yakından takip ediyor ve reformlara destek veriyordu (Lewis 2015: 114).

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etmek amacıyla attığı ilk adım subay göndermeyi teklif etmesidir. Osmanlı Devleti'nin başta bu teklifi kabul etmemesi üzerine İngiltere, İstanbul'daki elçisi Ponsonby'e, II. Mahmud'u İngiliz subayların getirilmesi hususunda ikna etmesi için talimat vermiştir. Ayrıca İngiltere, Osmanlı Devleti'nin askeri eğitim alanında ihtiyaç duyabileceği tüm kitap, çizim ve planları da vereceğini belirtmiştir. Lord Palmerston aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi Mehmed Nuri Efendi ile de görüşerek İngiliz subayların Osmanlı ordusuna, İngiltere'ye gönderilen öğrencilerin beş yıl sonra ulaşabilecekleri seviyeden daha iyi bir düzeyde eğitim verebileceğini söylemiştir. (Dönmez 2014:134)

Lord Ponsonby'nin çalışmaları sayesinde II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'ya karşı Rusya'dan beklediği desteği İngiltere'den göreceğine inanmaya başlamıştır. Bu sebeple Sultan II. Mahmud, İngiltere'nin ısrarla üzerinde durduğu İngiliz subayların Osmanlı askerlerini eğitmesi teklifini kabul etmeye karar vermiştir. 13 Ocak 1836 tarihinde Mehmed Nuri Efendi, padişahın İngiltere'den Osmanlı askerlerinin yetiştirilmesi için eğitmen talep ettiğini bildiren yazıyı Lord Palmerston'a iletmiştir. Osmanlı Devleti ayrıca İngiltere'nin ne kadar subay gönderebileceğini, bunların maaşlarının ne olacağını ve maaşların hangi taraf tarafından ödeneceğini öğrenmek istemiştir (Dönmez 2014:135).

Osmanlı Devleti, İngiltere'den böyle bir talepte bulunmuş olsa da bu konuda acele etmemiştir. Bu da Lord Palmerston'u şüphelendirmiş ve harekete geçmesine sebep olmuştur. Çünkü Lord Palmerston, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Prusya'dan da

subay talebinde bulunduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine Lord Palmerston, Albay Considine'i Kaptan Cooke ile birlikte İstanbul'a göndermeye karar vermiştir. Considine'in görevi Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında gönderilecek subaylar hakkında görüşmeleri başlatarak işi hızlandırmaktı. Ayrıca Kaptan Du Plat, eğitimlerde kullanılacak askeri planlar ve çeşitli modellerle birlikte İstanbul'a gönderilecekti. (BOA HAT 1182/46669-E; BOA HAT 1182/46669-G). Albay Considine, Mayıs 1836 tarihinde belirtilen sebeplerle İstanbul'a doğru gitmek üzere yola çıkmıştır. Bu sırada Osmanlı yetkilileri, Mehmed Nuri Efendi'ye gönderdiği yeni talimatnamede gereken subayların Avusturya'dan temin edileceğini bildirmiştir. Mehmed Nuri Efendi bu durumu İngiliz hükümetine söyleyemeden Lord Palmerston'un Albay Considine'in görüşmeleri başlatmak üzere İstanbul'a doğru yola çıktığını bildiren mektubunu almıştır (Dönmez 2014: 136-138). 3 Mayıs 1836 tarihli bu mektubun içeriği şöyledir:

“İstihkâmât-ı harbiyye hüsn-i nizâm ve intizâm usûlüne konulmak için bazı İngiltere ofciyelerinin celbi husûsuna dâir cenâb-ı pâd-şâhînin der-kâr olan ârzû-i mülûk-ânelerini mutazammın beynehümâda cereyan iden muhâberâta mebnî vürûduna muntazar olduğumuz o emir ve niyyât-ı pâd-şâhânelerine dâir haber mukadder olmadığı hasebiyle münâsib geldikçe kabulüne havahişger olacakları ofciyelerinin mikdâr ve vasflarını beyân ve tahrîr itmek üzere me'mûr olmuş bir ofciyalin Der-saâdete de gönderilmesine İngiltere devleti karar virdiğinden size ihbâr ve ifâdesi baas-ı iftihârım olduğu ve elli üçüncü piyâde âlâyının Konsidin nâm binbaşısı hidmet-i mezkûreye lede-l-intihâb şimdiki ilk mektûb gemisiyle Der-saâdete vâsıl olmak üzere Malta'ya doğru azim olmuş ve edânî rütbeden diğer bir ofciyal mâiyyetine terfîk olunmuş ve birkaç haftadan sonra topçu mühendis olan Plat nâm yüzbaşısı dahi müteakiben i'zâm ve ib'âs kılınmış olup kral cenâbları sultân-ı azîm-üş-şan hazretlerine ihdâ' olunmak üzere hâzır olunmasına emr eylediği bazı rüsûm ve eşkâl ve ba'zı âlet-i lâzime ofciyal-i mersûm ile irsâl olunacaktır bunlar asâkir-i Osmâniyye-i şâhânelerinin ta'lîm ve tefennün kâmilesi için birtakım teshîlât-ı lâzimeyi icrâ' ve ifâ edecekleri sebebiyle zât-ı hazret-i pâd-şâhî nezdinde hüsn-i kabul olacakları hâsseten haşmetlü kral cenâbları indinde meczûm ve ma'lûmdur.” Ayrıca Lord Palmerston mektubunda gerekli olduğu takdirde daha fazla subayı Osmanlı Devleti'ne göndereceğini de belirtmiştir (BOA HAT 1182/46669-D).

Lord Palmerston'un mektubundan da anlaşılacağı üzere Osmanlı elçisi, İngiltere'nin bu adımından ancak subaylar yola çıktıktan sonra haberdar edilmiştir.

Ayrıca Osmanlı Devleti, İngiltere'den subay talebinde bulunmuşsa da henüz taraflar arasında resmi görüşmeler başlamış değildi. Yani gönderilen subaylar henüz Osmanlı Devleti'nin kesin onayı olmadan gönderilmişti. Böylece İngiltere meseleyi bir oldubittiye getirerek Osmanlı Devleti'nin talebinden vazgeçmesinin önüne geçmiştir. Osmanlı Devleti, haber verilmeden gönderilen bu subayları nezaketen kabul etmek zorunda kalmıştır. Mehmed Nuri Efendi'nin ilgilendiği bir diğer iş de yeni hayata geçirilen pasaport uygulamasıyla ilgilidir.

1.3.7. Mehmed Nuri Efendi Tarafından Pasaport Örneği Gönderilmesi

II. Mahmud döneminde devletin refahı ve kalkınması için yapılan reformlardan biri de mali ve toplumsal dengeyi bozan kitle göçünü engellemek amacıyla getirilen pasaport uygulamasıdır. Bu uygulama ile Osmanlı topraklarında ve ülke dışına yapılacak seyahatler için bazı kurallar getirilmiştir. Buna göre; ülke içinde seyahat edecek kişilerin mürur tezkeresi taşımaları, ülke dışına yapılacak seyahatlerde ise Hariciye Nezareti'nden pasaport almaları zorunlu hale getirilmiştir (Karal 2011: 157).

Bundan önce Avrupa'ya gidecek olan tüm Osmanlı halkı, gidecekleri ülkenin Osmanlı Devleti'ndeki elçisinden pasaport istemek zorundaydı. Buna Osmanlı elçileri de dahildi. Ancak getirilen yeni uygulamayla pasaportlar Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Hariciye Nezareti'nden alındıktan sonra gidilecek olan ülkenin elçisine imza ettirilecek ve geçerlilik kazanacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı elçiliklere sadece vize hakkı tanınmış oluyordu (Lütfi 1999: 927; Karal 2011: 157; Shaw ve Shaw 1983: 70).

Mehmed Nuri Efendi, uygulanmaya başlanan yeni kural dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne bir pasaport örneği göndermiştir. Gönderilen bu pasaport örneği Paris'teki usule uygun şekilde Türkçe ve Fransızca olarak düzenlenmiştir²⁵ (BOA HAT 1174/46429-P). Mehmed Nuri Efendi'nin bir takririnde pasaport uygulaması ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

²⁵ Gönderilen pasaport örneği Ek 1'de verilmiştir.

“Pasaport maddesi teferruât-ı me’ûriyyetimden bulunmuş olduğundan Londra’ya vusûlüm anda icrâ’sına mübâderet olunarak şimdiye değin on nefer kimesneye müceddeden pasaport kâğıdı verilerek bazı İngiltere devleti beğzâde ve sipâhîlerden memâlik-i mahrûseye gitmek üzere olanların pasaportlarına isim ve resmleri tahrîr ve sefâret mührüyle temhîr kılınmakta idüb...” (BOA HAT 677/33015-A). Takrirden anladığımız göre; Mehmed Nuri Efendi bu usulü Londra’da hemen uygulamaya koymuş ve on kişiye pasaport vermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’ne gitmek üzere olan bazı İngiliz beyzade ve sipahilerin pasaportlarına isimleri eklenerek elçilik mührüyle damgalanmıştır. Bu uygulamam günümüzde kullanılan pasaportların temelini oluşturmuştur.

1.4. Mehmed Nuri Efendi’nin Londra Elçiliğinden Azli

Daha önce de belirtildiği gibi Mısır ve Cezayir meselelerinin halledilmesi amacıyla İngiltere’nin güvenini kazanmak Osmanlı Devleti için oldukça önemliydi. Mehmed Nuri Efendi hakkında ortaya atılan Rus taraftarı olduğu ifadeleri, onun itibarına büyük ölçüde zarar vermiş, özellikle İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Palmerston’un güvensizliğine sebep olmuştur. Bu güvensizlik taraflar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine izin vermemiştir. Yaşanan Churchill Olayının,²⁶ Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde gerginlik yaratarak Mehmed Nuri Efendi’nin görevinden alınmasına neden olan son gelişme olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti, İngiltere’nin desteğine önem verdiği için, aradaki gerginliği giderip ilişkileri düzeltmek amacıyla Londra elçiliğinde değişiklik yapmaya karar vermiştir. Bu iş için Mustafa Reşid Bey uygun görülmüştür. Bununla ilgili olarak Bâb-ı Âlî’den yazılan takrirden;

“Şimdiki hâlde politika maslahatlarının merkezi Londra olması ve Paris sefiri Amedci Reşid Beğ bendelerinin dahi politikaşinâs bulunması cihetiyle becâyış olmak üzere mîr-i

²⁶ Churchill, İngiliz bir tüccardır ve aynı zamanda Ceride-i Havadis gazetesinin sahibidir. Churchill, Kadıköy’de avlanırken tüfekten çıkan bir saçma ile Müslüman bir çocuğu vurmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Hariciye Nâzırı, Churchill’i derdest ettirip dövdürmüş ve olayın tahkikine kadar Tersane-i Amire’de hapsedirmiştir. İngiliz elçisi Lord Ponsonby’nin kendilerine hakaret edildiği yönündeki protestoları üzerine serbest bırakılmıştır. Ancak bu durum Osmanlı Hariciye Nâzırının azline sebep olmuştur. Mehmed Nuri Efendi’den bu mesele hakkında Lord Palmerston’a işin aslının anlatılması istenmiştir. Bunun üzerine Nuri Efendi, Lord Ponsonby’nin meseleyi büyüttüğünü, asıl kabahatli kişinin yani Akif Paşa’nın azledildiğini, artık meselenin kapatılmasını ifade etse de Lord Palmerston’un kendisine güvenmemesi sebebiyle bir sonuç alınamamıştır. Bu işi Mustafa Reşid Bey’in daha iyi yapacağı düşünüldüğünden Mehmed Nuri Efendi’nin yerine atanmasına karar verilmiştir (Lütfi 1999: 880; Akbulut 1940: 8)

mûmâ-ileyhin Londra'ya ve Beğlikçi Nûrî Efendi bendelerinin Paris'e tahvîl-i me'mûriyyet ve sefâretleri husûsu hasb-el vakt maslahatca nâfi' gibi göründüğünden bu mütâlâa dahi ol emirde mîr-i mûmâ-ileyh sûret-i istinzâc ve mahremiyyetde yazılıb ba'de gelecek cevâbına göre icrâ'-yı iktizâ'sına bakılması..." ifadeleri yer almaktadır (BOA HAT 1204/47268).

Tüm bunlara rağmen Osmanlı yetkilileri; Mehmed Nuri Efendi'yi çalışmalarından dolayı takdir ediyordu. Mehmed Nuri Efendi'nin üstlendiği görevlerde sonuç alamaması, onun başarısız olmasına değil, İngiltere'nin kendi çıkarlarını savunmak için gösterdiği politikalara bağlanmıştı (Dönmez 2006: 98).

Bu memuriyet değişikliği Tarih-i Lütî' de; "*Londra sefiri Beylikçi Nûrî Efendi Londra'nın ab ü hevası ile imtizâc edemediğinden Paris sefiri Amedci Reşid Beyefendi ile becâyış olunmuşdur.*" ifadesiyle belirtilmiştir (Lütî 1999: 884). Mehmed Nuri Efendi ile Mustafa Reşid Paşa'nın görevlerinin değiştirilmesi Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde şöyle yer almıştır;

"Cânib-i Devlet-i Âliyye'den sefâretle İngiltere devleti nezdinde ikâmete me'mûr olan Beğlikçi-i Divan-ı Hümâyûn saâdetlü Nûrî Efendi hakkında devlet-i müşârün-ileyhâ tarafından evvel ve âhir ibrâz olunan hüsn-i riâyeten müteşekkîr ve memnun olarak fakat hasb-el-mizâc Londra'nın havasıyla âdem-i imtizâcını inhâ' ve iş'âr etmiş ve İngiltere devleti ile Fransa devleti beyninde der-kâr olan usûl-i vifâk ve ittihâda ve kezâlik Devlet-i Âliyye'nin devleteyn-i müşârün-ileyhümâ dost-ı kadîmi olduklarına nazaran sefir-i mûmâ-ileyhin Paris'e ve Paris'de Devlet-i Âliyye sefiri olan Amedi-i Divan-ı Hümâyûn saâdetlü Mustafa Reşid Beğefendi hazretlerinin dahi Londra'ya mübadele-i sefâret ve me'mûriyyetleri nezd-i mekarîm hazret-i şâhânedede tensîb ve irâde buyrulmuş ve ol vechle iktizâ'sı icrâ' kılınmıştır." (Takvim-i Vekayi 1252: nr. 135).

Mehmed Nuri Efendi, kendisi hakkında daha görevine başlamadan ortaya çıkan önyargılara rağmen, görevlerini layıkıyla yerine getirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bunu, üstlendiği görevlerde Osmanlı Devleti lehine sonuçlar elde edebilmek adına İngiltere hükümetini oldukça zorlamasından anlayabiliyoruz. Öyle ki Lord Palmerston, Mehmed Nuri Efendi'nin şahsı hakkında "*Nûrî Efendi, büyük açgözlülüğe sahip bir kişi ve o bir diplomat değil.*" cümlesini sarf ederek, ona karşı sert eleştirilerde bulunmuş ve onun yabancı dil bilmemesi nedeniyle başarısız olduğunu ifade etmiştir (Dönmez 2006:

98). Buna rağmen Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bir mektubunda, Mehmed Nuri Efendi ile ilgili olarak kendisinin İngiltere hükümetince takdir kazandığını ve yeni görevinde de başarılı olacağını yazmıştır. Söz konusu mektupta yer alan ifadeler şu şekildedir:

“Mûmâ-ileyh Nûrî Efendi'nin gayret ve isti'dâdını ve me'mûriyyeti esna'sında gerek kral cenâblarının ve gerek devlet-i mezkûrenin tahsîn ve i'tibârına kesb-i istihkak itmiş olduğunu ve taraf-ı eşref-i hazret-i pâd-şâhîden sefâretle ikâmete me'mûr olarak Fransa devleti nezdinde dahi kendü hükümdar ve vatanın tahsîl-i menâfi' zımında ibrâz-ı müesser gayret ve sadakat ideceğini iş'âr ve beyân itmek...” (BOA HAT 1172/46412-A).

Ayrıca Mehmed Nuri Efendi İngiltere ile Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki üstünlük mücadelesini, yeri geldikçe uygun şekilde kullanarak, bu üç devlet arasındaki dengenin büyük ölçüde korunmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Londra elçiliği görevine başka birinin tayin edilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Böylece Mehmed Nuri Efendi, 1834 yılında Sefaret-i Mahsusa ile geldiği Londra'dan 1836 yılında Paris elçisi Mustafa Reşid Bey ile yerleri değiştirilerek ayrılmış ve görevine Paris büyük elçisi olarak devam etmiştir.

II. BÖLÜM

2. MEHMED NURİ EFENDİ'NİN PARİS ELÇİLİKLERİ (1836-1837/ 1839-1841)

2.1. 1836 Yılına Kadar Osmanlı-Fransız İlişkileri

Mehmed Nuri Efendi'nin hangi şartlar altında Paris'te elçilik yaptığını belirlemek için öncelikle o zamana kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğini kısaca ele almak gerekir. Osmanlı Devleti ile Fransa'nın ilk karşılaşması 1396 yılında, Fransız askerlerin de bulunduğu Haçlı ordusuyla yapılan Niğbolu Savaşı ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra iki devlet, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan'ın kardeşi ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmesinin ardından Fransa'ya sığınmasıyla karşı karşıya gelmiştir. Söz konusu devletlerin üçüncü karşılaşmaları ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir. Fransa Kralı I. François'in Alman İmparatoru Şarlken'e esir düşmesi üzerine Fransa Kralı'nın annesi, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunmuştur. Şarlken'in faaliyetlerinin Osmanlı Devleti için de tehlike oluşturması sebebiyle Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı'nı desteklemiştir. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti ile Fransa arasında kurulan ilişki gelişerek devam etmiş ve 1535 yılında Fransa, Osmanlı Devleti'nde daimî elçilik kurmuştur. Fransız elçinin girişimleri sonucunda 18 Şubat 1536 tarihinde Osmanlı ile Fransa arasında kapitülasyon antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle Fransa'ya "*fevkalade himayeye mazhar devlet statüsü*" verilmiş oldu. Antlaşma ile Fransızlar, ikamet, din ve ticaret serbestisi ile Osmanlı Devleti'nde konsolosluk açmak gibi haklara sahip olmuşlardır. Bu antlaşma ayrıca Osmanlı Devleti'nin daha önce yaptığı antlaşmaların aksine mütekabiliyet esasına dayanmakta yani iki taraflı ayrıcalıkları içermektedir. İki hükümdarın da yaşadığı sürece geçerli olacak olan kapitülasyonlar, Kanuni'nin ölümünden sonra yürürlükten kalkması gerekirken yerine geçen II. Selim tarafından 18 Ekim 1569 tarihinde, kurulan dostluk

ilişkisinin devamını sağlamak amacıyla yenilenmiştir (Soysal 1953: 65-94; Soysal 1999: 5-15; Şimşek 2013: 15-20).

XVII. yüzyıla gelindiğinde iki devlet arasında kurulan dostluk ilişkisi bozulmaya başlamıştır. 1645-1669 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Venedik savaşları sırasında -özellikle de Osmanlı'nın Girit Seferi esnasında- Fransa'nın Venedik'e yardım etmesi Osmanlı-Fransız ilişkilerinin soğumasına hatta kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu hareketine karşılık olarak ticaret imtiyazlarını durdurmuştur. Bu olaydan sonra Fransa, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasının kendi ekonomisine ve siyasal nüfuzuna zarar verdiğini anlamış ve iki devlet arasındaki ilişkinin tekrar düzelmesi için çabalamıştır. Gerginliğin azalmasından sonra 5 Haziran 1673 tarihinde kapitülasyonlar yenilenmiştir. Fransa'nın yetmiş yıl sonra uzun uğraşlar vererek elde ettiği ayrıcalıklara göre; Fransa'nın ithalat vergisi %5'ten %3'e düşürülmüş, Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm Katoliklerin himayesi verilmiş, Fransa'nın ve diğer devletlerin Fransız bayrağı taşımak şartıyla Kudüs'e girip ticaret yapmalarına izin verilmiş ve Kızıldeniz Fransız ticaretine açılmıştır. Bu antlaşma Fransa'nın, Osmanlı Devleti nezdinde kaybettiği itibarını geri kazandığının bir göstergesidir. Ayrıca bu antlaşma, Fransa'ya ticari imtiyazların yanında dini imtiyazların da verildiği ilk antlaşmadır (Uçarol 2006: 51; Sander 2012: 290; Şimşek 2013: 21-27).

1736-1739 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rusya- Avusturya Savaşı, Fransa'yı oldukça endişelendirmiştir. Rusya bu savaşı kazanacak olursa Karadeniz'in hakimiyetini ele geçirecek ve bu durum da Fransa'nın ticaretine büyük zarar verecekti. Devletlerin sömürgecilik yarışına girdiği bu yıllarda Akdeniz ticareti Fransa için oldukça önemli bir durumdaydı ve Fransa'nın buradaki nüfuzunu ancak Osmanlı Devleti koruyabilirdi. Bu sebeple Fransa, Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyerek imzalanan 1739 Belgrad Antlaşması'nın Osmanlı lehine sonuçlanmasına aracılık etmiştir. Hemen sonra Fransa, Osmanlı Devleti'yle kapitülasyonlarla ilgili görüşmelere başlamış ve 1740 yılında yeni antlaşma imzalanmıştır. Bununla Fransa, yeni ticari imtiyazlar elde etmesinin yanında Karadeniz ticaretinde de etkin hale gelmiştir. Ayrıca her padişah döneminde yenilenen kapitülasyonlar bu antlaşma ile sürekli hale getirilmiştir. Böylece Fransa, Osmanlı nezdinde en imtiyazlı devlet haline gelmiştir. Bu tarihten sonra ilişkiler 1774 yılına kadar yapılan antlaşmalara sadık kalınarak devam edilmiştir. Osmanlı

Devleti, 1774 yılında Rusya'yla imzaladığı Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra giderek gücünü kaybetmiştir. Devletlerarası dengelerin değişmesi Osmanlı-Fransız ilişkilerini de etkilemiştir (Karal 2011: 21; Soysal 1999: 19-22; Şimşek 2013: 29-35). Osmanlı Devleti'nin desteği ile güçlenen Fransa, bu tarihten sonra kendi çıkarları için Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir politika izleyecektir. Ancak 1789'da Fransız İhtilali'nin yaşanması ve Fransa'nın kendi iç meseleleriyle uğraşması Osmanlı- Fransız ilişkilerinin duraklamasına neden olmuştur.

İhtilal çıktığı sırada Osmanlı Devleti hem Rusya hem de Avusturya ile savaş halindeydi. Kendi sorunlarıyla uğraşan Osmanlı Devleti, Fransa'da yaşanan ihtilale karşı başlarda kayıtsız kalmıştır. Osmanlı'nın bu tavrında, ihtilali Fransa'nın bir iç meselesi olarak görmesi ve Fransa'da yaşanan olayları düzenli olarak takip edememesi etkili olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti henüz herhangi bir devlet nezdinde daimî elçi tayin etmiş değildi. Fransa'da yeni bir rejimin kurulması Osmanlı Devleti'ni, iki devlet arasındaki ilişkinin nasıl gelişeceği hususunda tedirgin etmiştir. Bunun üzerine Fransa hem yeni rejimi anlatmak hem de Osmanlı Devleti'ni Rusya ve Avusturya'ya karşı ittifak kurmaya ikna etmek için İstanbul'a bir elçi göndermiştir. Ancak gönderilen elçi iki görevinde de başarılı olamamıştır. Ayrıca henüz hiçbir Avrupa devleti yeni Fransız rejimini kabul etmiş değildi. Osmanlı Devleti böyle bir adım atarak diğer devletlerin tepkisini üzerine çekmek istememiştir. Tüm bu sebeplerle Osmanlı Devleti ancak 1795'te Prusya'nın ardından Fransa'nın yeni rejimini kabul ettiğini açıklamıştır (Karal 2011: 22-25; Soysal 1999: 101-133). Osmanlı Devleti'nin tedirginliklerine rağmen bu dönemde 1799 yılına kadar herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Hatta Osmanlı Devleti Avrupa'nın, Fransa'nın uyguladığı yayılmacı politikasına karşı ittifak tekliflerini kabul etmemiştir.

Bu dönemde Osmanlı-Fransız ilişkileri sadece siyasi ve ticari alanla sınırlı kalmamıştır. Aldığı ağır yenilgilerden sonra reform hareketlerine girişen Padişah III. Selim, bu konuda Fransa'nın desteğine oldukça önem vermiştir. Öyle ki daha şehzadeyken Fransa Kralı ile mektuplaşarak reform hareketleriyle ilgili fikir alışverişinde bulunmuştur. Yapılan yeniliklerde Fransa'da uygulanan usuller dikkate alınmış, eğitim için Fransız uzmanlar ile Fransızca kitaplar getirtilmiş ve askeri okullarda Fransızca okutulmaya başlanmıştır. Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti ilk daimî elçiliğini, henüz Fransız yeni rejimini kabul etmediğinden Fransa yerine İngiltere'de açmıştır.

Fransa'da ise ilk daimî elçilik 1796 yılında açılmış olup Moralı Esseyid Ali Efendi elçi tayin edilmiştir (Karal 2011: 22; Soysal 1999: 134-145; Şimşek 2013: 35-39).

Bu arada Fransa, Yedi Ada'yı²⁷ ele geçirmiş, Osmanlı Devleti ile sınırdaş olmuştur. Giriştiği savaşlardan büyük galibiyetler elde ederek çıkan Fransa, İngiltere'nin en önemli rakiplerinden biri haline gelmişse de hala İngiltere ile savaşacak durumda değildir. İngiltere'yle savaşı göze alamayan Fransa, sömürgesi olan Hindistan'ı ele geçirerek zarar vermek istemiştir. Bu amaçla Napolyon Bonapart, 2 Temmuz 1798'de Hindistan yolu üzerinde bulunan Mısır'a saldırmıştır. Fransa'yı tek başına Mısır'dan çıkaramayacağını anlayan Osmanlı Devleti, ilk defa Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile ittifak kurmuştur. Bu iki devletin desteği ile Osmanlı Devleti, Fransa'nın Mısır'ı işgalini durdurmuş ve 30 Ağustos 1801'de imzalanan antlaşma sonrası Fransız ordusu Mısır'dan geri çekilmiştir. Fransa'nın Mısır'a saldırması Osmanlı Devleti nezdinde kazanmış olduğu imtiyazları kaybetmesine yol açmıştır. Fransa, bu imtiyazları geri kazanmak için Osmanlı ile görüşmelerde bulunmuştur. Sonuç olarak iki devlet arasında Paris Antlaşması imzalanmıştır (Karal 2011: 27,40; Soysal 1999: 234-277). Osmanlı Devleti'nin Fransa ile dostluğunu yeniden kurmak istemesinin sebebi ise Fransa'ya karşı ittifak kurduğu İngiltere ve Rusya'nın kendisi için tehlikeli olmaya başlamalarıydı. Osmanlı Devleti Fransa ile dostluk kurarak İngiltere ve Rusya'ya karşı bir müttefik bulmuş oluyordu.

Fransa'nın Mısır'ı işgal etme teşebbüsünden sonra Osmanlı Devleti ile Fransa arasında çıkan ikinci büyük sorun, Fransa'nın 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı'nı desteklemesidir. İsyân sırasında Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere ve Rusya'yla ittifak kurmuştur. Hatta kendilerine karşı çıkan Osmanlı Devleti'nin 20 Ekim 1827 tarihinde Navarin'de donanmasını yakmışlardır. Taraflar arasında çıkan diğer büyük sorun ise Fransa'nın 1830 yılında Cezayir'i işgal etmesi olmuştur. Cezayir Dayısı ile

²⁷ Fransız İhtilali sonunda Fransa'da monarşinin yıkılması diğer Avrupa devletlerini özellikle de devlet yapısından dolayı Avusturya ve Prusya'yı rahatsız etmiştir. Nitekim iki devlet Fransa'ya karşı koalisyon oluşturmuşlardır. Bu durum Fransa'da büyük tepkilere yol açmış 1792'de taraflar arasında I. Koalisyon Savaşı başlamıştır. Savaşın başlarında başarı sağlayamayan Fransızlar, cumhuriyet rejiminin kurulmasından sonra önemli zaferler elde etmiştir. Avrupa'daki güç dengesinin bozulmaya başlamasıyla başta İngiltere olmak üzere pek çok devlet Fransa'ya karşı kurulan koalisyona dahil olmuştur. Napolyon Bonapart'ın komutanlığındaki savaş 1797'ye kadar devam etmiş ve Fransa; Avusturya, Belçika, Yedi Ada'yı -bu adalar Korfa, Pakso, Ayamavra, İtaki, Zanta, Çuka ve Kefalonya Adalarıdır- ele geçirmiştir. Yedi Ada'nın alınmasıyla Fransa, Osmanlı Devleti ile komşu olmuştur (Bkz. Armaoğlu 2013: 68-71; Uçarol 2006: 21; Örenç 2013: 384).

Fransa hükümeti arasında ticari alacaklardan dolayı çıkan anlaşmazlıklar Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra Fransa, Cezayir'in işgaliyle aynı zamanlara rastlayan Mehmed Ali Paşa İsyanı'na da destek vermiştir. Mısır'ın Mehmed Ali Paşa yönetiminde bulunması Fransa'nın çıkarları için daha uygundur. Ancak Osmanlı Devleti'nin Mehmed Ali Paşa'ya karşı Rusya'dan yardım alması, Fransa'nın Osmanlı üzerindeki Rus nüfuzunu kaldırmak amacıyla isyanı bastırmak için harekete geçmesine neden olmuştur (Jorga 2005: 1839-1854; Karal 2011: 132; Danışman 1966: 263-268). Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçilikleri de Cezayir'de Fransız işgalinin devam ettiği ve Mısır Meselesi'nin tekrar alevlendiği, menfaatlere göre kimi zaman sükunetle kimi zaman karmaşayla ilerleyen Osmanlı-Fransız ilişkilerinin en yoğun ve en karmaşık dönemine rastlamıştır.

2.2. Mehmed Nuri Efendi'nin İlk Paris Elçiliği (1836-1837)

2.2.1. Mehmed Nuri Efendi'nin Elçiliğe Atanması

Mehmed Nuri Efendi, yukarıda da belirtildiği üzere Mustafa Reşid Bey ile yerleri değiştirilerek Londra elçiliğinden alınmış ve Paris elçiliğine tayin edilmiştir. Aslında bu görev değişikliği için ne Mehmed Nuri Efendi ne de Mustafa Reşid Bey bir talepte bulunmamıştır. Bu değişiklik son zamanlarda gerilen Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin toparlanması amacıyla II. Mahmud tarafından alınmış bir karardır. Londra'da Sefaret-i Mahsusa göreviyle bulunan Mehmed Nuri Efendi'nin, Paris büyükelçiliğine atandığını, İngiltere ve Fransa Hariciye Nezaretlerine gönderilen 6 Nisan 1837 tarihli tahriratta yazılan; "*Mûmâ-ileyh Nûrî Efendi dahi Paris'e büyükelçilik rütbesiyle me'mûr kılınmış olmağla...*" ifadesinde açıkça görüyoruz (BOA HAT 1180/46614). Ancak yapılan bu görev değişikliğinin bir süre için ertelenmesine karar verilmiştir. Bu karar elçilere bildirildiğinde Mehmed Nuri Efendi, Paris'e gitmek üzere hazırlık yapmaktaydı. İngiltere ve Fransa'da parlamentoların kapanmasını fırsat bilen Mehmed Nuri Efendi, kendisine verilen izin dahilinde Mustafa Reşid Bey ile Cezayir ve Mısır meseleleri hakkında görüşmek üzere Paris'e gitmiştir. 15 Eylül 1836 tarihinde Mustafa Reşid Bey kendisini Fransa Kralı ile tanıştırmıştır. Bu görüşmede Fransa Kralı, Mehmed Nuri Efendi'den memnun kalmış ve bunun bir göstergesi olarak kendisine bir nişan vermiştir (BOA HAT

1191/46899-Ç). Birkaç gün sonra da Bâb-ı Âlî'den gönderilen görev değişikliğindeki ertelemenin kaldırıldığına dair yeni talimatname ellerine ulaşmıştır (BOA HAT 678/33032-G; Baysun 1944: 55-56; Akbulut 1940: 11; Dönmez 2006: 99-101).

Mehmed Nuri Efendi zaten Paris'te bulunduğundan görevine başlamak için Osmanlı Devleti tarafından gönderilecek Nâme-i Hümâyûn'u beklemekteydi. Bu arada yapılan ani görev değişikliği Rus elçisinin dikkatini çekmişti. Mustafa Reşid Bey ve Mehmed Nuri Efendi, kendilerinden şüphelenmelerine mahal vermemek amacıyla Rus elçisini ziyarete gitmişlerdir. Yapılan görüşmede iki elçi de Rus elçisine yakınlık göstermiş ve söyledikleri sözlerle Rus elçisini tatmin etmeye çalışmışlardır. İki elçinin de görev yerleriyle ilgili Nâme-i Hümâyûnların gelmesi üzerine Mehmed Nuri Efendi görevine başlamak üzere hemen harekete geçmiştir. Mehmed Nuri Efendi, 7 Ekim 1836'da Fransa Hariciye Nâzırı ile resmi bir görüşme yapmıştır. Ertesi gün iki elçi, Fransa Kralının huzuruna çıkmışlardır. Mustafa Reşid Bey burada görevinden ayrılırken Mehmed Nuri Efendi, kendisinin Mustafa Reşid Bey'in yerine atandığını belirten Nâme-i Hümâyûnu Fransa Kralına sunmuştur. Böylece Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçiliği resmen başlamıştır. Görevine başladıktan kısa süre sonra maiyetiyle birlikte Fransa Kralı'nın düzenlediği bir ziyafete katılmış ve burada İngiliz büyükelçisi ve pek çok Fransız ile sohbet etme imkânı bulmuştur (BOA HAT 714/34088-C; BOA HAT 1183/46703-F; Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 2003: 161; Baysun 1944: 55-56; Dönmez 2006: 101-103). Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçiliği boyunca ağırlıklı olarak Cezayir meselesi ile ilgilendiğini ve bu konuyla ilgili görüşmeler yaptığını görüyoruz.

2.2.2. Mehmed Nuri Efendi'nin Fransa'da Yaptığı Faaliyetler

2.2.2.1. Cezayir Meselesi İle İlgili Girişimler

Osmanlı Devleti, Mehmed Nuri Efendi'ye gönderdiği yeni bir talimatla Fransa hükümetine, uygun zamanlarda Cezayir'in Osmanlı toprağı olduğunu ve haklarından vazgeçmeyeceğini belirtmesini istemiştir. Mehmed Nuri Efendi de bunun Fransa meclisinde Cezayir meselesiyle ilgili müzakereler sırasında yapılmasının uygun olacağını düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nin en büyük çekincesi Fransa'nın, Cezayir'in kuzeydoğusunda bulunan Kostantine'yi de ele geçirmesi olmuştur. Mehmed Nuri Efendi

Cezayir ile ilgili yapılacak çalışmalarında, Osmanlı Devleti nezdindeki Fransa elçisi Amiral Roussin ile görüşüp onun bu husustaki tavrına göre hareket etmeyi uygun bulmuştur. Ayrıca İstanbul'a gönderdiği bir takririnde Cezayir meselesinin çözümü için iki öneride bulunmuştur. Bunlardan biri İstanbul'da bulunan Avrupa elçilerine Osmanlı Devleti'nin Cezayir'deki haklarını bildiren beyannameler verilmesidir. İkincisi ise Mehmed Nuri Efendi'ye Paris'te rahatça çalışabilmesi için ruhsatname verilmesi idi. Osmanlı Devleti Mehmed Nuri Efendi'nin ikinci önerisini uygun bulmuş ve gerekli ruhsatnameyi kendisine vermiştir (BOA HAT 1183/46703; BOA HAT 1183/46703-F; Kuran 1957). Bundan sonra Mehmed Nuri Efendi bulduğu her fırsatta Cezayir'deki Fransız işgalinin kaldırılması için girişimlerde bulunacaktır.

Kasım 1836'da gelen Fransız ordusunun Kostantiniye'de yenilgiye uğradığı haberi, Mehmed Nuri Efendi'ye harekete geçmesi için iyi bir fırsat olmuştur. Mehmed Nuri Efendi gönderdiği takririnde yenilginin, Fransız komutanın hatasından kaynaklı olduğunu, bu sebeple azledildiğini ve Fransa'nın bir süre Cezayir'e asker sevk etmekten vazgeçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Fransa'nın Emir Abdülkadir ile bir antlaşma imzalamak niyetinde olduğunu ancak Abdülkadir'in bunu kabul etmediğini, bu konuda zamanı gelince gerektiği gibi hareket edeceğini bildirmiştir (BOA HAT 1185/46740-A). Cezayir halkı Fransız işgaline karşı Emir Abdülkadir ile Kostantine Beyi Hacı Ahmed etrafında toplanmış durumdaydı. İki tarafın direnişiyle aynı anda başa çıkamayacağını anlayan Fransa, taraflardan Emir Abdülkadir ile antlaşma yapmayı düşünmüştür. Böylece önce Kostantine üzerine yürüyecek daha sonra da Emir Abdülkadir ile mücadele edecektir. Ancak Emir Abdülkadir Fransızları düşmanı olarak görmüş ve antlaşmayı kabul etmemiştir (Karakaçan 2004: 55).

Mehmed Nuri Efendi aynı zamanda Mustafa Reşid Bey'den de Londra'da Cezayir Meselesi'yle ilgili girişimlerde bulunmasını talep ettiyse de olumlu bir netice alamamıştır. Kendisi de Şubat 1837'de Amiral Roussin ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Mehmed Nuri Efendi, Fransa'nın Cezayir'i işgalinden dolayı üzüntüsünü dile getirmiş ve Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi için birlikte çalışmayı teklif etmiştir. Amiral Roussin'in buna cevabı ise Fransa hükümetine Cezayir'in iadesine yönelik bir şey söylenmemesi gerektiği olmuştur (Kuran 1957: 50).

Fransa'da, alınan yenilgiden sonra Cezayirlilere karşı yeni bir savaş hazırlığına başlandığı haberleri yayılmıştı. Bu harekât özellikle antlaşmaya yanaşmadığı için Emir Abdülkadir üzerine olacaktı. Osmanlı Devleti'nin elçisinden istediği ise bu hazırlıkları durdurmasıydı. Çünkü Emir Abdülkadir yeterli cephaneye sahip değildi ve Osmanlı Devleti'nin bunu sağlaması zaman alacaktı. Böyle bir durumda Fransa'nın yapacağı saldırı, Osmanlı Devleti'nin Cezayir'i kaybetmesine sebep olabilirdi. Bu amaçla Mehmed Nuri Efendi, Fransa Hariciye Nâzırı Kont Mole ile birkaç defa görüşme talebinde bulunmuştur. Haziran 1837'de gerçekleşen görüşmede Cezayir'in hala bir Osmanlı toprağı ve Osmanlı Devleti'nin hala Cezayir üzerinde haklarının olduğunu, bunun aksi yönünde çıkan haberlerin yersiz olduğunu belirtmiştir. Kont Mole ise buna karşılık olarak Fransa'nın Cezayir'i savaşıarak aldığını yani Cezayir'in artık bir Fransız toprağı olduğunu sert bir dille ifade etse de görüşmenin sonunda Mehmed Nuri Efendi'nin teklif ettiği müzakerelere başlanmasını kabul etmiştir. Fransa Hariciye Nâzırı'nın müzakere görüşmelerini kabul etmesinin nedeni ise Fransa'nın Emir Abdülkadir ile antlaşma imzalamak üzere olmasıdır (BOA HAT 1192/46900; Karakaçan 2004: 67-73; Kuran 1957). Eğer Emir Abdülkadir ile bir anlaşmazlık yaşanır, Osmanlı Devleti ile yapılacak görüşmelerde telafi edilebilecektir.

Emir Abdülkadir, daha önce reddettiği antlaşma teklifini kabul ederek Fransa tarafından yapılacak olası bir saldırıyı önlemeyi amaçlamıştır. Mehmed Nuri Efendi, gönderdiği bir takrirden Fransa'nın antlaşma yapmak istemesinin nedenini, Cezayir'de karşılaştığı direnişte maddi ve askeri olarak oldukça zarar görmesi ve işgali savaşız bir şekilde kolayca sonuçlandırmak istemesi olarak ifade etmiştir (BOA İ. DÜİT 140/9 vrk.1).

Fransa'nın Emir Abdülkadir ile antlaşma yapacağı haberi üzerine Osmanlı Devleti Mehmed Nuri Efendi'ye bunun engellenmesi için talimat vermiştir. Çünkü bu antlaşmanın yapılmasıyla Cezayir'de işgale karşı direnen Emir Abdülkadir, Fransız nüfuzunu kabul etmiş olacaktı. Bu da Osmanlı Devleti'nin Cezayir'i tamamen kaybetmesi anlamına geliyordu. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi, Kont Mole'ye bir mektup göndererek tekrar görüşme talebinde bulunmuştur. Mehmed Nuri Efendi mektubunda ayrıca Osmanlı Devleti'nin göz ardı edilerek antlaşmanın Emir Abdülkadir

ile yapılmasına şaşırıldığını ve üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin yazdığı mektuptaki ifadeleri;

“Saltanat-ı seniyyenin tebaası olan bayağı bir şahıs hükümdar sûretine konularak şahs-ı merkûm ile Fransa devlet-i fahîmesi cânibinden musâlaha sûretine sarf-ı efkâr olunması Devlet-i Âliyye ile Fransa devleti beyninde der-kâr olan revâbit-ı hulûs ve safvet ve usûl-i hakkaniyyete münâfi ve ifâde-i sabıklarının dahi hilâfi olduğundan... mûcib-i kemâl-i teessür ve istigrâb olarak illet-i gayesi ne olduğu anlaşılmaq icâb-ı hâlden olmakla bu maddenin bir an evvel beynimizde müzâkeresi zımnında lâ celâl-i mülakat bir gün tahsîs-i matlub idüğü...” şeklindedir (BOA İ. DUİT 140/9 vrk.2).

Ayrıca Mehmed Nuri Efendi Kont Mole ile olan görüşmesinde Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir emir ile antlaşma yapmasının yanlış olduğunu, bu durumun iki devlet arasındaki dostluğa zarar vereceğini belirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin talebi ise bu meselenin iki devletin itibarına ve dostluğuna zarar vermeyecek şekilde çözülmesidir (BOA İ. DUİT 140/14 vrk.2).

Kont Mole'nin Mehmed Nuri Efendi'ye verdiği cevap oldukça sert olmuştur. O, Fransa'nın Cezayir'i çok kan dökerek ve bir hayli para harcayarak ele geçirdiğini bu sebeple Osmanlı Devleti dahil olmak üzere hiçbir devletin Cezayir'le ilgili söz hakkına sahip olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Fransa'nın Emir Abdülkadir'e, kendileriyle antlaşma yapmadığı takdirde üzerine saldırı düzenleneceğine dair uyarıda bulunulduğunu belirtmiştir. Tüm bunların üzerine Mehmed Nuri Efendi, bu işle ilgili konuşmaya yetkisi olmadığından görüşmenin faydasız olacağını belirterek görüşme talebinden vazgeçmiştir. Mehmed Nuri Efendi, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bir takrirden durumu açıklarken Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki gerginliğin artmasından ve ilişkilerin bozulmasından çekindiği için görüşmeden vazgeçtiğini dile getirmiştir (BOA HAT 1184/46711; BOA İ. DUİT 140/14 vrk.2; Kuran 1957: 53).

Bundan sonra Mehmed Nuri Efendi Fransız elçisi Amiral Roussin'le görüşerek Kont Mole ile olan görüşmesini anlatmış, Fransa'nın Emir Abdülkadir ile antlaşma imzalamasının uygun olmadığını ifade etmiştir. Ancak Amiral Roussin de Osmanlı Devleti'nin Cezayir'den vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Mehmed Nuri Efendi ise buna karşılık ısrarla Cezayir'in Osmanlı toprağı olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti, Temmuz 1837'de Fransa ile Emir Abdülkadir arasında imzalanan antlaşmayı kesin bir

dille kabul etmeyeceğini Fransa'ya bildirme kararı almıştır (BOA HAT 1184/46708; BOA İ. DUİT 140/14 vrk.2; BOA İ. DUİT 140/16 vrk.4; Kuran 1957). Bu konuyla ilgili Mehmed Nuri Efendi bir takririnde;

“Fransızlı Cezair arazisine dair Abdülkadir ile beynlerinde ba’zı gün muâhede eylemiş olub hal-bu-ki Abdülkadir’in bulunduğu mahaller dahi memâlik-i mahrûse-i şâhânedan olduğuna ve kendüsü başlı başına olmayub Devlet-i Âliyye tebaasından ma’dûd olarak kendiliğinden bu misillü keyfiyyet vuku’ bulmuş ise de usûl-i düveliye üzere taraf-ı Devlet-i Âliyye’den bir vechle kabûlü mümkün olmayacağı...” ifadelerine yer vermiştir (BOA HAT 1184/46708).

Mehmed Nuri Efendi bu mesele üzerine Hariciye Nâzırı Kont Mole ile görüşerek eğer Kostantine Beyi Hacı Ahmed Osmanlı Devleti’nden talepte bulunursa yardım edileceğini bildirmiştir. Kont Mole ise Osmanlı Devleti’nin böyle bir girişimde bulunması halinde Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir savaşa sebep olacağını; *“her kim Fransaluya karşı durur ise onunla muharebeye mübaşeret olunmak muktezâ-yı usûlümüz olub...”* ifadeleriyle açıkça dile getirmiştir (BOA İ. DUİT 140/14 vrk.2). Fransa’nın Kostantine’yi ele geçirerek Afrika’ya uzanmak istediği aşikardır. Şimdi Emir Abdülkadir’le antlaşma imzalandığına göre Fransa Kostantine’yi ya savaş yoluyla ya da antlaşmayla elde edecektir. Mehmed Nuri Efendi görüşme sırasında Fransa ile Kostantine Beyi Hacı Ahmed arasında barış antlaşması görüşmelerinin başladığını öğrenmiştir. İki hafta sonra ise barış görüşmelerinin yarıda kaldığı ve Fransa’nın savaş hazırlığına başladığı haberlerinin gazetelerde yazıldığını Osmanlı Devleti’ne bildirmiştir. Görüşmelerin yarıda kesilmesine sebep olarak Osmanlı donanmasına ait gemilerin Akdeniz sularında bulunması gösterilmiştir. Halbuki Osmanlı donanması bu sırada Trablusgarp’ta çıkan bir karışıklığı bastırmak için Akdeniz’de bulunuyordu (Akbulut 1940: 17-20; Kuran 1957: 54-55).

Hacı Ahmed Bey’in görüşmeleri yarıda bırakması üzerine Amiral Roussin, bunun Osmanlı Devleti’nin vermiş olduğu emirle yapıldığını öne sürmüştür. Osmanlı Devleti ise Cezayir’in hala Osmanlı toprağı olduğunu, Hacı Ahmed Bey’in Fransa’ya karşı gösterdiği direnişin Osmanlı Devleti’nin emri olmadığını, bunun ancak bölge halkının can ve mallarını korumak için yapıldığını belirtmiştir. Hacı Ahmed de Cezayir’in Osmanlı Devleti’ne bağlı olduğunu ve Fransa’ya karşı direnişine devam edeceğini dile

getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu söylemlerinin sebebi, Cezayir meselesi nedeniyle son zamanlarda gerilen ilişkilerin biraz durulmasını sağlamaktır (BOA İ. DUİT 140/16 vrk.1; BOA İ. DUİT 140/17; Akbulut 1940: 17-20). Osmanlı Devleti bu konuda Fransa'yı zorlayarak geriye dönülmez bir adım atmak istememiştir.

Fransa'nın amacı Kostantine'yi de ele geçirerek tüm Cezayir'e tamamen hâkim olmaktı. Bu sebeple Kostantine üzerine büyük bir saldırı düzenlemiştir. Kostantine Beyi Fransa'nın oldukça iyi hazırlandığı bu saldırıya karşı fazla direnememiştir. 13 Ekim 1837 tarihinde Fransızlar, Kostantine şehrini tamamen zapt etmişlerdir. Hacı Ahmed Bey'in direnişi her ne kadar başarısız olsa da Fransız ordusunun şehre girdiği sırada yaptığı saldırıyla büyük kayıplar vermesine sebep olmuştur (BOA HAT 1190/46880-C; Karakaçan 2004: 56). Mehmed Nuri Efendi, Fransa'nın Cezayir işgalini sonlandırmasına yönelik Fransız hükümetiyle pek çok görüşme yapmış olsa da bunlardan olumlu bir netice elde edememiştir.

2.2.2.2. Mısır Meselesi İle İlgili Görüşmeleri

Mısır Meselesi, Vali Mehmed Ali Paşa'nın 1831'de Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasıyla başlamıştır. Osmanlı Devleti, Mora İsyanı sırasında Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiş, buna karşılık olarak Girit ve Suriye valiliklerini vadedmiştir. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın yardımlarının beklendiği gibi sonuçlanmaması üzerine II. Mahmud, vadedtiği yerleri Mehmed Ali Paşa'ya vermekten vazgeçmiş bu da isyanı başlatan sebep olmuştur. İsyanın büyüyüp Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün tehlikeye girmesi üzerine meseleye İngiltere ve Fransa'da dahil olmuş ve Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında 1833 yılında Kütahya Antlaşması'nın imzalanmasına aracılık etmişlerdir. Antlaşma ile Mısır, Girit ve Suriye valilikleri Mehmed Ali Paşa'ya, Cidde ve Adana valilikleri de oğlu İbrahim Paşa'ya verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasındaki gerginlik bir süreliğine durulmuştur. Ancak tarafların yapılan antlaşmadan memnun olmaması yeni bir krize yol açmıştır (Karal 2011: 128-140; Armaoğlu 2013: 217; Altundağ 1988: 60-65; Danışman 1966: 263-268).

Taraflar arasındaki ilk anlaşmazlık Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne ödemekle yükümlü olduğu vergiyi az vermiş olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın yönetiminden ve alınan ağır vergilerden şikayetçi idi.

İbrahim Paşa, gelirlerini artırmak amacıyla her şeye el koymaya ve Suriye halkını zorla askere almaya başlamıştır. Bu sebeplerle Suriye’de İbrahim Paşa’ya karşı isyan çıkmış, halk Osmanlı idaresini ister hale gelmiştir. Ancak II. Mahmud, bu sırada Arnavutluk’ta isyan çıkması sebebiyle bu konuda bir faaliyette bulunamamıştır (Karal 2011: 140-142; Armaoğlu 2013: 221-222). Osmanlı Devleti tek başına Mısır Valisi ile mücadele edemeyeceğini düşündüğünden İngiltere ve Fransa’nın desteğini sağlamaya çalışmıştır.

Mehmed Nuri Efendi, Mustafa Reşid Bey ile olan görüşmesinde, Fransa’nın Mısır Meselesi hakkında ne düşündüğünü öğrenip buna göre hareket etme kararı almıştır. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi Amiral Roussin ile yaptığı görüşmede, Mehmed Ali Paşa idaresinde bulunan Suriye halkının yönetimden memnun olmadığını, yapılan zulme güçlkle tahammül ettiğini, bu durumun devam etmesi halinde her an bir sorunla karşılaşılabilceği anlatılmış ve Fransa’nın Mehmed Ali Paşa’nın yalan sözlerine inanmayıp bu konuda Osmanlı Devleti’ne yardım etmesini istemiştir. Ayrıca Fransa’dan İngiltere ile de bu konuyu görüşmesini ve Osmanlı Devleti’ne desteğini istemesini rica ettiyse de Fransa, bu konuyu İngiltere’ye Osmanlı Devleti’nin kendisinin açmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Buna rağmen Fransa hükümeti, İngiltere’ye bir takrir yazarak Mısır Meselesi hakkındaki fikrini sorduysa da İngiltere’den kesin bir cevap alınamamış ve bu meselede İngiltere’nin kendi çıkarlarını gözetceği anlaşılmıştır. Ancak Mehmed Nuri Efendi Avrupa politikasının sürekli değiştiğini ve bu mesele ile ilgili İngiltere’yi ikna etmeye yönelik çalışmaların devam etmesi gerektiğini düşünmektedir (BOA HAT 1183/46701-A; BOA HAT 1183/46701-C).

2.2.2.3. Mehmed Nuri Efendi Tarafından Teşrih Modeli ve Kitap Gönderilmesi

Mehmed Nuri Efendi’nin Paris’teki Faaliyetlerinden biri de Osmanlı Devleti’ne teşrih modellerinin gönderilmesidir. Teşrih, “*bir ölü bedeni veya bir uzvunu usul ve kaidesine uygun olarak kesip parçalara ayırma*” anlamına gelmektedir (Sami 2009: 406). Tıp literatüründe ise “*canlıların temel yapısını ve organların birbiriyle ilişkisini inceleyen bilim dalı, anatomi, otopsi*” anlamları taşımaktadır (Kahya 2011: 573). Teşrih modelleri ise organların çeşitli maddelerinden yapılan maketlerdir.

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıl başlarından itibaren giriştiği askeri, idari, diplomatik ve sosyal alanda yapılan yenilikler eğitim alanında da yayılmış durumdaydı.

Bu konudaki adımlardan biri de 1827’de ordunun doktor ve cerrah ihtiyacını karşılamak amacıyla Tıphane-i Amire hemen ardından 1828’de Cerrahhane-i Amire’nin açılması olmuştur. Cerrahhanenin öğretim dili Türkçe olup dil bilgisi, kompozisyon, genel anatomi, cerrahlık, hastalık nedenleri, tıp bilgileri ve kimya dersleri öğretilmekteydi. 1836 yılında tıp ve cerrahlık eğitimleri birleştirilmiş ve anatomi yani teşrih derslerine ağırlık verilmiştir. Ancak anatomi dersleri, kadavra üzerinde değil resimler ve modeller üzerinde anlatılmaktaydı (Karal 2011: 161; Berkes 2003: 185-187; Hayta ve Ünal 2015: 111; Öztürk 2009: 10-14,89). Söz konusu teşrih modelleri de bu derslerde kullanılan modellerdir.

Mehmed Nuri Efendi’nin takrirlerinden anlaşıldığına göre bu modeller, Ozon adında bir doktora hazırlatılarak Fransa’dan gönderilmekteydi. Gönderilenler arasında göz ve kulak modelleri ile erkek ve kadın modelleri yer almaktaydı. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti, elçisinden yirmi günlükten dokuz aylığa kadar hamile kadın modelleri gönderilmesini istemiştir. Ayrıca modeller için hazırlanan faturadan, derisi soyulmuş kadın cesedi ile küçük erkek çocuk modelleri de gönderildiği anlaşılmaktadır. Aynı faturada modeller için ödenecek bedel, 2276 Frank yani 32.875 kuruş olarak belirtilmiştir (BOA HAT 746/35262-B). Mehmed Nuri Efendi, istenilen modelleri Marsilya üzerinden Osmanlı Devleti’ne göndermiş imal ve nakil için ödenecek bedelin Tıbhane-i Amire masrafı olarak Mansure Hazinesi’nden karşılanmasını ve makbuzun gönderilmesini talep etmiştir²⁸ (BOA HAT 746/35262; BOA HAT 746/35262-D).

Elçinin yaptığı bir diğer iş ise Fransa’dan kitap gönderilmesidir. Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin kurulmasıyla ordunun, dönemin şartlarına uygun olarak yetişmiş askerlere ihtiyacı da artmıştır. Bunun için yeni okullar açılmış, Avrupa’dan subaylar getirilmiş ve eğitim için Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti bu okullarda okutulacak kitapların bir kısmını elçileri vasıtasıyla Avrupa’dan özellikle de Fransa’dan getirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi’den de askeri eğitimler için lazım olan kitapların temin edilmesi istenmiştir. Mehmed Nuri Efendi, istenilen kitapları Mösyö Jovan adında, bu gibi işlerle ilgilenen

²⁸ Söz konusu takrirlerden birinde gönderilen modellerle ilgili olarak; “*bir adedi inâs ve zikr olunan göz ve kulak modelleri mubayaa olunarak tarih-i arıza-i kem-terânemden beş altı gün mukaddimce Marsilya iskelesine irsâl olunmuş ve cenîni yirmi günlükten dokuz aylığa kadar mevcûd olmak ve altı yedi mâh zarfında tekmiil itmek şartıyla diğer inâs modelinin dahi sûret-i hâli mersûma tavsiye ve tenbiye kılınmış*” ifadelerine yer verilmiştir (BOA HAT 746/35262-A).

birinin aracılığıyla elde etmiş ve Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. (BOA HAT 832/37537; BOA HAT 1187/46762-C; Hayta ve Ünal 2015: 110).

2.2.3. Mehmed Nuri Efendi'nin Paris Elçiliğinden Azli

Mehmed Nuri Efendi, Paris'te bulunduğu süre boyunca memur olduğu Cezayir ve Mısır meseleleriyle meşgul olmuştur. Ancak bu işlerde başarılı olamayınca yerine Mustafa Reşid Bey'in atanmasına karar verilmiştir. Mehmed Nuri Efendi, kendisine 1837'de Hariciye Müsteşarlığı görevi verildikten hemen sonra aynı senede Paris elçiliğinden azledilmiştir. Ancak bu sırada Mustafa Reşid Bey de Hariciye Nâzırlığı görevine atandığından Londra'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Mustafa Reşid Bey'in Paris'e geldiği sırada Kral'a, Mehmed Nuri Efendi'nin azledildiği ve yerine Talat Efendi'nin maslahatgüzar olarak bırakılacağı bildirilmiştir. Ancak daha sonra Osmanlı'dan gelen talimat gereği Mehmed Nuri Efendi, yeni Londra elçisinin görev yerine ulaşmasını bekleyecek ardından İstanbul'a dönecektir. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi, Mustafa Reşid Bey'le dönmemiş bir süre daha Paris'te kalmıştır. Sarim Efendi'nin Londra'ya ulaşmasının ardından Mehmed Nuri Efendi, İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Gerekli olan 1500 Lira yol harcırahı İngiltere'den temin edilmiştir (BOA HAT 1210/47413; BOA İ.DUİT 140/17; Lütfi 1999: 910, 917; Akbulut 1940: 11,20; Dönmez 2006: 109-110). Mehmed Nuri Efendi görevinden azledilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra tekrar Paris elçiliğine atanmıştır.

2.3. Mehmed Nuri Efendi'nin İkinci Paris Elçiliği (1839-1841)

2.3.1. Mehmed Nuri Efendi'nin Yeniden Paris Elçiliğine Atanması

1839 yılında II. Mahmud vefat edip yerine Abdülmecid geçince bazı görev değişiklikleri yapılmış ve Londra elçisi Mustafa Reşid Paşa İstanbul'a çağrılarak yerine Paris elçisi Talat Efendi tayin edilmiştir. Boşalan Paris elçiliğine daha önce de aynı görevde bulunmuş olmasından dolayı Mehmed Nuri Efendi'nin atanmasına karar verilmiştir. Elçilik masraflarının azaltılması amacıyla Mehmed Nuri Efendi'nin, orta elçilik rütbesiyle tayin edilmesi düşünülmüştür. Ancak Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid

Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin Fransa nezdinde daha yüksek rütbeyle temsil edilmesi gerektiğini böylece yapılacak işlerde daha etkili olunabileceğini söylemesi üzerine bundan vazgeçilmiş ve Mehmed Nuri Efendi'nin büyükelçi olarak atanması uygun görülmüştür. 24 Ekim 1839 tarihinde elçiliği onaylanan Mehmed Nuri Efendi'nin maiyetine, ser kâtibi olarak Tevfik Efendi ve bir de tercüman verilmiştir. Ayrıca Mehmed Nuri Efendi'ye 1250'si ailesine verilmek üzere toplam 9.250 Frank aylık maaş ve 200.000 kuruş harcırah tahsis edilmiştir (BOA İ.HR. 1/19; BOA C.HR. 142/7060; Lütfi 1999: 1024; Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 2003: 162; Akbulut 1940: 11,20; Dönmez 2006: 136).

Mehmed Nuri Efendi, Fransa Kralı'na sunacağı Nâme-i Hümâyûn'la birlikte büyükelçi olarak atandığı Fransa'ya doğru yola çıkmıştır. Takvim-i Vekayi'de Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçiliğine atanması ile ilgili olarak şu ifade yer almaktadır: *“Mukaddema hayli müddet Paris ve Londra sefâretinde kullanılarak resm-i sefârete âşinâ bulunduğundan...”* (Takvim-i Vekayi 1255: nr. 186). Dönemin vak'a-nüvîslerinden Ahmed Lütfi Efendi'nin kaleme aldığı eserde Mehmed Nuri Efendi'nin tayini; *“Reşid Paşa'nın gaybubetinde Bâb-ı Âlî'de vekili bulunan Hâriciyye Müsteşârî Nürî Efendi büyük elçilik ile Paris sefaretine... ihâle kılındı.”* ifadeleriyle belirtilmiştir (Lütfi 1999: 1024).

Mehmed Nuri Efendi, 12 Aralık 1839 tarihinde Paris'e ulaşmıştır. 1 Ocak 1840'ta Fransa Hariciye Nâzırı ile görüşmüştür. Hariciye Nâzırı bu görüşmede, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında üç yüz senelik bir dostluk olduğunu, her konuda kendilerine müracaat edebileceklerini ve ellerinden geleni yapacaklarını belirtmiştir. Görüşmeden iki gün sonra Fransa Kralı Phillip'in huzuruna çıkan Mehmed Nuri Efendi, Nâme-i Hümâyûn'u teslim ederek görevine başlamıştır. (BOA İ.HR. 2/84; Akbulut 1940: 20; Dönmez 2006: 136-137). Böylelikle Mehmed Nuri Efendi, 1837 yılında ayrıldığı görevine iki yıl sonra tekrar getirilmiş oluyordu. Mehmed Nuri Efendi, bu elçiliği sırasında yoğun olarak Mısır Meselesi ile ilgilenmiştir. Hatta Fransa Kralı ile olan görüşmesinde bu konuya değinmek istese de buna fırsat bulamamıştır.

2.3.2. Mehmed Nuri Efendi'nin İkinci Paris Elçiliğinde Yaptığı Faaliyetler

2.3.2.1. Mısır Meselesi'nin Çözümü İçin Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa arasındaki gerginliğin artması tarafları savaşa götürmüş, 24 Haziran 1839 tarihinde yapılan Nizip Savaşı'nı Osmanlı Devleti kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya'yı harekete geçirmiştir. Mısır Meselesi'nin artık tamamıyla çözülmesi gerektiğini düşünen söz konusu devletler, Londra'da milletlerarası bir konferans düzenlenmesine karar vermişler ve bunu Osmanlı Devleti'ne bir nota ile bildirmişlerdir. Mehmed Nuri Efendi'nin Paris elçiliğine atandığı sırada Londra'da konferans için hazırlıklara başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin de konferansa temsilci göndermesi gerekiyordu. Aynı tarihlerde Londra elçiliğine atanan Şekib Efendi, yapılacak konferans nedeniyle hemen İngiltere'ye doğru yola çıkmışsa da karantinaya rastladığından gecikme olasılığının olması üzerine Şekib Efendi görevinin başına gelene kadar Mehmed Nuri Efendi'nin Londra'daki konferansta Osmanlı Devleti'ni temsil etmesi uygun görülerek gerekli ruhsatname verilmiştir (Dönmez 2006: 137). Konuyla ilgili olarak bir belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“... şu aralık Londra'da cânib-i saltanat-ı seniyyeden bir sefirin bulunması lâzım gelüb... sefâret-i dâime me'mûriyyetiyle ikâmet eylemek üzere atûfetlü Beğliki efendi büyük elçilik unvanıyla Londra sefaretine me'mûr buyrulmuş ise de efendi-i mûmâ-ileyh her ne kadar ale-l-acele bu taraftan gönderilecek olsa bile karantina sebebiyle yetişememek mülâhazasıyla zât-ı vâlâları hazır Paris'de bulduklarından... hemen Paris'den hareket ve Londra'ya sür'at-i azîmetlerine irâde-i seniyye-i mülûk-âne müteallik buyrulmuş olub...” (BOA HAT 1240/48233).

Mehmed Nuri Efendi kendisine verilen talimat üzerine derhal Londra'ya hareket etmiştir.²⁹ Ayrıca talimatnamede kendisine oradaki göreviyle ilgili bilgiler de verilmekteydi. Buna göre Rusya Boğazların kapalılığı gibi Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak işler yapmaya kalkarsa Mehmed Nuri Efendi'den bu duruma itiraz etmesi ve konuyu Avusturya temsilcileriyle gizlice görüşmesi isteniyordu. Çünkü Rusya'nın

²⁹ Kimi kaynaklarda Mehmed Nuri Efendi'nin 1840'da Londra'da Sefaret-i Mahsusa göreviyle bulunduğu yazılmaktadır. Bu tarihte Mehmed Nuri Efendi, Paris büyük elçiliği görevinde olup, Mısır meselesinin çözümü için toplanan konferansta, kısa bir süreliğine Osmanlı Devleti'ni temsil etmek amacıyla Londra'da bulunmuştur (Bkz. Unat 2008: 237).

Boğazlarda mutlak söz sahibi olması Avusturya'nın istemeyeceği bir durumdu. Eğer verilen bir kararda Fransa çekimser davranırsa Mehmed Nuri Efendi bunu tereddüt etmeden kabul etmeliydi. Çünkü Fransa, Mehmed Ali Paşa'yı desteklemekteydi ve Fransa'nın tereddüt ettiği şey muhtemelen Osmanlı Devleti'nin yararına olacaktı. Mehmed Nuri Efendi bu görüşmelerde İngiltere ve Avusturya'ya güvenebilirdi. Kısa süre sonra gönderilen ikinci talimatnamede ise Mehmed Nuri Efendi'den, son gelişmelerden tam olarak haberdar olmamasından dolayı kendisine onay verilmedikçe hiçbir belgeyi imzalamaması istenmiştir (BOA HAT 1240/48233; BOA İ.MTZ (05) 2/36vrk2; BOA İ. MTZ (05) 3/65 vrk.2; Dönmez 2006: 137-138). Söz konusu talimatnamede yazarlar;

“Paris sefiri saâdetlü Nûrî Efendi bendeleri ruhsatnâme-i âlî ile Londra cânibine muvakkaten me'mûr ve ta'yîn kılınmış olmasıyla bu maddenin asl-ı me'mûru muma-ileyh Şekib Efendi bendeleri olub kendüsünün vusulünden evvel şayed sened-i mezkûrun tanzim ve imzâ' olunması lâzım gelür ise ... mûmâ-ileyh Nûrî Efendi bendeleri ise Der-saâdetden çikali iyice vakt olduğundan maslahatın sadr-ı ahiresini bi'l-etrafl bilmemesi cihetiyle sened-i mezkûrun bu taraftan istîzân itmeksizin imzâ' itmemesinde...” şeklindedir (BOA İ.MTZ (05) 2/47 vrk.2).

Osmanlı Devleti'nin Mehmed Nuri Efendi'ye, kendisine izin verilmeden hiçbir belgeyi imzalamamasını söylemekteki amacı, devletin aleyhine olabilecek herhangi bir yanlışlığın yapılmasını önlemektir (BOA HAT 1240/48233; BOA İ.MTZ (05) 2/36vrk2; BOA İ. MTZ (05) 3/65 vrk.2; Dönmez 2006: 137-138).

Mehmed Nuri Efendi, devam eden görüşmeler sırasında Mısır Meselesi'nin nasıl başladığını ve geliştiğini anlatan bir takrir hazırlamış ve bunu diğer temsilcilere sunmuştur. Aynı takrirden temsilcilerden bu meselenin çözümünü rica ediyordu. Temsilciler, bu takrirden verdikleri cevaplarda ise Mısır Meselesi'nin çözümü için çalışmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Fransa, Mehmed Nuri Efendi'nin bu takririne geç yanıt vermiş ve görüşmeler sırasında Mehmed Ali Paşa'yı savunmayı sürdürmüştür. Fransa'nın cevabının gecikmesi yapılan görüşmelerin uzamasına neden olmuştur. Mehmed Nuri Efendi, Fransa'nın bunu görüşmeleri uzatmak için bilerek yaptığını düşünmektedir (BOA İ. MTZ (05) 2/58 vrk.1; BOA İ. MTZ (05) 3/62 vrk.2; BOA İ. HR 6/303; BOA İ. HR 2/84; Dönmez 2006: 139). Söz konusu durum Mehmed Nuri Efendi'nin takririnde;

“Paris sefiri saâdetlü Nürî Efendi bendelerinin ibtidâ’ Londra’ya vusulünde düvel-i cem me’mûrlarına viridiği takririne cevaben dört devlet me’mûrları taraflarından tekarîr-i resmiyye virilmiş ise de Fransa elçisi devleti tarafından istizâna ta’lik itmişdi takrir-i mezkûr mealine nazaran Fransa sefiri dahi Londra’daki mükâlemâta duhûl itmiş olduğundan bi-terfika teali artık bundan böyle mesele-i Mısıriye’nin uzamayacağı me’mûl olduğu...” ifadeleriyle anlatılmıştır (BOA İ. MTZ (05) 3/62 vrk.3).

Mehmed Nuri Efendi başka bir takririnde ise Fransa’nın tavrına rağmen meselenin çözümü için çalışılacağını belirtmiştir. Yine de Lord Palmerston’a bir takrir yazarak meselenin bir an önce çözülmesine çalışılmasını talep etmiştir (BOA İ. MTZ (05) 2/58 vrk.1; BOA İ. MTZ (05) 3/62 vrk.2; BOA İ. HR 6/303; Dönmez 2006: 139).

Bu sırada Şekib Efendi Londra’ya gelmiş, Mehmed Nuri Efendi’den bu zamana kadar yapılan görüşmeler hakkında bilgi almıştır. Şekib Efendi’nin gelmesiyle Mehmed Nuri Efendi’nin Londra’daki görevi sona ermiş ve Paris’e dönmüştür. Devam eden Londra Konferansı görüşmelerinde Fransa’nın, Mehmed Ali Paşa’yı savunmaya devam etmesi ve Suriye, Adana ve Girit’in ona verilmesi konusunda ısrarcı olması meselenin dışında tutulmasına neden olmuştur. Fransa’nın bu konuda ısrarlarından vazgeçmesi üzerine görüşmeler sonuçlanmıştır. Fransa’nın desteğini kaybeden Mehmed Ali Paşa uygun görülen antlaşmayı kabul etmek durumunda kalmıştır (BOA İ. MTZ (05) 3/66 vrk.2; Armaoğlu 2013: 223-277; Dönmez 2006: 140).

Mehmed Nuri Efendi Paris’e döndükten sonra Fransa Kralı ile görüşmeye gitmiş, hazırlanan Nâme-i Hümayûnları takdim etmiştir. Görüşmede Fransa Kralı, Osmanlı Devleti’nin, Fransa’nın dostu olduğunu ancak bu dostluğun Londra’daki görüşmeler sırasında önemsenmediğini ifade etmiştir. Mehmed Nuri Efendi, Londra’daki görüşmelerde Fransa’nın tavrını bildiğinden kralın bu sözlerini samimiyetsiz bulmuştur. Yine de bunu belli etmeyip Osmanlı Devleti için diğer devletler ile Fransa arasında bir fark olmadığını ve Mısır Meselesi’nin tamamen sonuçlanması hususunda kendilerinin desteğinin beklendiğini belirtmiştir (BOA İ. HR 6/309; Dönmez 2006: 140-141). Bu sıralarda Osmanlı Devleti’nde Mehmed Nuri Efendi’nin Mısır Meselesi’yle ilgili hususlarda yetersiz kalması sebebiyle görevinden azledilmesi konuşulmaktadır.

2.3.2.2. Diğer Faaliyetleri ve Elçilikten Azli

Osmanlı Devleti'nin birtakım ıslahata giriştiğinden ve bu sebeple modern ve daha kaliteli eğitim verebilmek amacıyla Avrupa'nın pek çok merkezine öğrenci gönderdiğinden daha önceki bölümde bahsetmiştik. Bu merkezlerden biri de Fransa olmuştur ki Osmanlı Devleti yaptığı ıslahatların çoğunda Fransa'da uygulanan usulleri örnek almıştır. Osmanlı Devleti'nin gönderdiği öğrenciler buralarda sadece eğitim almamış çeşitli kurumları gezerek buralarla ilgili bilgiler de toplamışlardır. Bu öğrencilerden biri de Paris'te eğitim gören Mirliwa Emin Paşa'dır. Mehmed Nuri Efendi, Emin Paşa'nın İstanbul'a dönmeden önce Prusya ve Viyana'daki askeri okulları ve fabrikaları gezerek bunlar hakkında bilgi toplamış olduğunu ve İstanbul'dan sipariş edilen kitapların Emin Paşa ile gönderileceğini bildirmiştir (BOA İ. HR 6/303 vrk.4).

Bunun yanı sıra Fransa'da eğitim gören bir tıp öğrencisi, burada tıp ilmine dair bir kitap yazarak eğitim aldığı profesörlere sunmuştur. Profesörlerce bazı kısımları düzeltilen kitap, basılmak istense de bu iş çok masraflı görülmüştür. Kitabın basılması için gerekli olan 502.000 Frank, Mehmed Nuri Efendi tarafından Osmanlı Devleti'nden talep edilmiştir (BOA İ. HR. 6/303 vrk.3; BOA İ. HR. 6/303 vrk.7).

Osmanlı Devleti, gerekli görülen kitapları Fransa'dan temin etmekteydi. Bu sebeple Fransa'da Osmanlı Devleti için altı yüz adet kitap basılmıştır. Basılan kitaplar için 1500 Frank ödeme yapılmış ve faturası Mehmed Nuri Efendi tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir (BOA HAT 1238/48162-T).

Mehmed Nuri Efendi, Paris elçiliği boyunca Cezayir ve Mısır meselelerinin çözüme kavuşturulması gibi pek çok işle uğraşmıştır. Ancak Mehmed Nuri Efendi'nin söz konusu hususlarda yetersiz kalması, Osmanlı hükümetinin Mehmed Nuri Efendi'nin daha fazla Paris'te kalmasının bir yararı olmayacağını düşünmesine sebep olmuş ve azline karar verilmiştir. Bu durum Osmanlı hükümeti tarafından "*Paris sefiri saâdetlü Nürî Efendi bendeleri ol tarafa vürûdundan berü hüsn-i hareket ve hidmete muvaffak olamamış ve bu haliyle orada tevkîfinin bir güne faidesi olmayacağı bedîhiyyâtdan bulunmuş olduğundan...*" sözleriyle ifade edilmiştir (BOA İ.HR. 7/334). Aynı zamanlarda Mehmed Nuri Efendi de gönderdiği bir tahririnde, Paris'in havasına

alışamadığından sürekli hasta olduğunu, bu sebeple görevini bırakmak istediğini bildirmiştir (BOA İ.HR. 9/430; Dönmez 2006: 141).

Mehmed Nuri Efendi'nin azline karar verilmişse de yeni tayin edilecek elçinin, Mısır Meselesi'yle ilgili yapılan görüşmelere hâkim olması zaman alacağından, mesele tamamen çözülene kadar azlin ertelenmesi uygun görülmüştür. Zaten henüz Mehmed Nuri Efendi'nin yerine Paris elçiliğine atanacak uygun biri de bulunamamıştır. Mısır Meselesi'nin sonuçlanmasının ardından Mehmed Nuri Efendi'nin azli onaylanmış ve yerine Mustafa Reşid Paşa tayin edilmiştir. Böylece Mehmed Nuri Efendi ikinci kez atandığı Paris elçiliği görevinden 1841 yılında ayrılmıştır (Lütfi 1999: 1106; Kaynar 2010: 388; Akbulut 1940: 20; Dönmez 2006: 142).

III. BÖLÜM

SONUÇ

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve diplomatik nüfuzunu kısmen kaybettiği ve varlığını devam ettirebilmek için diğer devletlerin desteğine ihtiyaç duyduğu bir dönem olmuştur. Bunun yanında giriştiği birtakım ıslahat hareketleriyle kendini, askeri, diplomatik, idari, eğitim gibi alanlarda Avrupalı devletlerle eşit konuma getirmeye çalışmaktadır. Özellikle yapılan diplomatik yenilikler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası politikadaki yerini korumasında atılan önemli bir adımdır.

Klasik dönemde Osmanlı Devleti, uluslararası diplomaside hiçbir devleti kendine eşit görmemiş ve yabancı devletler nezdinde sürekli temsilci bulundurmaya küçüklük saymıştır. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde içinde bulunduğu durum dolayısıyla denge politikasının önemini ve daimî elçiliklerin gerekliliğini anlamıştır. Hatta tarihinde ilk defa Avrupa ülkelerinde daimî elçilikler kurarak Avrupalı devletlerin yüzyıllardır uyguladığı yöntemi hayata geçirmeye başlamıştır. Mehmed Nuri Efendi de Osmanlı Devleti'nin yeni kurduğu düzene uyum sağlamaya çalıştığı, içte ve dışta küçük büyük pek çok sorunla boğuştuğu bir dönemde, Avrupa'nın iki önemli merkezi olan İngiltere ve Fransa'da, elçilik gibi önemli bir görev yerine getirmiştir.

Mehmed Nuri Efendi, 1834-1836 yılları arasında yaklaşık bir buçuk yıl Londra elçiliği görevinde bulunmuştur. Henüz İstanbul'dan yola çıkmamışken İngiltere'de, kendisinin Rus ajanı olduğuna dair bir söylem yayılmış, bu da İngiliz hükümetinin Osmanlı elçisine olan güvenini en başından sarsmıştır. Osmanlı Devleti için özellikle Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlamak oldukça önemliydi. Çünkü İngiltere, söz konusu dönemde uluslararası politikaya yön veren devletlerden biriydi. Bu sebeple Mehmed Nuri Efendi, İngiltere'nin tepkisini çekmemek adına Rus elçisi ile mecbur kalmadıkça görüşmemiştir. Aslında Mehmed Nuri Efendi'nin tavrı, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu açmazı açıkça ortaya koymaktadır.

Mehmed Nuri Efendi'nin asıl amacı Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini kazanabilmektir. Ancak Mehmed Nuri Efendi, İngiltere nezdinde hakkında oluşan şüpheleri ortadan kaldırmadan böyle önemli bir konuda adım atmanın faydasız olacağını düşünerek ertelemiştir. Mısır Meselesi'nin görüşmelerini bir süre ertelese de diğer pek çok önemli konunun çözümü için mesai harcamıştır. Bu meselelerden biri Cezayir'deki Fransız işgaline karşı İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmaktır ki İngiltere buna yanaşmamış ve Mehmed Nuri Efendi'nin tüm girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. Bir başka mesele ise Trablusgarp'taki İngiliz konsolosunun azledilmesi hususu olup mesele, taraflar arasında karşılıklı inatlaşmaya dönüşerek sonuçsuz kalmıştır.

Mehmed Nuri Efendi, Londra elçiliği boyunca en çok gümrük tarifelerinin yenilenmesi hususunda mesai harcamıştır. Bu konuda Osmanlı lehine sonuçlar elde edebilmek için İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Palmerston ile pek çok görüşme yapmış ve onu oldukça zorlamıştır. Ancak Mehmed Nuri Efendi'nin her görüşmesi İngiliz hükümeti tarafından bir bahaneyle savuşturulmuştur. İngiltere'nin bunu yapmaktaki amacı ise Osmanlı Devleti'ni çaresiz bırakarak meseleyi kendi istediği gibi sonuçlandırmaktır. Nitekim bunda başarılı da olmuştur. Ayrıca Mehmed Nuri Efendi, Londra'ya gelirken beraberinde getirdiği öğrencilerin İngiltere'deki okullarda eğitim görmelerinde ısrarcı olarak onların çeşitli okullara yerleşmesini sağlamıştır. 1836 yılında yaşanan Churchill olayı nedeniyle gerilen ilişkileri yatıştırma yetersiz kalınca, İngiltere'nin dostluğunun kaybedilmemesi için görevinden alınmış ve Paris elçiliğine tayin edilmiştir. Böylece daha asıl amacı olan Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlama konusunda bir şey yapamadan görevden alınmıştır.

1836-1837 yılları arasında Paris'te elçilik yapan Mehmed Nuri Efendi, buradaki zamanının çoğunu Cezayir'deki Fransız işgalinin kaldırılması için harcamıştır. Fransa'da Cezayir ile ilgili atılan tüm adımları yakından takip ederek bunlara engel olabilmek için Fransız hükümetiyle pek çok kez görüşme yapmıştır. Ancak Fransa hükümeti Cezayir işgalini sonlandırmak niyetinde olmadığından Mehmed Nuri Efendi'nin girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. 1837 yılında kendisine Hariciye Müsteşarlığı görevi verildiği için elçilik görevinden azledilmiştir. 1838 yılında İngiltere ile imzalanacak Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan ticaret sözleşmesi için görevlendirilmiştir. 1839 yılında tekrar Paris elçiliğine atanmış ve bu defa Mısır Meselesi'nin çözümüyle ilgili çalışmalarda

bulunmuştur. 1840 yılında Mısır Meselesi'nin görüşülmesi için yapılan Londra Konferansı'nda bir süre Osmanlı Devleti'ni temsil etmiştir.

Gerek İngiltere'de ve gerekse Fransa'daki elçilikleri, Mehmed Nuri Efendi'nin devletler arası siyasi dengeyi koruma adına nasıl mesai harcadığını göstermektedir. Bir devleti başka birine karşı açıkça destekleyemeyen Osmanlı yönetimi için, büyük devletlerle olan ilişkileri dengede tutmak önemlidir. Mehmed Nuri Efendi'nin tavırları da bunu doğrular niteliktedir. Ancak bu politika çokta sürdürülebilir değildi. Zira Osmanlı devleti açıkça İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyuyordu.

Mehmed Nuri Efendi'yi başka bir yönden daha değerlendirmek yararlı olur. Mehmed Nuri Efendi, III. Selim dönemindekilerden sonra ilk defa Avrupa'ya gönderilen bir elçidir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürecek olan yeni uluslararası ilişkiler tarihinin ve diplomasinin başlangıcını temsil eden bir şahsiyettir. Sürekli diplomasinin bu ilk temsilcisi, modern diplomasinin de Osmanlı'daki kurucuları arasında sayılabilir.

Mehmed Nuri Efendi'nin Londra ve Paris elçilikleri, kendi çıkarları için kimi zaman dost kimi zaman düşman olan İngiltere ve Fransa'nın oyalamalarıyla geçmiş ve yaptığı girişimlerin neredeyse tamamı sonuçsuz kalmıştır. Buna rağmen Mehmed Nuri Efendi için "başarısız" ifadesi kullanılmamalıdır. Nitekim o dönemde içinde bulunulan şartlar da göz önüne alınacak olursa İngiltere ve Fransa'ya karşı olumlu neticeler elde etmek kolay değildir. Buna rağmen Mehmed Nuri Efendi'nin Avrupa'nın iki büyük gücü olan İngiltere ve Fransa karşısında Osmanlı Devleti lehine sonuçlar elde edebilmek için inatla çalışması göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta Mehmed Nuri Efendi'nin bu inadı ve azmi, zaman zaman görev yaptığı iki devleti de oldukça zorlamıştır. Hatta bu sebeple Lord Palmerston'un ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Mehmed Nuri Efendi hakkında, "*inatçı tavrının talihsizliğine uğramış bir Osmanlı devlet adamı*" demek herhalde yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

Hatt-ı Hümayun Kataloğu

nr.360/20084; nr.675/32988-B; nr.675/32990; nr.675/32990-A; nr.677/33015;
nr.677/33015-A; nr.677/33015-B; nr.677/33015-E; nr.677/33015-K; nr.677/33015-N;
nr.677/33015-O; nr.677/33015-P; nr.677/33020-B; nr.677/33021-A; nr.678/33032-B;
nr.678/33032-G; nr.712/34063-A; nr.714/34086; nr.714/34086-B; nr.714/34088-C;
nr.746/35262; nr.746/35262-A; nr.746/35262-B; nr.746/35262-D; nr.828/37489;
nr.828/37494-A; nr.830/37510; nr.830/37510-A; nr.830/37510-D; nr.830/37510-E;
nr.830/37510-F; nr.831/37522; nr.832/37531; nr.832/37535-G; nr.832/37537;
nr.832/37538; nr.1172/46412-A; nr.1172/46413; nr.1174/46429-C; nr.1174/46429-G;
nr.1174/46429-P; nr.1174/46429-U; nr.1174/46430; nr.1174/46430-D; nr.1175/46440-
A; nr.1175/46440-B; nr.1180/46614; nr.1191/46899-Ç; nr.1181/46635; nr.1182/46669-
D; nr.1182/46669-E; nr.1182/46669-G; nr.1183/46703; nr.1183/46703-F;
nr.1184/46708; nr.1184/46711; nr.1185/46740-A; nr.1186/46759; nr.1187/46762-C;
nr.1190/46880-C; nr.1192/46900; nr.1201/46880-O; nr.1204/47268; nr.1210/47413;
nr.1221/47762; nr.1221/47762-L

İrade Hariciye Kataloğu

nr.1/19; nr.2/84; nr.6/303; nr.6/309; nr.7/334; nr.9/430

İrade Dosya Usul-i İradeler Tasnifi

nr.140/9; nr.140/14; nr.140/16; nr.140/17; nr.139/27

İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır

nr.2/36; nr.2/47; nr.2/56; nr.3/62; nr.3/65; nr.3/66

Cevdet Hariciye Kataloğu

nr.142/70

SÜRELİ YAYINLAR

Takvim-i Vekayi³⁰

KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

Açık, Eşref Hilmi (2008). *Geçmişten Günümüze Türkiye- Fransa İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ahmed Cevdet Paşa (1993). *Tarih-i Cevdet*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Ahmed Lütü Efendi (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akbulut, Rükneddin (1940). *Beylikçi Nuri Mehmed Efendi'nin Londra Sefaret-i Mahsusası (1250-1252) ve Paris Büyük Elçilikleri (1252-1253 ve 1255-1257) Hakkında Mezuniyet Travayı*. Bitirme Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Arık, Tuğrul (2015). *19. Yüzyıl Başlarına Kadar Osmanlı- İngiliz İktisadi İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Armaoğlu, Fahir (2013). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Baysun, Cavid (1941-1944). "Mustafa Reşit Paşa'nın Paris ve Londra Sefaretleri Sırasındaki Siyasî Yazıları". *Tarih Vesikaları Dergisi*. İstanbul: Maarif Vekilliği Yayınları.

Berkes, Niyazi (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beydilli, Kemal (2006). "Mustafa Reşid Paşa". *DİA*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 348-350.

---

³⁰ Numaraları ve tarihleri metinde verilmiştir.

- Bilim, Cahit Yalçın (1999). “XVIII.- XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefaretnameleri”. *Osmanlı Ansiklopedisi*. Ed. Güler Eren. C. VII. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss.205-211.
- Bilim, Cahit Yalçın (1999). “Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması: Askeri Okullar”. *Osmanlı Ansiklopedisi*. C.V. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss. 237-244.
- Burçak, Rıfki Salim (1946). *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)*. İstanbul: Aydınlık Matbaası.
- Danışman, Zuhuri (1966). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Danışmend, İsmail Hami (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Develioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dışişleri Bakanlığı Yıllığı (1964-1965). Yay. Haz. Hamid Anal. Ankara.
- Dönmez, Ahmet (2006). *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa’da Yeniden Tesisi 1832-1841*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez, Ahmet (2014). *Osmanlı İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Durhan, İbrahim (2002). “1838 Tarihli Osmanlı- İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları”. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. VI. S.1-2. ss. 77-104.
- Erdem, Gökhan (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, Mehmet (2013). “Yed-i Vahid”. *DİA*. C.43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 378-383.

- Hayta, Necdet- Uğur Ünal (2015). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Işık, Zekeriya (2011). "19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.2 ss.45-61.
- İnalçık, Halil (2016). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jorga, Nicolae (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kahraman, Kemal (1993). "Cezayir: Osmanlı Dönemi". *DİA*. C.VII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 486-489.
- Kahya, Esin (2011). "Teşrih". *DİA*. C.XL. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 573-575.
- Karal, Enver Ziya (2011). *Osmanlı Tarihi*. C. III. II. Kısım, V. Ankara: TTK Yayınları.
- Karakaçan, Tuncay (2004). *Cezayir'de Fransız İşgali (1830-1871)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavas, Ahmet (2012). "Trablusgarp". *DİA*. C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 288-291.
- Kaynar, Reşat (2010). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK Yayınları.
- Khalfallah, Zoubeir (2009). *Trablusgarp Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuneralp, Sinan (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İSİS Yayınları.
- Kuran, Ercüment (1957). *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Kuran, Ercüment (1953). "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. C.3. S. 5-6. ss. 53-62.

- Kütükoğlu, Mübahat S. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı- İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1999). "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri". *Osmanlı Ansiklopedisi*. Ed. Güler Eren. C. III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss.325-341.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1980). "Osmanlı Gümrük Kayıtları". *Osmanlı Araştırmaları I*. C. I. S. I. İstanbul: İSAM. ss. 219-234.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2001). "İzmir". *DİA*. C.23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 515-524.
- Lewis, Bernard (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mantran, Robert (2001). "Karamanlı". *DİA*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 451-453.
- Meram, Ali Kemal (1969). *Belgelerle Osmanlı- İngiliz İlişkileri*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Orhonlu, Cengiz- Turgut Işıksal (1963). "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. S.17-18. C. 13. ss. 77-102.
- Örenç, Ali Fuat (2013). "Yedi Ada Cumhuriyeti". *DİA*. C. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 384-387.
- Öztürk, Hülya (2009). *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye (2003). Haz. Ahmet Nezih Galitekin. C.I-II. İstanbul: İşaret Yayınları.

- Sami, Şemseddin (2009). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sander, Oral (2012). *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, Oral (2000). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Savaş, Ali İbrahim (2007). *Osmanlı Diplomasisi*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Shaw, Stanford J.- Ezel Kural Shaw (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi.
- Sezen, Tahir (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Soysal, İsmail (1999). *Fransız İhtilali ve Türk- Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Soysal, İsmail (1953). "Türk- Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. C.3. S.5-6. ss. 63-94.
- Süreyya Mehmet (1996). *Sicil-i Osmani*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şimşek, Eyyub (2013). *Osmanlı- Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon: KATÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şişman, Adnan (1999). "XIX. Yüzyıl Başlarında Fransa'daki İlk Osmanlı Öğrencileri". *Osmanlı Ansiklopedisi*. C.V. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss. 245-249.
- Tızlak, Fahrettin (1991). "İngiltere'nin Fırat Nehri'nde Vapur İşletme Girişimi Hakkında Yeni Bilgiler (1834-1836)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. ss. 293-301.
- Tuncer, Hüner (1995). *Eski ve Yeni Diplomasi*. İstanbul: Ümit Yayınevi.
- Tuncer, Hüner (2010). *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uçarol, Rifat (2006). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Der Yayınevi.

Unat, Faik Reşit (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Yavaş, Begüm (2012). *Sadrazam İbrahim Sarım Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1801-1854)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Zürcher, Eric Jan (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Özlem Sonay

Doğum Tarihi : 29.12.1991

Doğum Yeri : Kadıköy

Eğitim Durumu : 2013 – 2017 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yakıncağ
Tarihi Yüksek Lisans Eğitimi.**

2009 – 2013 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Bolu) Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Lisans Eğitimi.**

2005 – 2009 **Körfez Atatürk Anadolu Lisesi (Kocaeli)**

1997 – 2005 **Tavşancıl Ziya Toplan İlköğretim Okulu
(Kocaeli)**

Yabancı Diller : **İngilizce**

YDS: 58